

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra pomocných věd historických a archivního studia

Bakalářská práce

David Majtenyi

**Osobnost Osvalda Závodského se zvláštním zřetelem na jeho
činnost ve Španělsku v letech 1936–1939**

Personality of Osvald Závodský specializing his services in Spain during years
1936–1939

Praha 2016

Vedoucí práce: Mgr. Jan Dobeš, Ph.D.

Poděkování

Rád bych touto formou poděkoval Mgr. Janu Dobešovi, Ph.D. z Katedry pomocných věd historických a archivního studia FF UK za odborné vedení při vypracování mé bakalářské práce a stejně tak i PhDr. Jiřímu Rajlichovi z Vojenského historického ústavu v Praze za jeho neocenitelnou pomoc při konzultování daného tématu. V neposlední řadě však poděkování patří především mé manželce Petře a synům Filipovi a Tobiášovi, kteří mi vytvořili prostředí, ve kterém jsem mohl svou práci vypracovat.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů a že nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 29. dubna 2016

.....

David Majtenyi

Jméno a příjmení

Klíčová slova (česky)

dobrovolníci, mezinárodní brigáda, Státní bezpečnost, Československo, španělská občanská válka, proces

Klíčová slova (anglicky):

volunteers, international brigade, State security, Czechoslovakia, spanish civil war, process

Abstrakt (česky)

Tato má bakalářská práce se zabývá osobou Osvalda Závodského. Byl to významný člen poválečného bezpečnostního aparátu KSČ. Poté co byl jmenován v roce 1950 velitelem Státní bezpečnosti, stal se o několik měsíců později obětí politických procesů, které probíhaly v Československu v padesátých letech. V jednom z nich byl odsouzen k trestu smrti a v březnu 1954 popraven. Tato část jeho života je poměrně známá. Já jsem se rozhodl v této práci především zmapovat jeho osudy během španělské občanské války a následně během druhé světové války. Obou se aktivně zúčastnil. V případě občanské války ve Španělsku v letech 1936–1939, jsem z důvodu svého studijního zaměření, popsal i kapitolu odchodů čs. dobrovolníků do Španělska z pohledu státní správy. Věnoval jsem se také organizaci a vzniku jednotek, ve kterých sloužili a bojovali českoslovenští dobrovolníci. Toto období jeho života nebylo nikdy detailně popsáno. Navzdory faktu, že s důrazem na právě toto období jsem svou práci koncipoval, zároveň jsem samozřejmě shrnul i následné období jeho života. Snažil jsem se popsat zřetelnou mašinérii fungování politických procesů. Konečným výsledkem mé práce je pokus o zachycení rozporuplného obrazu života Osvalda Závodského v duchu pozitivistické historiografie, zbavený všech ideologických klišé. Primárním zdrojem mých informací v něm jsou tak v naprosté většině archivní dokumenty.

Abstract (in English):

This my bachelor thesis describes personality of Osvald Závodský. He was an important member of communist security department. He became chief of State security (StB) in 1950 and after a few months he was arested within political process, which took place in Czechoslovakia in 50's. In one of them, he was sentenced to death penalty and in March 1954 he was executed. This part of his life is quite good known. I decided to describe in this bachelor thesis primarily his life during Spanish civil war (1936–1939) and following second Word War. He participated actively in both wars. In case of Spanish civil war due to my academic program, I described too separate chapter about departures of volunteers from Czechoslovakia from perspective of state administration. The other chapter described formativ and organization of military units, in which Czechoslovak volunteers served and fought. This part of his life has not been explained so far. In spite of this fact I of course described too the following years of his life. I tried to explain functioning of political processes in Czechoslovakia. The final result of my work is attempt to describe his inconsistent life. I worked on it in the spirit of positivist historiography without any cliches. Primary source of my information in my thesis were archival records.

Obsah

1.	ÚVOD.....	7
2.	ROZBOR PRAMENŮ A LITERATURY	8
3.	ŽIVOT OSVALDA ZÁVODSKÉHO DO ROKU 1936	13
4.	OSVALD ZÁVODSKÝ VE ŠPANĚLSKU.....	17
4.1.	ŠPANĚLSKÁ OBČANSKÁ VÁLKA A VZNIK MEZINÁRODNÍCH BRIGÁD.....	17
4.2.	ORGANIZACE ODCHODŮ ČESKOSLOVENSKÝCH DOBROVOLNÍKŮ DO ŠPANĚLSKA	19
4.3.	ODCHOD OSVALDA ZÁVODSKÉHO DO ŠPANĚLSKA 1937	24
4.4.	FORMOVÁNÍ A ORGANIZACE JEDNOTEK MEZINÁRODNÍCH BRIGÁD S ČESKOSLOVENSKOU ÚČASTÍ	27
4.5.	BOJOVÁ ČINNOST OSVALDA ZÁVODSKÉHO VE ŠPANĚLSKU V LETECH 1937–1939	36
5.	NA PŮDĚ FRANCIE A V PRŮBĚHU VÁLKY 1939–1945.....	40
6.	NÁVRAT DO OSVOBOZENÉ VLASTI, ŽIVOT A VZESTUP OSVALDA ZÁVODSKÉHO V LETECH 1945–1950.....	44
7.	V OSIDLECH POLITICKÝCH PROCESŮ 1950–1954.....	48
8.	POST MORTEM.....	57
9.	ZÁVĚR	59
10.	SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY	61
	OBRAZOVÁ PŘÍLOHA	1

1. Úvod

Jméno Osvalda Závodského je jak laickou tak i odbornou veřejností spojováno především s obdobím, kdy byl po roce 1945 profesionálním komunistickým funkcionářem, posléze dokonce zastávajícím post velitele tehdy takřka všemocné Státní bezpečnosti, popřípadě pak ještě v návaznosti na nadcházející politické procesy v padesátých letech, jejichž obětí se nakonec sám stal. Hledět na jeho osobu pouze tímto úhlem pohledu, by bylo však krajně zjednodušující a jeho osobnost plně nevystihující. Na jeho vlastním osudu totiž můžeme zároveň názorně sledovat vývoj a proměnu celého jednoho proudu komunistického hnutí u nás. On sám se z pozice přesvědčeného komunisty, revolucionáře-profesionála, stal nejprve členem tzv. pevného jádra strany, které pak mnoho let věrně sloužil. Jeho následná hořká osobní zkušenost skončila pro něj fatálně až na popravišti, když byl semlet mašinérií, kterou pomáhal on sám zprvu aktivně roztáčet. Byla to paradoxní, v té době však nikoliv výjimečná konfrontace s dějinnými událostmi. Dnes však již polozapomenutou kapitolu jeho života zahrnuje jeho činnost v období občanské války ve Španělsku v letech 1936–1939, které se on sám aktivně zúčastnil. Je to o to více překvapující a nespravedlivé zároveň, vzhledem k faktu, že patřil k významným důstojníkům mezi československými interbrigadisty. Rovněž tak i jeho následná odbojová činnost za druhé světové války ve Francii se doposud vymykala pozornosti obce historiků i amatérských badatelů. Známa slova vyřčená Georgem Orwellem, že Španělská válka pro něj znamenala rozhodující obrat v jeho životě a teprve od té doby věděl, jaké je v něm jeho místo, můžeme, jak ještě uvidíme z následujících řádků, poměrně přesně aplikovat právě i na životní osudy Osvalda Závodského. A tak především, ale nikoliv pouze, se zaměřením na toto období v jeho životě, jak i samotný název práce napovídá, bych se rád věnoval na následujících stránkách. Chtěl bych shrnout doposud známé a na základě nových archivních zjištění se pokusil zachytit vývoj a proměny života této bezpochyby zajímavé, i když rozporuplné postavy.

2. Rozbor pramenů a literatury

V úvodu své bakalářské práce bych rád alespoň v krátkém souhrnu podrobil kritickému rozboru literatury či vědecké studie, popřípadě novinové články, ve kterých je osobnost Osvalda Závodského, jenž není samozřejmě naší historiografii neznámý, nějakým způsobem zmiňována nebo se jiným způsobem dotýká popisovaných dějinných souvislostí. V neposlední řadě bych zde také uvedl archivní zdroje, ze kterých jsem čerpal a ve kterých se nalézá materiál, který se k tématu vztahuje.

V případě literatury se jedná o dva okruhy tematického záběru. Jde buď o práce s československou návazností na občanskou válku ve Španělsku nebo na literaturu zahrnující období nástup komunistického režimu s pozdějšími politickými procesy a jejich následnou reflexí. Myslím si, že vzhledem k zaměření této práce nebude na škodu především první okruh literatury zmínit trochu podrobněji. Literatura domácí provenience, pojednávající obecně o účasti československých interbrigadistů se začíná objevovat teprve ve druhé polovině padesátých let v souvislosti s částečným politickým táním. Prvními vlašťovkami na tomto poli byly sborníky *Bojovali jsme ve Španělsku* a *Dobrovolníci svobody*¹, nelze jim sice upřít určitou vypovídající hodnotu, celkovým vyzněním však nikterak nevybočily z tehdejší silně režimní historiografie soudobých dějin, poznamenané rigidním komunistickým dogmatismem. Čtenář v nich tedy jen se značnými obtížemi rozlišil, kde jde o dobře míněný pokus o historickou práci a kde o pouhou dobově podmíněnou propagandu. Ostatně, pro obě práce i dobu, v níž vznikly, je charakteristické, že některé postavy významných československých (i zahraničních) interbrigadistů v nich doslova „orwellovsky“ absentují – vždyť někteří z nich ještě seděli ve věznicích a jiní byli mezitím svými soudruhy dokonce popraveni, což je právě i případ Osvalda Závodského, proces jejich rehabilitací vlastně teprve začínal. O sedm roků později, v roce 1963 vyšla knížka *Španělsko, Španělsko...* od Artura Londona,² který jedenáct roků předtím jen o vlásek unikl oprátce v procesu se Slánského „protistátním a spikleneckým centrem“, jednou z jeho obětí byl následně právě i Osvald Závodský. Není překvapujícím faktem, že vychází v témže roce, kdy byl Osvald Závodský plně rehabilitován. Za historickou monografií v pravém slova smyslu však nelze považovat ani tu. Spíše jde – a to ještě s velkými výhradami - o popularizační práci z pera nikoli historika, nýbrž někdejšího komunistického aparátčíka. Artur London totiž ve Španělsku nebojoval na frontě, nýbrž byl příslušníkem obávané republikánské vojenské kontrarozvědky SIM, která byla pod kontrolou sovětské NKVD a sloužila m.j. k represii lidí uvnitř republikánského tábora. To ovšem Artur London čtenářům zatajil. Nepřekvapí tedy, že celkové vyznění jeho knihy se od těch předešlých jmenovaných liší prakticky jen málo. Prvním dílem československého historika, který měl tu ambici tuto problematiku monograficky komplexně zpracovat, je jen o dva roky „mladší“ práce *Českoslovenští*

¹ *Dobrovolníci svobody. O boji československých dobrovolníků proti fašismu ve Španělsku v letech 1936–1939.* Naše vojsko – SPB, Praha 1956 a *Bojovali jsme ve Španělsku. Českoslovenští dobrovolníci mezinárodních brigád ve Španělsku 1936–1939.* Státní nakladatelství politické literatury, Praha 1956.

² Artur G. LONDON: *Španělsko, Španělsko....* Nakladatelství politické literatury, Praha 1963.

dobrovolníci mezinárodních brigád ve Španělsku z roku 1965. Jejím autorem byl tehdejší pracovník Vojenského historického ústavu, PhDr. František Kružík,³ jenž se na VHÚ problematikou čs. interbrigadistů odborně zabýval téměř dvě dekády – až do svého propuštění v rámci normalizačních prověrek. S ohledem na dobu svého vzniku je pochopitelné, že i jeho práce nekriticky straní vládní straně a akcentuje „rozhodující“ roli komunistů. Přestože ovšem má tyto ideologické limity a vychází z relativně omezené pramenné základny, nelze práci upřít přinejmenším faktografickou cennost a zvládnutí historikova řemesla. Nikdy však nebyla vydána tiskem a bohužel zůstala jen v rukopise, který je uložen v knihovně VHÚ Praha. Drobné dílčí studie, zahrnující podstatnou část jím sledované problematiky, autor ovšem publikoval alespoň ve sbornících, nebo časopisecky.⁴ Je obzvláště důležité zmínit stěžejní dílo již zmiňovaného Artura Londona *Doznání*, ve kterém sice na rozdíl od předešlého nehraje prim Španělsko, ale zase v tomto zlomovém díle byla veřejnost poprvé literárně konfrontována se skutečnou povahou politických procesů v padesátých letech. Autor se v ní navíc mimo jiné snaží i vypořádat se svým podílem na nich, respektive svými svědectvími proti ostatním obviněným, v neposlední řadě právě i k Osvaldu Závodskému.⁵ Za zmínku stojí určitě i v archivech uložený, ale zatím nikde nepublikovaný materiál bývalého vedoucího kádrového oddělení interbrigád Jaroslava „Jarina“ Hoška *Českoslovenští interbrigadisté – pokus o celkový přehled*, který se krom vlastního jmenného seznamu, snaží ke každé osobě dodat veškeré známé podrobnosti o jejím účinkování ve Španělsku.⁶ Zmiňujeme-li Hoškův seznam, na ten navazuje novější *Seznam československých interbrigadistů*, který v roce 1996 sestavila PhDr. Kateřina Nekvasilová.⁷ Navzdory uvedeným titulům dosud nějaká přehledná monografie, kterou si téma bezpochyby zaslouhuje, chyběla. Tento dluh jsme se v mezích svých schopností pokusili alespoň částečně splatit spolu s renomovaným vojenským historikem PhDr. Jiřím Rajlichem z VHÚ v Praze. Výsledkem je kniha *Jan Ferák a ti druzí s podtitulem Českoslovenští letci, letouny a interbrigadisté v občanské válce ve Španělsku 1936–1939*. Publikace se snaží nahlížet na československou

³ František KRUŽÍK: *Českoslovenští dobrovolníci mezinárodních brigád ve Španělsku 1936–1939*. VHÚ, Praha 1965.

⁴ František KRUŽÍK: *Českoslovenští dobrovolníci v národně revoluční válce španělského lidu 1936-1939*. Historie a vojenství č. 4/1955, s. 413–443, TÝŽ: *Boj československých dobrovolníků proti fašismu ve Španělsku 1936-1939*. In. *Dobrovolníci svobody*. Naše vojsko – SPB, Praha 1956, s. 12–54, TÝŽ: *KSČ a českoslovenští dobrovolníci v mezinárodních brigádách ve Španělsku*. Historie a vojenství č. 1/1961, s. 111–141, TÝŽ: *Solidarita s republikánským Španělskem a vznik mezinárodních brigád*. Historie a vojenství č. 3/1966, s. 408–445, TÝŽ: *Odjezdy československých dobrovolníků do Španělska 1936–1938*. Příspěvky k dějinám KSČ č. 4/1967, s. 533–554.

⁵ Artur G. LONDON: *L'aveu, dans l'engrenage du proces de Prague*, Gallimard, Paříž 1968, Artur G. LONDON: *Doznání*, Československý spisovatel, Praha 1969.

⁶ Jaroslav ŽELIVSKÝ – Jaroslav HOŠEK: *Českoslovenští interbrigadisté – pokus o celkový přehled*, SPB, Praha 1975, uloženo Národní archiv v Praze (dále NA), Praha, fond ÚV SPB, vzp. 2209.

⁷ Kateřina NEKVASILOVÁ: *Seznam československých interbrigadistů 1936–1939*. ČSBS, Praha 1996. Tento seznam v zásadě vychází ze seznamu Jaroslava „Jarina“ Hoška, který vznikl v roce 1940 v Moskvě. Ten je uložen v NA Praha (fond SPB). Originální, ruská verze Hoškova přehledu (i s příslušnými charakteristikami interbrigadistů) je uložena v moskevském RGASPI (Rossijski gosudarstvennyj archiv socialno-političeskoj istorii) ve fondu 545 (Intěrbrigady Respublikanskoj armiji Ispanii); čs. státních příslušníků interbrigád se týkají složky 1448–1474. Před několika lety byly spuštěny internetové stránky (<http://interbrigades.inforost.org>), obsahující poměrně značné množství velice cenných zdigitalizovaných dokumentů, týkající se tématu. Dosud ovšem jde jen o stránky zkušební a pouze s omezeným badatelským přístupem.

účast na občanské válce ve Španělsku novým pohledem zbaveným ideologického balastu a předsudků, především z pohledu dokumentů nalezených v archivech napříč celou Evropou. Její vznik spolu s přípravou trvaly několik let a v některých pasážích této studie na ni bude odkazováno.⁸

Druhý okruh literatury tvoří práce, které se vztahují k období od roku 1945. Je to logické, protože toto období a obzvláště únor 1948 předznamenávají průnik bývalých interbrigadistů do klíčových politicko-mocenských struktur a pozic. Prioritně bychom mohli uvést práce historika Karla Kaplana, který se daným obdobím velice detailně zabýval. Jedná se především o díla *Pravda o Československu 1945–1948*⁹, *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*¹⁰, *Komunistický režim a politické procesy v Československu*¹¹, *Aparát ÚV KSČ v letech 1948–1968*¹² nebo *Protistátní bezpečnost 1945 – 1948*.¹³ Jako další můžeme uvést poměrně zdařile zpracované dějiny KSČ od Jacquese Rupnika *Dějiny komunistické strany od počátků do převzetí moci*, ve které je otázka vzestupu bývalých „Španěláků“ v rámci komunistického establishmentu velice zajímavě pojednána.¹⁴ Stejnou otázkou vzestupu interbrigadistů se snažil zachytit ve svém příspěvku do sborníku *Politické elity v Československu 1918–1948* i historik Jaroslav Bouček.¹⁵ Z posledních let si pozornost zaslouží přínosná, i když nikoliv úplně bezchybná studie z pera pracovníka Ústavu pro studium totalitních režimů PhDr. Jana Kalouse *Osvald Závodský – aktér i oběť politických procesů*. Jak již z názvu vyplývá, zabývá se jeho osobou především pod úhlem pohledu politických procesů. Je to nicméně do současné chvíle jediná z knih či studií, která se exkluzivně zaobírá pouze osobou Osvalda Závodského.¹⁶ Množství novinových článků, které se váží k jeho osobě, především pak ty ze šedesátých let, zde nebudeme vyjmenovávat, ale některé budou průběžně zapracovány v rámci textu, vztahující se vždy ke zmíněnému období.

Navzdory literatuře je však tato práce primárně tvořena především na základě archivního bádání a poznatků. Dokumenty s vojenskými aspekty minulosti Osvalda Závodského i interbrigadistů obecně se nalézají především ve Vojenském ústředním archivu – Vojenském historickém archivu v Praze (VÚA – VHA), jedná se zvláště o fondy *Českoslovenští interbrigadisté ve Španělsku* – materiály v těchto složkách byly zpracovány na počátku 70. let, kdy byli bývalí přeživší interbrigadisté požádáni Ústavem dějin KSČ, aby zaslali jakékoliv materiály ke své činnosti, popřípadě stručné životopisy, dále *Ministerstvo*

⁸ Jiří RAJLICH – David MAJTENYI: *Jan Ferák a ti druzí – čs. letci, interbrigadisté a letouny v občanské válce ve Španělsku 1936–1939*, Svět křídél, Cheb 2012.

⁹ Karel KAPLAN: *Pravda o Československu 1945–1948*, Praha, Panorama 1990.

¹⁰ Karel KAPLAN: *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*, Praha, MF 1992.

¹¹ Karel KAPLAN: *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, Brno, Barrister & Principal, 2001.

¹² Karel KAPLAN: *Aparát ÚV KSČ v letech 1948–1968. Studie a dokumenty*, Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1993.

¹³ Karel KAPLAN: *Protistátní bezpečnost 1945 – 1948*, Praha, Plus 2015.

¹⁴ Jacques RUPNIK: *Dějiny komunistické strany od počátku do převzetí moci*, Academia, Praha 2002.

¹⁵ Jaroslav BOUČEK: *Čs. interbrigadisté jako zdroj politických elit po roce 1945*. In. *Politické elity v Československu 1918–1948* (uspř. Ivana Koutská a František Svátek). ÚSD AV ČR, Praha 1994.

¹⁶ Jan KALOUS: *Osvald Závodský, aktér i oběť politických procesů*, Paměť a dějiny ročník VII., číslo 3. 2013, s. 85–95.

národní obrany Londýn – zde se nacházejí archivní záznamy těch z interbrigadistů, kteří se po pádu Francie dostali do Velké Británie. Neocenitelnou pomůckou pro badatele pak představují i sbírky *kvalifikačních listin a kmenových listů* – zde jsou podrobné záznamy vojenské služby, prodělaná cvičení, povyšování i hodnocení nadřízených. Další zdroj informací může případný zájemce nalézt v Národním archivu v Praze (NA). Zde se jedná o fondy *Policejní ředitelství Praha I. a II.* – velice zajímavý zdroj informací, jaký tvoří např. pasové žádosti atp., *fond Prezidium Ministerstva vnitra I.* – tento velice obsáhlý fond mapuje a chronologicky řadí poznatky, kterými naše bezpečnostní úřady mapovaly, na základě svých informací, odchody bývalých dobrovolníků do Španělska, je to komunikace mezi jednotlivými Policejními úřady se Zemskými úřady, které se scházejí v Prezidiu Ministerstva vnitra. Vhodné doplnění k předchozímu se nachází i v podobně koncipovaném *fondu Zemský úřad Praha*. Další zde uložené fondy - *fond evidence obyvatelstva*, jak je z názvu patrné, nabízí například pobytové přihlášky a konečně *fond Svazu protifašistických bojovníků* – zde se nacházejí přihlášky jednotlivých členů nebo jejich pozůstalých, jejichž součástí je i stručný popis odbojové činnosti, udělená vyznamenání, popřípadě novinové články, které se k nim vztahují. Ve *fondu KSČ – Ústřední výbor 1945–1989 Komise – Praha*, se nachází složky k politickým procesům i následným rehabilitacím. Přímě k osobě Osvalda Závodského se v něm nachází opravdu bohatý materiál. V Archivu bezpečnostních složek v Praze (ABS) se pak nachází opět uložené archivní záznamy, které se vztahují také především k politickým procesům a létům předcházejícím. Tyto materje jsou jmenovitě uloženy ve fondech *Hlavní správa vojenské kontrarozvědky* – zde se nacházejí mimo jiné záznamy, které na bývalé interbrigadisty nechala vytvořit Státní bezpečnost v padesátých letech a *fond Archiv ministerstva vnitra ČSSR* – zde jsou například osobní spisy bývalých zaměstnanců ministerstva, ale kupříkladu i materiály k rehabilitacím a i v posledním *fondu Ústředna Státní bezpečnosti*. Velice cenný zdroj k problematice je možno nalézt také v Archivu ministerstva zahraničních věcí v Praze (AMZV), zde se nachází *fond Španělské konzuláty – Madrid*, v němž jsou uloženy depeše, které byly adresovány ministerstvu zahraničních věcí ze španělských zastupitelských úřadů. Tvoří neocenitelnou pomůckou svou autentičností popisující události z pohledu konzulárních úředníků. Obecně k tématu bývalých interbrigadistů musíme zmínit i síť Státních oblastních archivů (SOKA), jejichž informace nám umožňují doplnit informace k dotyčným v místě jejich bydliště a doplnit rodinné náležitosti. Konkrétně u Osvalda Závodského se množství archiválií nachází také v Zemském archivu v Opavě, zde se nachází sbírka matrik severomoravského kraje, ty jsou navíc případným zájemcům nabízeny ve zdigitalizované podobě.¹⁷ V neposlední řadě je nezbytné uvést i Archiv města Ostravy (AMO), ten je z našeho pohledu obzvláště důležitý, protože se v něm nalézají již zpracovaná pozůstalost Osvalda Závodského. Výčet archivních zdrojů by však nebyl úplný bez zahraničních archivů. V těch je uloženo množství záznamů, které v tuzemských archivech nelze dohledat. Ve Španělsku se značné množství archiválií nachází především v Archivo Histórico Provincial Albacete, tedy v městě, kde se během občanské války nacházelo bývalé středisko interbrigád

¹⁷ K dispozici jsou na stránkách <http://www.archives.cz/zao/index.php> (datum mého přístoupení je 26. únor 2016).

a bylo jejich jakýmsi tranzitním bodem a další pak v čistě vojenském Archivo General Militar de Avila.¹⁸ Z našeho pohledu je ale pravděpodobně nejdůležitější ruský archiv Rossijski gosudarstvennyj archiv socialno-političeskoj istorii (RGASPI) v Moskvě. V něm jsou uloženy kádrové složky bývalých československých interbrigadistů, které byly zpracovávány během druhé světové války již zmiňovaným Jaroslavem Hoškem a z Moskvy se v této podobě již do Československa nikdy nevrátily. Jedná o skutečně unikátní a vysoce ceněný archivní materiál, který je i když ne úplně jednoduše, přístupný historickému bádání až v posledních letech.

¹⁸ S oběma archivy jsem byl v minulosti ve spojení a musím ocenit profesionalitu a vstřícnost jejich pracovníků ve vztahu k badatelům z jiného státu. Prostředníkem mi byl renomovaný španělský historik David Gesalí.

3. Život Osvalda Závodského do roku 1936

Osvald Závodský se narodil 27. října 1910 ve Svinově (něm. Schönbrunn), který v současnosti tvoří městský obvod statutárního města Ostravy, v tehdejší době byl samostatný a administrativně spadal pod Moravskou Ostravu. Na svět přišel jako třetí dítě a první syn Františka Závodského (*23. 3. 1884 – †13. 12. 1932), který původně pocházel z Příboru u Nového Jičína a Marie rozené Špokové (*4. 9. 1885), pocházející z Nošovic, kteří byli sezdáni 17. srpna 1908 v Moravské Ostravě (Mährisch Ostrau). Jeho šest sourozenců, Františka (*3. 12. 1907), Marie (*4. 6. 1909), Josef (*19. 3. 1912), Odon (*29. 10. 1913 – †28. 12. 1986), Rostislav (*18. 4. 1920) a Jaroslav (*1. 5. 1922) bylo spolu s ním nuceno žít ve velice obtížných sociálních podmínkách. Celá rodina se hlásila k římskokatolickému vyznání.¹⁹ Matka pocházela z velice chudých poměrů, byla dcerou dělníka a otec byl sice původně živnostníkem - holičským mistrem, nicméně rozrůstající se rodina se musela velice uskomňovat. Tento fakt byl navíc umocněn skutečností, že oba rodiče velice brzy zemřeli a děti se byly nuceny protloukat životem bez jejich pomoci. Rodinnému holičskému řemeslu se později v budoucnu věnoval nějakou dobu pouze mladší bratr Osvalda Odon.²⁰ To samozřejmě mělo vliv i na utváření charakteru, případně pohledu na svět. Osvald se jevil jako nadprůměrně inteligentní již ve svém dětství, o čemž svědčí, že po absolvování 5 tříd obecné školy navštěvoval další čtyři roky ostravské gymnázium. Je navíc zřejmé, že nepostrádal vlohy ke zvládnutí jazyků, o několik let později plyně hovořil německy, francouzsky i

¹⁹ Archiv města Ostravy (dále AMO), fond Archiv města Vítkovice (1850-1924), fond Domovské matriky VII., inv.č. 31, fol. 186, přípis Mgr. Tomáše Karkozsky z Archivu města Ostravy z 31. března 2015, AMO, pozůstalost Osvalda Závodského: Oddací list (Trauungs-schein) Františka Závodského a Marie Špokové, Archiv bezpečnostních složek v Praze (dále ABS), Praha, fond Personální spisy příslušníků Ministerstva vnitra, a. č. 1611/1910 – Osvald Závodský: dotazník Osvalda Závodského z 15. listopadu 1948, Zemský archiv v Opavě (dále ZAO), Sbirka matrik Severomoravského kraje (1579–1949), inv. č. 11935, sig. Bi – XV - 10: Kniha narozených a pokřtěných – Osvald Závodský, ZAO, Opava, Sbirka matrik Severomoravského kraje (1579–1949) – obec Nová Ves 1871 – 1911, inv. č. 8735, sig. MO – I – 54: Oddavní kniha – sňatek Františka Závodského a Marie Špokové.

²⁰ Osoba Osvaldova o tři roky mladšího bratra Odon Závodského je také velice zajímavá. Vyučený holič byl po zrušení komunistického Svazu mládeže aktivně činný v Národním hnutí pracující mládeže (NHPM), které po okupaci republiky v březnu 1939 přešlo do ilegality. Odon Závodský byl, jako člen ilegálního krajského vedení NHPM v Ostravě, 13. prosince 1939 zatčen ostravským gestapem, kterému se podařilo proniknout do tohoto hnutí. Za tuto svou činnost, soudem ve Vratislavi klasifikovanou jako protistátní, byl odsouzen na 10 let vězení. To si odpykával ve věznicí v Ratiboři, odkud byl v lednu 1945 evakuován do věznice Bützow - Draibergen. Po osvobození vlasti se začal angažovat v politice a stal se podobně jako Osvald funkcionářem KSČ. Začínal na KV KSČ v Ostravě jako vedoucí oddělení průmyslu. Po zatčení a odsouzení svého bratra byl ze svého místa vyhozen. V letech 1951 – 1961 působil v kulturně propagačním oddělení n. p. Vítkovické stavby. Spolu s Osvaldovou manželkou Helenou patřili k hlavním iniciátorům prvních pokusů o Osvaldovu plnou rehabilitaci. V letech politického tání působil jako šéf Československého rozhlasu v Ostravě, v době „Pražského jara“ plně podporoval Dubčekovo vedení. V září 1968 se dokonce stal na návrh Oldřicha Černíka i vládním zmocněncem Československého rozhlasu a z titulu své funkce se podílel na obnovení činnosti Čs. rozhlasu po sovětské okupaci. V roce 1970 byl odvolán jak ze své funkce zmocněnce, tak i ředitele Čs. rozhlasu v Ostravě. Záhy byl i vyloučen z KSČ. V období normalizace v 70. a 80. letech Odon Závodský aktivně působil v Československém svazu protifašistických bojovníků, rovněž byl členem historicko - dokumentační komise při městském výboru SPB v Ostravě. Shromáždil značné množství materiálů o životě politických vězňů - účastníků odboje v ratibořské káznici, o činnosti pokrokového hnutí mládeže na Ostravsku před 2. světovou válkou. Odon Závodský zemřel v prosinci 1986. NA, Praha, fond KSČ Ústřední výbor 1945–1989 Praha – komise, svazek 31, a.j. 741: Dopis ÚV KSČ ze dne 6. června 1956, přípis Mgr. Tomáše Karkozsky z Archivu města Ostravy z 31. března 2015, Bohumír KUBÁT: *Odbojář Odon Závodský*, Hlas revoluce č. 10, 7. března 1987, <http://www.tesin.cz/?kdo-je-kdo=odon-zavodsky>.

španělsky. „Osík“ jak ho později nazývali jeho kamarádi - spolubojovníci ze Španělska - se skutečně trochu odlišoval, četl Nezvala, Šaldův Zápisník i Fučíkovu Tvorbu.²¹ Starost o rodinné příslušníky způsobená předčasným úmrtím obou rodičů, byla pravděpodobně příčinou, že navzdory talentu a pílí musel zvolit praktičtější a pro pomoc rodině jednodušší cestu a místo dokončení gymnázia, se na pokračovací škole učil v obchodním kursu obchodním příručím. Tento obor skýtal v jeho případě ne nepodstatnou výhodu, že už si mohl i jako učeďník přivydělávat. On sám i v pozdějších letech uváděl jako svou původní kvalifikaci úředník popřípadě právě obchodní příručí.

Na přelomu dvacátých a třicátých let pracoval ve skladu koloniálu a později jako montér, příležitostný dělník nebo na dráze, těžká doba toho ani v případě talentovaného mladíka mnoho nenabízela. To se již navíc blížilo období, kdy hospodářská krize bude mířit i do středu Evropy. Zatím však nic nenavědčovalo tomu, kam se bude odebírat jeho pozdější politická kariéra. Ačkoliv to nebyl ani později klasický typ salonního komunisty a jeho život byl od mládí skutečně tvrdý, s komunistickou myšlenkou v té době ještě nijak nekoketoval.

Do osudu Osvalda Závodského zasáhla povinnost, díky které musel přenechat starost o mladší sourozence na o dva roky mladším Josefovi a starších sestřích. Domovskou příslušnost měl v té době v Tábořské ulici č. 8 Moravská Ostrava III. Odtud pak 22. března 1932 tehdy již 22 letý Osvald předstoupil před Krajské vojenské velitelství v Ostravě, v příslušném záznamu se dále dozvídáme ... *162 centimetrů vysoký, 61 kg, oči modré vlasy světlé, nos tupý, ústa souměrná, obličej kulatý...navzdory „sníženému ostrozraku levého oka“*, byl při hlavním odvodu odveden k vykonání vojenské prezenční služby v délce 14 + 4 měsíců činné služby z čehož by následně vyplývala služební povinnost v I. záloze do 31. 12. 1950 a ve II. záloze do 31. 12. 1960.²² Tím se před ním otevírala perspektiva přibližně roku a půl kasárenského drilu a vojenského života.²³

²¹ ABS, Praha, fond Personální spisy příslušníků Ministerstva vnitra, a. č. 1611/1910 – Osvald Závodský: dotazník Osvalda Závodského z 15. listopadu 1948, NA, Praha, fond Svaz protifašistických bojovníků – ústřední výbor Praha, Jaroslav HOŠEK - Jaroslav ŽALIVSKÝ: Českoslovenští interbrigadisté/č. 2288, str. 618 – Osvald Závodský, VÚA – VHA, Praha, sbírka Vojenských kmenových listů (1750–1910) – Osvald Závodský, RGASPI, Moskva, f. 545, op. 2, d. 121 a d. 1468.

²² VÚA – VHA, Praha, sbírka Vojenských kmenových listů (1750–1910) – Osvald Závodský.

²³ Délka vojenské základní služby se v průběhu trvání první republiky několikrát měnila a pro lepší názornost si není na škodu průběh těchto změn připomenout. Původně byla na základě branného zákona č. 193/1920 Sb. z. a n., který vyhlášoval všeobecnou brannou povinnost, navrhována vojenská služba v délce dvou let, ale pouze pro přechodné tříleté období stabilizace. Po následně další tři roky mělo dojít k redukci na 18 měsíců a po uplynutí těchto přechodných stabilizačních období (6 let) se měla ustálit na konečných 14 měsících. V dalších letech však došlo ke změnám, které opět upravovaly délku presenční služby. Především na naléhání Hlavního štábu, který by jinak nebyl schopen garantovat dostatečnou úroveň vojenského výcviku, bylo zákonem č. 51/1927 Sb. z. a n. rozhodnuto o zachování osmnáctiměsíční základní vojenské služby. Z toho vyplývalo, že branci, kteří byli odvedeni v roce 1926 a později, sloužili stejně dlouho jako odvedenci z „přechodných“ stabilizačních let 1923 – 1925. Délku služby pak opět redukoval tentokrát na 14 měsíců zákon č. 66/1932 Sb. z. a n. Od počátku bylo jasné, že tato redukce nebude mít dlouhého trvání. Již o dva roky později došlo, vzhledem k mezinárodní situaci, k prodloužení presenční vojenské služby na 24 měsíců, v platnost byla tato změna uvedena zákonem č. 267/1934 Sb. z. a n.. Osvald Závodský byl případ odvedence z března 1932, tudíž se na něj ještě vztahovala 18 měsíční základní vojenská služba. Karel STRAKA – Tomáš KYKAL: *Historie československé armády 2. – Československá armáda v letech budování a stabilizace 1918 – 1932*, Ministerstvo obrany České republiky,

Do branné moci byl zařazen tradičně 1. října 1932, kdy byl jako nováček prezentován u Pěšího pluku 34 *Střelce Jana Čapka* v moravských Hranicích, kde byl jako voják vtělen k jeho 2. rotě. V úvodu služby absolvoval obvyklý přijímač, tedy všeobecný vojenský výcvik, po jehož zdárném dokončení byl přeložen k 1. polní rotě. Po jeho dokončení absolvoval od 3. března 1932 do 6. března 1933 poddůstojnickou školu pro příslušníky presenční služby. Vedl si velice zdárně a školu dokončil s prospěchem velmi dobrý jako 14 z 82 frekventantů a byl umístěn jako písař u 6. polní roty. Poté působil jako velitel družstva při výcviku, opět s hodnocením dobrý. Svou vojenskou kvalifikaci si dále zvyšoval, od 10. dubna do 1. července jako instruktor náhradní zálohy s prospěchem velmi dobrým, od 2. července do 30. září konal výcvik „v rotě, četě i praporu“ jako velitel družstva opět velmi dobrým hodnocením a konečně od 1. října do 28. března 1934 prodělal výcvik jako instruktor nováčků a velitel družstva s hodnocením velmi dobrý. O tom, že požíval autority i u svých nadřízených svědčí hodnocení, které na něj v průběhu služby vypracoval jeho velící důstojník: *Mírný, úslužný, spolehlivý, pořádný a ukázněný*, později ještě doplnil *velmi dobře způsobilý jako velitel družstva, rovněž jako instruktor a jako velitel hlídek a způsobilý jako střelec z kulometu*. To vše se pochopitelně nemohlo nepromítnout i do hodnostního povyšování, 16. března 1933 byl povýšen na svobodníka a konečně 1. února 1934 na desátníka. Do civilu byl Osvald Závodský propuštěn 29. března 1934 a následně přeložen do I. zálohy jako desátník v záloze.²⁴ Tento souhrn vojenské služby se může zdát na první pohled možná nijak zajímavý, ale důležitý je. Na základě výše zmíněných údajů můžeme vyvrátit tvrzení Osvalda Závodského z pozdějších let, že ke komunistické cestě inklinoval právě během své vojenské služby, protože „*měl neustálé problémy se svými nadřízenými a byl označen jako politicky nespolehlivý*“.²⁵ Myslím, že toto tvrzení bylo účelové a archivní záznamy to jednoznačně potvrzují, vojenskou prezenční službu absolvoval takřka jako vzorný voják.

Návrat do normálního civilního života, pro většinu absolventů základní vojenské služby toužebně očekávaný okamžik, měl pro Osvalda Závodského poněkud hořkou příchut' způsobenou faktem, že hospodářská krize v Československu právě kulminovala. Možnost nalezení jakéhokoliv zdroje obživy, byla i na průmyslovém Ostravsku pro čerstvého navrátilce z vojny velice obtížná. Nechme promluvit archivní dokumenty.

*„Po příchodu z vojny nemohl nalézt zaměstnání. Předtím pracoval jako dělník na stavbě i u vrchní stavby. V rodině jich bylo sedm a živili se velmi těžko. V roce 1934 se poprvé sešel s komsomolem. Tehdy strana vedla nezaměstnané do boje za požadavky a tehdy se poprvé přímo setkal se stranou.“*²⁶

Praha 2013, s. 60 – 61, Karel STRAKA: *Historie československé armády 3. – Československá armáda, pilíř obrany státu z let 1932 – 1939*, Ministerstvo obrany České republiky, Praha 2007, s. 44 – 45.

²⁴ VÚA – VHA, Praha, sbírka Vojenských kmenových listů (1750–1910) – Osvald Závodský.

²⁵ ABS, Praha, fond Personální spisy příslušníků Ministerstva vnitra, a. č. 1611/1910 – Osvald Závodský: Posudek na Osvalda Závodského z 26. května 1952.

²⁶ ABS, Praha, fond Personální spisy příslušníků Ministerstva vnitra, a. č. 1611/1910 – Osvald Závodský: Posudek na Osvalda Závodského z 26. května 1952.

V následujících letech se protloukal životem doslova, jak se dalo, živil se jako slévač, montér nebo dělník na příležitostných stavbách.²⁷ A právě v těchto letech můžeme vysledovat, že začal pozitivně inklinovat ke komunistické myšlence. Strana nabízela jednoduchá řešení na složité otázky tehdejší doby a zaujala v této neutěšené době i inteligentního mladíka. Dopad krize pro obyčejné lidi byl skutečně obrovský, mnohdy doprovázen i úpadkem mravnosti. Mnozí si dokonce bídu, kterou sami nezavinili, vykládali jako oprávnění k přestupkům proti cizímu majetku, to ale nebyl jeho případ. Naopak to pochopil jakou svou příležitost a sám se začal veřejně angažovat v Komsomolu (Komunistickém svazu mládeže), což byla vlastně komunistická juniorka. Ta měla za úkol připravovat nové adepty, zapálené nadějně mladíky, na budoucí členství ve straně. Jeho aktivní angažmá začalo především na rodném Ostravsku, kde k němu bylo dostatek příležitostí. Například při organizování mládeže, kdy se účastnil i tramského hnutí, které na mládež, zvláště nezaměstnanou, mělo veliký vliv. To vše z něj skutečně udělalo pro budoucnost nadějný komunistický kádr. Jako další možnost „růstu“ se pro podobně smýšlející a nadprůměrně schopné nabízelo studium na Mezinárodní leninské škole v Moskvě popřípadě i na důstojnické akademii v Rjazani. Obě instituce měly přímo v popisu práce přípravu budoucích revolucionářů.²⁸ To však již začalo horké léto roku 1936 a do života Osvalda Závodského opět jednou zasáhl osud.

²⁷ ABS, Praha, fond Personální spisy příslušníků Ministerstva vnitra, a. č. 1611/1910 – Osvald Závodský: Dotazník vypracovaný pro Ministerstvo národní bezpečnosti ČSR v roce 1950.

²⁸ Byl to i případ jeho pozdějšího spolubojovníka za Španělska i blízkého spolupracovníka v komunistické nomenklatuře po roce 1945 Josefa Pavla, ale i dalších například Miloše Nekvasila, Františka Knézla nebo Oldřicha Hakena. Blíže k osobě Josefa Pavla - Jiří RAJLICH – David MAJTENYI: *Jan Ferák a ti druzí – čs. letci, interbrigadisté a letouny v občanské válce ve Španělsku 1936–1939*, Svět křídel, Cheb 2012, s. 172–174, Jiří RAJLICH – David MAJTENYI: *Španělská stopa generála Josefa Pavla*, Historie a Vojenství 3/2016 (v přípravě).

4. Osvald Závodský ve Španělsku

4.1. ŠPANĚLSKÁ OBČANSKÁ VÁLKA A VZNIK MEZINÁRODNÍCH BRIGÁD

Pozornost velké části Evropy i celého tehdejšího světa se upřela na její jihozápad až na Pyrenejský poloostrov, do Španělska. Zde vypukla nesmírně krvavá občanská válka a to ve chvíli, kdy proti legálně zvolené republikánské vládě Lidové fronty, která zvítězila v parlamentních volbách 16. února 1936, vystoupila vojensky velice agresivně část španělské armády. Převrat byl připravován několik měsíců, předcházela mu rozklad státní správy a mnohé násilnosti na obou stranách a započal 17. července v severoafrické Melille, kterou bleskově obsadili vzbouřenci. V éteru zaznělo heslo „*Nad celým Španělskem je bezoblačno*“, což byl signál pro rozšíření puče do kontinentální části Španělska. Zpočátku se pučisté domnívali, že půjde o klasický armádní puč – *pronunciamiento* – těch zemí zažila v uplynulých sto letech mnoho, a který nebude mít, stejně jako předešlé, dlouhého trvání. V tu chvíli nikdo netušil, že se právě rozhořel konflikt, předznamenávající světovou válku, který bude trvat bezmála tři roky, bude mít široké mezinárodní souvislosti a angažovanost, a na jeho konci budu stovky tisíc mrtvých a Španělsko poznamenané prakticky až do dnešních dnů. Proti sobě se v něm vyprofilovaly dvě na smrt zneprátelené strany, které jedna pro druhou neznaly sebemenšího slitování a odpuštění. Začalo rovněž soupeření na poli propagandy o získání sympatií veřejného mínění na celém světě. Jelikož historie občanské války je velice obsáhlá a ne vždy jednoduše interpretovatelná a není ani účelem této práce, nebudu se jí zde podrobněji věnovat.²⁹

Pro zjednodušené pochopení úplně postačí stručné zrekapitulování, že na straně povstalců generála Franca se záhy silně angažovalo nacistické Německo s fašistickou Itálií, na straně legální vlády pak především SSSR. Většina ostatního světa se přiklonila na stranu politiky „neintervence“, což byla značně pokrytecká a ve výsledku kontraproduktivní aktivita, která v konečném výsledku vehnala legální vládu do područí SSSR a potažmo Stalina. Ten zpočátku ke konfliktu volil jasně patrný odstup a do angažmá se nijak nehrnul. Vše se změnilo poté, co se Hitler s Mussolinim rozhodli pro masovou podporu povstalců svými dobrovolníky i nejmodernější vojenskou technikou a Evropa k tomu mlčela. SSSR kontroval a ke španělským břehům začala připlouvat jedna nákladní loď plná vojenského materiálu za

²⁹ Pro případně zájemce o historii občanské války a její mezinárodní souvislosti mohou jako základní literaturu doporučit například: Antony BEEVOR: *Španělská občanská válka 1936–1939*. Pavel Dobrovský - BETA a Karel Ševčík, Praha - Plzeň 2004, George ORWELL: *Hold Katalánsku a Ohlédnutí za Španělskou válkou*. Odeon, Praha 1991, Andrée BACHOUDOVÁ: *Franco, neboli o úspěchu průměrného člověka*. Levné knihy, Praha 2008, Roman CÍLEK: *Krvavá předehra. Španělsko, 1936-1939: Občanská válka a zahraniční intervence*. Epocha, Praha 2004 popřípadě Jiří CHALUPA: *Jak umírá diktatura. Pád Frankova režimu ve Španělsku*, Votobia 1997 nebo Jiří CHALUPA: *Don Carlos a ti druzí – Karlistické války ve Španělsku v letech 1833 – 1939*, Epocha, Praha 2008. Z česky dosud nevydaných je možné doporučit dnes již klasické dílo Hugh THOMAS: *The Spanish Civil War*, Penguin Books, London 2009 (poprvé již 1961) a Paul PRESTON: *The Spanish Civil War. Reaction, Revolution and Revenge*. Harper Perennial, London 2006. Velice cenným zdrojem, především z historického a archivního hlediska, jsou pak pravidelná hlášení československého konzula ve Španělsku Zdeňka Formánka, která zasílal na adresu pražského ministerstva zahraničních věcí v Černinském paláci. Budoucí zájemci a badatelé je mohou dnes nalézt v Archivu ministerstva zahraničních věcí v Praze (dále AMZV) ve fondech Španělské konzuláty 1936–1937 a 1938–1939 – politické zprávy.

druhou. Samozřejmě nikoliv jen na základě jakéhosi názorově spřízněného altruismu, ale tvrdě placená španělským zlatem. Ten tam byl ideologický boj Kominterny, která hlásala nesmiřitelný třídní boj nalevo i napravo, zvítězila pragmatická taktika Lidové fronty, tzn. podpora alianci socialistů s komunisty a liberály. Kominterně se podařil opravdu mistrovský kousek, když dokázala zmobilizovat levicové hnutí prakticky od „*Uralu po Atlantik*“ a velikým vítězstvím její propagandy bylo přesvědčení veřejnosti, že se jedná o boj fašismu s demokracií, což je zjednodušující tvrzení. Její čelní představitelé, především Maurice Thorez, Luigi Longo, André Marty, Georgij Dimitrov nebo třeba Walter Ulbricht, ale i mnozí jiní přišli s myšlenkou vzniku mezinárodních brigád a stáli u jejich zrodu. Oficiální schválení jejich vzniku ze strany španělské vlády přišlo 22. října 1936. Nábořem i logistikou dopravy dobrovolníků do Španělska, byly pověřeny národní komunistické strany, které si, jak ještě uvidíme, uvnitř svých struktur vytvořily specializované týmy, které měly vše na starosti. To co následovalo, můžeme nazvat obrovským vítězstvím levicového internacionalismu, v interbrigádách sloužilo více jak 30 000 dobrovolníků ze všech koutů světa, mezi nimi i více než 2 000 občanů z bývalého Československa, z nichž několik set jich na španělské půdě položilo své životy. Mezinárodních brigád (*Brigadas Internacionales*) bylo vytvořeno postupně celkem šest – 11., nesoucí čestný název *Thälmann* (vznikla 22. října 1936), 12. *Garibaldi* (5. listopadu 1936), 13. *Dabrowski*, 14. *La Marseillaise* (obě vznikly společně 2. prosince 1936), 15. *Lincoln* (31. ledna 1937) a konečně nakonec 129. interbrigáda (zřízena 13. února 1938). Zahraniční dobrovolníci bojovali i mimo jejich rámec jinde, zejména pak v 16., 50. a 86. brigádě španělské republikánské armády. Jejich význam byl nikoliv pouze z vojenského aspektu, ale právě především z hlediska propagandy.³⁰

Zde se tedy můžeme opět vrátit zpět do Československa. Nábor dobrovolníků zde začal prakticky již v srpnu 1936 a nebyl doménou pouze komunistů, i když v něm hráli prim. Není daleko od pravdy, navzdory tehdejší propagandě konzervativních a pravicových médií, že myšlenka boje proti fašismu po boku republikánské vlády si získala v tehdejším Československé republice obrovskou, takřka masovou podporu mezi jejím obyvatelstvem. Důkazem toho je jak množství dobrovolníků z našich zemí, tak i veřejné sbírky a především založení Výboru pro pomoc demokratickému Španělsku, který měl zvláště v našich levicových intelektuálních kruzích velkou podporu.³¹

³⁰ Bližší zájemce o problematiku interbrigád jako takových mohou odkázat na: Jiří RAJLICH – David MAJTENYI: *Jan Ferák a ti druzí – čs. letci, interbrigadisté a letouny v občanské válce ve Španělsku 1936–1939*, Svět křidel, Cheb 2012, s. 70–82, popřípadě Ken BRADLEY – Mike CHAPPELL: *International Brigades in Spain 1936–39*, Osprey Publishing, London 2004.

³¹ Výbor pro pomoc demokratickému Španělsku vznikl 22. října 1936 na základě iniciativy KSČ, k jeho výzvě se připojily takové osobnosti tehdejšího života jako Karel Josef Beneš, Lumír Čivrný, dr. Bohuslav Ečer, Emil Filla, doc. dr. Josef Fischer, prof. Josef Ludvík Fischer, Nataša Gollová, František Halas, dr. Jan Herben, dr. Jaroslav Heyrovský, Josef Hora, Peter Jilemnický, Josef Kopta, Jaroslav Kratochvíl, Helena Malířová, dr. Zdeněk Nejedlý, Stanislav Kostka Neumann, Ivan Olbracht, Josef Věromír Pleva, dr. Ivan Sekanina, dr. Bedřich Václavek, Václav Vydra, aj. Vesměs tedy osobnosti z levé části politického spektra. V čele Výboru stálo presidium ve složení předseda Emanuel V. Voska (za Volnou myšlenku), místopředsedové dr. Klára Červinková, Josef Pešek, dr. Jan Zelenka (tajemník Jednotného svazu soukromých zaměstnanců), jednatel prof. Josef Lukl Hromádka (profesor Husovy evangelické fakulty), tajemník dr. Ivan Sekanina (komunistický právník) a

4.2. ORGANIZACE ODCHODŮ ČESKOSLOVENSKÝCH DOBROVOLNÍKŮ DO ŠPANĚLSKA

Na následujících řádcích si podrobněji popíšeme, jak fungovaly v praxi odchody našich občanů do bojujícího Španělska, na jaké bázi byly zajišťovány a v jakém vztahu k nim byly oficiální československé úřady. V neposlední řadě bychom zmínili i o motivaci, která je vedla odchodům a která nebyla vždy jednoduše identifikovatelná.

Přestože tedy motivace mnohých byla různá, jak se ještě zmíníme později, jen málokdo z nich se dostal do Španělska takřikajíc „na vlastní pěst“. Naprostá většina přijela na základě náboru organizovaného komunisty - podobně jako tomu bylo i u interbrigadistů z jiných zemí.³²

Pochopitelně šlo o ilegální činnost, a to nejen proto, že Československo se oficiálně přihlásilo k politice „neintervence“ jako většina evropských zemí. Byla totiž především také v rozporu se dvěma vnitrostátními právními normami. Dotyční, ať vědomě či nevědomě, totiž porušovali §§ 6 a 40 branného zákona (zákon č. 193/1920 Sb. z 19. března 1920), zakazující vstup do armády cizího státu bez povolení vlády, a především překračovali § 176 nedávno přijatého zákona o obraně státu (zákon č. 131/1936 Sb. z 13. května 1936). Ten striktně zapovídal - bez povolení vlády - najímání, nebo zprostředkování najímání československých státních příslušníků „... *pro vojenskou službu cizí moci nebo pro službu v cizím ozbrojeném nebo na vojenský způsob organizovaném sboru, spolku nebo skupině*“ (trestní sazba byla od 6 měsíců až do 5 let žaláře).

Na úrovni ÚV KSČ tuto ilegální činnost, která se plně rozvinula v listopadu a prosinci 1936, zajišťovali především funkcionáři Rudolf Vetiška a Karel Luft, kteří spolupracovali s nižšími složkami stranického aparátu. „*Verbování československých i cizích státních příslušníků pro španělskou milici provádí komunistická strana,*“ praví se v důvěrné zprávě pražského Policejního ředitelství, odeslané 27. října 1937 Presidiu ministerstva vnitra. „*Její funkcionáři nejnižších organizací získají osobu, ochotnou pro vstup do této milice, umožní jí finančně cestu obyčejně do krajského sekretariátu uvedené strany, který pak financuje odeslání takové osoby do Prahy, odkud pak se diriguje a opatřuje finančními prostředky na cestu do Španělska. Při každém šetření v této věci objevuje se jako spoluzakladatel některý z význačnějších funkcionářů komunistické strany...*“³³ Druhým, méně známým i méně

pokladník Jindřich Veselý (jednatel Solidarity). Rok po založení tvořilo Výbor pro pomoc demokratickému Španělsku více než 60 společenských organizací a aktivně pracovalo přes 50 místních odboček. Na naléhání čs. úřadů byl Výbor pro pomoc demokratickému Španělsku 3. listopadu 1937 legalizován podle spolkového zákona (aby mohl pořádat peněžní sbírky; předtím tak činil v rozporu s tehdejšími čs. zákony), a to pod názvem Společnost přátel demokratického Španělska. Pro případné zájemce o bližší informace odkazují na: Jiří RAJLICH – David MAJTENYI: *Jan Ferák a ti druzí – čs. letci, interbrigadisté a letouny v občanské válce ve Španělsku 1936–1939*, Svět křidel, Cheb 2012, s. 56–59.

³² Následující část jsem poprvé zpracoval v již citovaném díle: Jiří RAJLICH – David MAJTENYI: *Jan Ferák a ti druzí – čs. letci, interbrigadisté a letouny v občanské válce ve Španělsku 1936–1939*, Svět křidel, Cheb 2012 na str. 90–99. Zde je použita v upravené a doplněné podobě.

³³ NA, Praha, Ministerstvo vnitra I - prezidium, Praha, sign. 225-1268-6. Verbování čs. příslušníků do španělské milice, č.j. 31483 pres. z 27. 10. 1937.

významným střediskem náboru bylo pražské vyslanectví Španělské republiky, jehož titulář, Jiménez de Asúa spolupracoval s brněnskou sítí důvěrníků sociální demokracie.³⁴

Československé policejní orgány tedy celou situaci bedlivě monitorovaly a osobám podezřelým z odjezdu do republikánského Španělska vydání cestovních pasů pochopitelně odpíraly. Vedle klíčové snahy zabránit diskreditaci čs. státu, který se přihlásil k politice „neintervence“, a snahy zabránit překračování platných čs. zákonů je vedly i další důvody. Jedním z nich byla obava, aby padlí, zajatí, zranění či nemocní čs. dobrovolníci „nebyli na obtíž našim zastupitelským úřadům a později pak úřadům a ústavům vnitrostátním.“ Dalším důvodem byly obavy, aby navrátilci ze Španělska pak nedělali potíže doma. „Možno považovati za prokázáno, že vysílání dobrovolníků do Španělska neděje se jen proto, aby tam chránili demokracii, resp. pomáhali k vítězství komunismu, nýbrž za tím účelem, aby se vycvičili v pouličních bojích a po návratu do svých zemí stali se instruktory v tajných komunistických přípravách na boje pouliční,“ praví se v oběžníku Presidia zemského úřadu v Praze, zaslaném přednostům všech okresních úřadů, policejním ředitelstvím a všem expoziturám státní policie. „Ale i ti, kdo nebyli vysláni za takovým cílem a kdo se dali svést jen politickým romantismem nebo touhou po výdělku, pokud je zkušenosti ve Španělsku nepřivedou k jinému názoru, osvojí si hrubé násilnictví a navrátí se demoralisováni. Nesporně budou se chtít v případech místních nepokojů a stávek vyznamenat a komunistická strana se vynasnaží, aby jich a jejich zkušeností využila k výcviku úderných oddílů.“³⁵

Ilegální odjezdové trasy dobrovolníků z Československa (které bylo tranzitní zemí i pro dobrovolníky z Polska, částečně i z Maďarska, Rumunska, aj.) zpravidla vedly přes Rakousko a Švýcarsko, méně často přes Německo. Obvykle cestovali vlakem. „Všichni naverbovaní, kteří neměli cestovního pasu, překračovali doposud ilegálně hranice do Rakouska a odtud pak stejným způsobem do Švýcarska, v čemž jim bylo pomáháno různými spojkami tak spolehlivě, že velká většina naverbovaných dostala se do Španělska přes zvýšenou bdělost rakouských a švýcarských bezpečnostních orgánů,“³⁶ dočítáme se ve zprávě ze 14. dubna 1938, určené Presidiu ministerstva vnitra.

Na každém kroku jim hrozilo zatčení, vazební cela a následně potupný návrat „šupem“ domů. Prvním záchytným bodem byla Paříž, kde si již mohli vydechnout. Zakonspirovaná ústřední náborová kancelář sídlila na pařížské ulici Lafayette a jeho československou sekci vedl Max Karafiát, dlouholetý člen československého Komsomolu. V ulici de Charol se nacházela technická kancelář, zabezpečující transporty do Španělska. V jejím čele stál polský komunista se sovětským občanstvím Karol Świerczewski (1897–1947) a jako jeden z vedoucích pracovníků zde působil tehdy ještě neznámý jugoslávský komunista Josip Broz (1892–1980), jenž se oním proslulým Titem stane až za 2. světové války.

³⁴ Vladimír NÁLEVKA: *Českoslovenští dobrovolníci ve španělské občanské válce*, s. 34.

³⁵ Cit. dle Zdeněk BIČÍK - Jiří FRAJDL: *Na pomoc demokratickému Španělsku. Účast východních Čech na pomoci demokratickému Španělsku 1936–1939*, s. 41–42.

³⁶ NA, Praha, Ministerstvo vnitra I - prezidium, Praha, sign. 225-1268-6. Verbování čs. příslušníků do španělské milice, č. j. 10.539 pres. ze 14. 4. 1938.

V Paříži byli dobrovolníci ubytováni, prošli lékařskými prohlídkami a připravovali se k hromadným transportům do Španělska. „*Jakmile přijeli na nádraží Gare du Nord, levicoví taxikáři je odváželi do ubytovacích středisek v 9. arrondissementu,*“ popisuje mechanismus Antony Beevor. „*Téměř každý den bylo možné vidět mladé muže s balíčky v hnědém papíru, jak čekají na Gare d'Austerlitz [Slavkovské nádraží] na vlak do Perpignanu a nápadně se snaží vypadat nenápadně. Jakmile byli bezpečně ve vlaku, začali se bratřit právě s těmi, jejichž pohledům se na nádraží tak usilovně vyhýbali. Kolovalo víno, dělilo se jídlo a do nekonečna se zpívala Internacionála...*“³⁷

Pro překročení hranic byly vytvořeny základny v jihofrancouzském Perpignanu (pro přechod Pyrenejí) a v Marseille (v případě mořské cesty).³⁸ Cílovou stanicí pak bylo španělské město Albacete (přibližně 240 kilometrů jihovýchodně od Madridu), kde se nacházelo středisko a v jeho bezprostřední blízkosti výcviková základna interbrigád.³⁹ „*Na Albacete do smrti nezapomenu,*“ zapsal si do deníku Vendelín Opatrný, komunistický idealista a jeden z prvních čs. dobrovolníků ve Španělsku. „*Člověk tu cítil zvláštní hrdost sám na sebe a na ostatní kolem. Všechny nás prostě spojovaly shodné myšlenky, což se v životě povede jen málokrát. Přímo v Albacete jsme se však nezdrželi a odešli jsme do blízké vesnice Tarazona de la Mancha, kde byla výcviková základna...*“⁴⁰

Podstatně méně libé pocity měly samozřejmě československé policejní orgány. Když se situace stávala již neudržitelnou, tvrdě udeřily. Přímo proti komunistickému ústředí. Dne 14. prosince 1936 obsadily budovu ÚV KSČ, kde hledaly kompromitující materiály. Současně zatkly funkcionáře Rudolfa Vetišku a Karla Lufta a následujícího dne skončil ve vazbě i královéhradecký tajemník KSČ Josef Tesla. Pak vazební cely začali plnit další obvinění. Do 14. března 1937 bylo „*za verbování do španělské milice*“ zatčeno celkem na 150 komunistických funkcionářů.⁴¹ Vše se pochopitelně odehrálo v kulisách protestního pokřiku komunistického a souhlasného přitakávání nejen konzervativního, ale i části liberálního tisku.⁴²

³⁷ Antony BEEVOR: *Španělská občanská válka 1936–1939*, s. 129.

³⁸ V Marseille (kudy ovšem prošla jen část čs. dobrovolníků) ve funkci organizačního pracovníka působil tehdy ještě neznámý slovenský komunista Július Ďuriš (1904–1984), první poválečný ministr zemědělství (1945–1951), později předseda Sboru povereníkov (1951–1953) a ministr financí (1953–1963).

³⁹ Vladimír NÁLEVKA: *Českoslovenští dobrovolníci ve španělské občanské válce*, s. 35.

⁴⁰ Cit. dle Arthur LONDON: *Španělsko, Španělsko...*, s. 58.

⁴¹ *Český antifašismus a odboj*, s. 137–138; František KRUŽÍK: *Českoslovenští dobrovolníci mezinárodních brigád ve Španělsku 1936–1939*, s. 180–181; Vlastimil VÁVRA: *KSČ a armáda 1921–1938*, s. 267–268.

⁴² *Verbířská kancelář v Praze odhalena*. Lidové noviny 18. 12. 1936, *Verbování pro Španělsko v Písku*. Národní listy, 3. 1. 1937; *Fiasko náborové akce komunistů pro Madrid*, Venkov 6. 1. 1937; *Rozhodují v ČSR agenti Hitlera a Franca?* Rudé právo 7. 1. 1937; *Komunisté i v Praze verbují pro rudé Španělsko? Celá výprava naverbovaných ve vyšetřování*. Venkov, 8. 1. 1937; *Zatýkání verbířů pro Španělsko*. Národní listy 12. 1. 1937; *Verbíři do Španělska v Teplicích*, Polední list, 15. 1. 1937; *Na španělské jatky*. Národní listy 18. 2. 1937; *Zatýkání v Hradci a Kladně*. 3. 3. 1937 Rudé právo atd.

Proud československých dobrovolníků, cestujících na pomoc vládním silám to sice úplně nezastavilo, ale více než výrazně omezilo. Jestliže v prosinci 1936 jich do Španělska přijelo 205, v lednu 1937 ještě 179 a v únoru 137, v březnu jich bylo už jen 25 a v dubnu pouhých 23.⁴³ Pravidelná relace pražského policejního ředitelství z 15. března 1937 sice připomíná, že oproti minulému měsíci sice „došlo zdejšímu úřadu množství hlášení bezpečnostních úřadů, která jsou znovu dokladem, v jak rozsáhlém měřítku celá verbovací akce byla komunistickou stranou prováděna“, ale současně dodává, že „... lze mít za to, že pro přítomnou dobu verbování, respektive odesílání naverbovaných do Španělska ustalo.“⁴⁴ Nebyla to tak úplně pravda, neboť pokračovalo i nadále, ale v podstatně menší míře. „Jest toliko jisto, že verbování provádí se dále, třebaže v míře menší, což ovšem není zásluhou komunistické strany, nýbrž ztížením podmínek,“⁴⁵ praví se ve zprávě ze 13. května 1938, určené Presidiu ministerstva vnitra.

Přestože se komunistické vedení pokusilo organizační síť „resuscitovat“, vysokých čísel z přelomu let 1936/1937 skutečně již nikdy dosaženo nebylo.⁴⁶ Pouze policejním zásahům a zpřísněným pasovým kontrolám⁴⁷ to ovšem přičítat nelze. Zapůsobily tu i další faktory. Patřilo k nim také demaskování pravého pozadí organizace „exportu“ dobrovolníků do Španělska na stránkách konzervativního i části liberálního tisku,⁴⁸ ale především postupné opadávání zájmu potenciálních adeptů o „španělské“ vojenské angažmá. Nepochybně k tomu přispěly relace některých navrátilců, hovořících o ohromných ztrátách a dalších ořesných válečných zážitcích, jakož i o vnitřních poměrech v interbrigádách, tvrdě a bezohledně ovládaných vojensky mnohdy nekompetentními exponenty Kominterny.⁴⁹ „Jeden z nich se

⁴³ VÚA - VHA, Praha, Českoslovenští interbrigadisté, sign. 32-864/955 (dř. AÚD KSČ). Commission des Cadres (étrangers) du Comité Central du Parti Communiste d'Espagne. Volontaires tchécoslovaques dans l'Espagne Republicaine 1936–1938. Statistiques. Moscou - Décembre 1940.

⁴⁴ Cit. dle František KRUŽÍK: *Českoslovenští dobrovolníci mezinárodních brigád ve Španělsku 1936–1939*, s. 191.

⁴⁵ NA, Praha, Ministerstvo vnitra I - prezidium, Praha, sign. 225-1268-6. Verbování čs. příslušníků do španělské milice, č. j. 13796 pres. z 13. 5. 1938.

⁴⁶ VÚA - VHA, Praha, Českoslovenští interbrigadisté, sign. 32-864/955 (dř. AÚD KSČ). Commission des Cadres (étrangers) du Comité Central du Parti Communiste d'Espagne. Volontaires tchécoslovaques dans l'Espagne Republicaine 1936–1938. Statistiques. Moscou - Décembre 1940.

⁴⁷ Na základě usnesení londýnského „neintervenčního“ výboru z 15. 2. 1937, k němuž se čs. vláda plně přihlásila, Ministerstvo vnitra počínaje nocí z 20. na 21. 2. 1937 zpřísnilo kontrolu ze strany bezpečnostních a pasových orgánů „... proti těm, kteří hodlají vstoupiti do některé z bojujících stran španělských“. František KRUŽÍK: *Českoslovenští dobrovolníci mezinárodních brigád ve Španělsku 1936–1939*, s. 189–191.

⁴⁸ Např. *Verbířská kancelář v Praze odhalena*, Lidové noviny 18. 12. 1936; *Mezinárodní brigáda ve Španělsku*, Národní politika 2. 1. 1937; *Verbování pro Španělsko v Písku*, Národní listy, 3. 1. 1937; *Kdo financoval verbování pro Španělsko*, České slovo 5. 1. 1937; *Fiasco náborové akce komunistů pro Madrid*, Venkov 6. 1. 1937; *Komunisté i v Praze verbují pro rudé Španělsko? Celá výprava naverbovaných ve vyšetřování*, Venkov, 8. 1. 1937; *Zatýkáni verbířů pro Španělsko*, Národní listy 12. 1. 1937; *Verbíři do Španělska v Teplicích*, Polední list, 15. 1. 1937; *Jak se zařizují Gottwaldovi tovaryši ve Španělsku*, Národní listy, 13. 4. 1937; *Z bolševické dílny*, Národní listy 29. 4. 1937; *Komenský s Gottwaldem*, Národní listy 6. 5. 1937; *Vření v mezinárodních brigádách ve Španělsku*, Národní listy 26. 10. 1937, atd.

⁴⁹ Např. *Rudí prchají k Madridu*, Polední list, 9. 10. 1936; *Český dobrovolník v Alcazaru*, České slovo 21. 10. 1936; *Z utrpení dobrovolníků ve Španělsku*, Národní politika 19. 2. 1937; *Návrat ze Španělska*, Polední list, 27. 3. 1937; *U Brunete padlí Čechoslováci*, Národní listy 14. 6. 1937; *Dobrovolníci opustí Španělsko – rovnou na věčnost!* Večerní České slovo, 24. 7. 1937; *Vření v mezinárodních brigádách ve Španělsku*, Národní listy 26. 10. 1937; *Osud Čechů v rudé armádě ve Španělsku*, Národní listy 14. 12. 1937; atd.

v těchto dnech vrátil,“ psalo již 21. října 1936 se špatně skrývaným uspokojením České slovo. „*Jak hořel před pěti týdny nedočkavostí, aby byl už na frontě, tak se snažil nyní, aby dostihl zpět československých hranic. Neboť revoluce a válka občanská je poněkud jiná, než představa vyvolaná na plátnech biografů a ze stránek knih... Kdo zažil jednou křest občanské války, je navždy vyléčen z romantiky revoluce...*“⁵⁰

Další značně omezující faktor pak představoval anšlus Rakouska v březnu 1938, po němž bylo pro dobrovolníky mimořádně obtížné projít touto zemí bez pasu. „*Změna politických událostí v Rakousku tento zaběhaný způsob ilegálního přechodu hranic aspoň prozatím úplně znemožnila a nebyl také dosud zjištěn ani jediný případ, že by se některý naverbovaný po této změně v Rakousku touto zemí snažil projít,*“ dočítáme se ve zprávě ze 14. dubna 1938, určené Presidiu ministerstva vnitra. „*Jelikož bývalé Rakousko bylo jedinou zemí, která dávala aspoň částečně naději na zdar ilegální cesty do Španělska, jest oprávněna domněnka, že nyní odjezd naverbovaných bez cestovních pasů aspoň pro nejkratší budoucnost jest znemožněn.*“⁵¹

Ovšem i za této situace se cesty nalezly. Například někteří dobrovolníci byli vypraveni z Prahy do Paříže (buď přes Amsterdam, nebo Brusel) dokonce letecky.⁵² Stejnou cestou, leč v opačném směru se jiní ze Španělska do vlasti naopak vraceli.⁵³ Bylo to důkazem nejen

⁵⁰ Český dobrovolník v Alcazaru, České slovo 21. 10. 1936.

⁵¹ NA, Praha, Ministerstvo vnitra I - prezidium, Praha, sign. 225-1268-6. Verbování čs. příslušníků do španělské milice, č. j. 10.539 pres. ze 14. 4. 1938.

⁵² Např. podle hlášení četnické stanice v Ruzyni, která na zdejším letišti prováděla pasovou kontrolu, již 4. 2. 1938 odtud odletěl do Paříže dělník Emil Grünwald (* 12. 11. 1902, Rumburk, příslušný do Filipova, okr. Šluknov), poté 13. 4. 1938 dělník Karel Šásek (* 4. 11. 1910, Vídeň, přísl. do Bělokozelska, okr. Kutná Hora), dělník Alois Seiter (* 27. 4. 1902, Mikulov, přísl. tamtéž) a 16. 4. 1938 dělníci Josef Kožušník (* 10. 2. 1906, Mariánská Hora, okr. Jablonec n. Nisou, přísl. do Moravské Ostravy) a Václav Goby (* 28. 9. 1900, Diskovice, okr. Znojmo, přísl. tamtéž). Tuto skutečnost četnická stanice hlásila proto, že „*cestování letadlem zdálo se jí pro nezaměstnané dělníky dopravním prostředkem nepřiměřeným*“, avšak nijak proti nim nezasáhla, „*jelikož proti jmenovaným nebylo podloženo podezření, pro které by jim mohlo být zabráněno v odletu a nebylo proti nim zakročeno.*“ Vyšetřováním, zahájeným po jejich odletu, vyšlo najevo, že téměř všichni jmenovaní jsou sice agilními komunisty, leč Grünwald, Šásek, Seiter a Kožušník ve skutečnosti svá bydliště neopustili, kdežto Goby odjel do Španělska již 2. 5. 1937. Ostatní při výslechu udali, že své pasy ztratili, takže „*lze mít za to, že své pasy dali k dispozici straně pro naverbované osoby pro španělskou milici.*“ NA, Praha, Ministerstvo vnitra I - prezidium, Praha, sign. 225-1268-6. Verbování čs. příslušníků do španělské milice, č. j. 13796 pres. z 13. 5. 1938.

⁵³ Například 2. 6. 1938 přistálo na ruzyňském letišti letadlo ČSA z Paříže s následujícími osmi bývalými interbrigadisty, repatriovanými ze zdravotních důvodů: zámečník a šofér Josef Bakala (* 26. 2. 1892, Všetuly, okr. Holešov, příslušný do Holešova), zahradník Zikmund Csepí (* 8. 8. 1909, Komárno, přísl. tamtéž), horník Eduard Kraus (11. 3. 1900, Hegholz, okr. Duchcov, přísl. do obce Křice, okr. Královice), stavební kreslič Josef Lehký (* 26. 11. 1908, Hradsko, okr. Jablonec, přísl. do Králík), obchodní příručí Martin Markovič (* 9. 12. 1907, Berehovo, přísl. tamtéž), horník Josef Smec (11. 3. 1889, Týn n. Vlt., přísl. do Dolních Bludovic, okr. Český Těšín), pekař Dezidér Wolfner (* 15. 11. 1911, Šok, okr. Šala n. Váhom, přísl. tamtéž) a stavitel Emanuel Votipka (* 16. 1. 1881, Chudenice, okr. Klatovy, přísl. tamtéž). Po přiletu je očekávali zástupci KSČ a lékař. Z nařízení Zemského úřadu byli navrátilci převezeni automobilem ČSA na policejní ředitelství, kde se podrobili krátkému výslechu. Na intervenci poslance KSČ Václava Kopeckého a po schválení Prezidiem zemského úřadu byli předáni tomuto poslanci, když se tento zavázal, že do druhého dne se všichni dostaví k výslechu, kam se 3. 6. skutečně všichni dostavili. Jmenovaní vypověděli, že jako zdravotně nezpůsobilí se ze Španělska dostali nejprve do jihofrancouzských nemocnic a odtud pak do Paříže, kde jim *Comité International d'aide a L'Espagne* opatřil na čs. generálním konzulátu v Paříži prozatímní cestovní pasy a hodlal je odeslat do Prahy vlakem. Na jejich protest, že se obávají cesty přes Německo, jim zakoupili letenky (po 1550 francích). Po výslechu (m.j. ve vojenských věcech) jim byly vráceny pasy. Protože na jejich zločin nedovolené služby v cizí

odhodlání dobrovolníků, ale pochopitelně i nemalých finančních zdrojů, které na tento způsob dopravy byla komunistická organizační síť ochotna vynaložit.

Na druhou stranu je ovšem třeba uvést, že „export“ dobrovolníků v té době již pěl svou labutí píseň - stejně jako celé republikánské Španělsko. Jestliže v lednu 1938 odešlo do Španělska 41 čs. dobrovolníků, v únoru jich bylo pouze 20, v březnu jen 12 a pak už šlo pouze o jednotlivce: v dubnu jich bylo devět, v květnu jen čtyři a v červnu a červenci 1938 statistiky vykazují po pouhých třech mužích.⁵⁴ A pak už nikoho. Brzy na to byly Mezinárodní brigády rozpuštěny a jejich příslušníci čekala obvykle postupná repatriace domů.

Jaká byla skutečná motivace odcházejících dobrovolníků? Na základě studia vztahující se archivní problematiku můžeme říci, že různá a nelze ji příliš paušalizovat. Když se o to přece jen pokusíme, s jistou mírou zjednodušení můžeme odešlé z Československa rozdělit na tři skupiny. První a největší část z nich se pravděpodobně rozhodovala skutečně na základě svého přesvědčení a jakéhosi vnitřního internacionalismu, inklinující k pohledu na svět „zleva“. Zde komunistická agitace narážela na úrodnou půdu. Mezi takové nepochybně patřil i Osvald Závodský. Část, především vojenských specialistů, se zprvu mohla nechat zlákat i finančním aspektem, to v kombinaci s nezaměstnaností u nás v té době, byl také pádný a vcelku logický důvod. Navíc především v první fázi války nebylo v zasvěcených kruzích tajemstvím, že například někteří letci byli republikánskou vládou najímáni na námezdní bázi a měli podepsány velice lukrativní smlouvy. A poslední díl odcházejících si svým odchodem mohl řešit své problémy se zákonem, byl to útek před jejich vlastní minulostí a možnost začít jinde znovu nepoznamenan od počátku.

4.3. ODCHOD OSVALDA ZÁVODSKÉHO DO ŠPANĚLSKA 1937

Nyní se vraťme opět k osobě Osvalda Závodského. Kdy se rozhodl k odchodu do Španělska a kdo všechno za ním stál? Jak je patrné z předchozích řádků, československé orgány měly o odchodech našich občanů poměrně přesné informace, z kterých dnes může historik nebo případný badatel čerpat.⁵⁵ Rozhodnutí u něj osobně padlo pravděpodobně v létě nebo na počátku podzimu 1937, v té době již zastával post vedoucího okresního výboru Komsomolu. První fáze občanské války, kdy byla potřeba převážně specialisté, jako letci, tankisté a dělostřelci již byla pryč. Válka nyní potřebovala jakékoliv vojáky, i ty bez specializace. Kdo mu při odchodu aktivně pomáhal? Bohužel záznamy k jeho osobě ve výše zmiňovaných dokumentech, se u něho nedochovaly. Pokusíme se tedy zrekonstruovat jeho

armádě se vztahovala poslední amnestie prezidenta republiky, byli pak následně propuštěni. NA, Praha, Ministerstvo vnitra I - prezidium, Praha, sign. 225-1268-6. Návrat osmi čs. dobrovolníků ze Španělska, č. j. 16.056 ze 3. 6. 1938.

⁵⁴ VÚA - VHA, Praha, Českoslovenští interbrigadisté, sign. 32-864/955. Commission des Cadres (étrangers) du Comité Central du Parti Communiste d'Espagne. Volontaires tchécoslovaques dans l'Espagne Republicaine 1936-1938. Statistiques. Moscou - Décembre 1940.

⁵⁵ Jen pro názornost ještě jednou uvádím, že se jedná o velice obsáhlé archivní materiály, které lze vyhledat v Národním archivu Praha, fond Zemský úřad Praha a fond Prezidium Ministerstva vnitra a Archivu bezpečnostních složek Praha, fond Českoslovenští interbrigadisté (1932–1950).

cestu na základě některých známých faktů, popřípadě doplnit na základě analogických případů odchodů jiných dobrovolníků. V jeho „rajonu“, tedy v regionu tehdejší Moravské Ostravy měl nábor na starosti krajský redaktor KSČ pro zdejší kraj Karel Luft, o kterém již byla řeč, že patřil k hlavním stranickým „náborářům“. Tam byl zřejmě počátek. V případě Osvalda Závodského s ním komunistická strana počítala zpočátku na nějaký nižší velící post, koneckonců i hodnocení jeho nadřazených z doby prezenční služby ho k tomu opravňovala, nižší velitelé jsou v každé válce nedostatkovým zbožím. Navíc nebyl „verbován“, ale přihlásil se dobrovolně sám. Kdy a jak odjel? Opět se můžeme jen dohadovat, z archivních záznamů víme, že ve dnech 22. září až 8. října 1937 vykonal své první cvičení ve zbrani v československé armádě po absolvování základní vojenské služby.⁵⁶ Ve svých později vyplněných záznamech uvádí, že do Španělska dorazil 30. října téhož roku. To se v konfrontaci se záznamy o vojenském cvičení nezdá příliš pravděpodobné, daleko spíše do Španělska dorazil až později. V některém ze svých poválečných dotazníků udává, že do Španělska sice dorazil 30. října roku 1937 a že hranice republiky překročil v Chebu, ale prezentován a přidělen k jednotce byl až o měsíc později, tedy 30. listopadu 1937.⁵⁷ Tento údaj se mi zdá pravděpodobnější a osobně se k němu přikláním.

Jak již bylo řečeno, podrobnosti k jeho vlastnímu odchodu nám nejsou doposud známy, ani on sám je později, na škodu naší věci samozřejmě, do svých četných dotazníků neuváděl. Přibližnou názornou představu si ale přesto lze udělat. Na základě archivních dokumentů a zaznamenaných vzpomínek, jsou totiž známy podrobnosti cesty z pera jednoho z dobrovolníků, který stejnou anabázi absolvoval jen o necelý měsíc později v lednu 1938. Není důvodů se nedomnívat, že podobně nevypadala i cesta do země za Pyrenejemi u Osvalda Závodského. Zároveň nám to dává možnost nejen rekonstrukce cesty, ale i příležitost nahlédnout do jejího logistického zabezpečení nebo používání tehdejších konspiračních metod.

„Rozloučil jsem se s otcem a řekl mu, že jedu na zkušenou do Rakouska. Vybaven pokyny jsem přijel do Prahy a v Krči vyhledal s. Purkrábka. U něj mne i další příštího dne navštívil soudruh z ústředí strany, aby nám vydal podrobné pokyny. Bylo rozhodnuto, že pojedu s Vavřínem Matoušem. Oba jsme dostali pokyny, že pocestujeme spolu, v Čedoku jsme si koupili jízdenku do Innsbrucku. Každý jsme obdrželi tisíc korun a adresu prostředníka v Gotzis u Forralberku, kde jsme se měli ohlásit pod heslem Carmen. Tento nás měl převést do Švýcarska k dalšímu prostředníkovi, který měl zařídit cestu do Baselu a zde jsme měli obdržet konečné pokyny k cestě do Paříže.

⁵⁶ VÚA – VHA, Praha, sbírka Vojenských kmenových listů (1750–1910) – Osvald Závodský.

⁵⁷ VÚA – VHA, Praha, sbírka Vojenských kmenových listů (1750–1910) – Osvald Závodský: Dotazník vypracovaný 19. října 1947, VÚA – VHA, Praha, sbírka Vojenských kmenových listů (1750–1910) – Osvald Závodský: Osvědčení o účasti ve válce ve Španělsku z 23. září 1947, ABS, Praha, fond Personální spisy příslušníků Ministerstva vnitra, a. č. 1611/1910 - Osvald Závodský: Dotazník vypracovaný pro Ministerstvo vnitra 15. listopadu 1948, NA, Praha, fond Svaz protifašistických bojovníků – ústřední výbor Praha: Přihláška Osvalda Závodského z 1. července 1946.

Vyrazili jsme a cesta nám krásně ubíhala až, jsme dorazili do městečka Gotzis. Již z Prahy jsme věděli, jak se dostat do malého hotelu Zum Hohlen Kugel poblíž nádraží. Dcera majitele hotelu, který nám měl dělat prostředníka, nám sdělila, že otec byl zatčen pro přechovávání osob a napomáhání k přechodu hranic a převezen do vězení ve Feldkirchenu. Zpráva to pro nás nebyla nijak potěšující a museli jsme se rozhodnout co dál. Já jsem se rozhodl, že zůstanu a popřípadě se pokusím o přechod, Vavřín se rozhodl pro návrat do Prahy a nové instrukce.

Přihlásil jsem se jako řádný cizinec do hotelu a čekal. Bohužel žádné instrukce z Prahy nepřicházely. Rozhodl jsem se, že odjedu do Bregenzu u Bodamského jezera, ale po koupi lístku jsem byl na nádraží zadržen četníky. Na stanici jsem byl obviněn se snahy dostat se do interbrigád ve Španělsku, informaci zřejmě získali od dcery hoteliéra. Vše jsem samozřejmě popřel, navíc jsem měl doklady v naprostém pořádku, ale několik dní jsem byl nucen strávit v cele. Nakonec jsem byl propuštěn s tím, že odjedu okamžitě zpět do Prahy.

Po příjezdu do Prahy jsem kontaktoval s. Purkrábka, který mne poslal do Brna, abych si v pase doplnil povolení i k cestě do Francie. Po kladném vyřízení jsem se vrátil opět do Prahy. Napodruhé jsem tedy cestoval přes Německo do Francie. Cesta až do Paříže byla klidná a celní prohlídka na francouzských hranicích jen formální. V Paříži jsem jel do kavárny v ulici Parmantie číslo 7 a zde po setkání s dalším Čechem jsme s prostředníkem odjeli na náměstí Place du Combat. Zde jsme byli stručně vyslechnuti a odvedeni k lékaři, jímž jsme byli oba uznáni schopnými vojenské služby. Byli jsme odvezeni do hotelu spolu s informacemi, jak se máme v Paříži chovat a kam se podívat.

Během čtyřech dnů, co jsme byli v Paříži, přijeli další dobrovolníci z Československa a byly z nás vytvořeny skupinky, které pak samostatně opouštěly Paříž a odjížděly na jih do města Beziérs, kde jsme byli opět ubytováni bez jakýchkoliv formalit v hotelu. Hotel byl přeplněn dobrovolníky a následujícího dne nás auty převáželi blíž k hranicím. Bylo nám řečeno, že nás čeká celonoční pochod. K pochodu jsme vyrazili v jedné dlouhé řadě jeden za druhým. Znovu a znovu se před námi vynořovaly další srázné vrchy. Po hodinových intervalech jsme měli dovoleno několik minut oddechu.

O desáté hodině ranní jsme stanuli na hraniční čáře mezi Francií a Španělskem, uvítání bylo bouřlivé. Po odpočinku jsme byli nuceni slézt z příkrých svahů k nejbližší komunikaci, kde na nás čekala auta, která nás odvezla do pevnosti Figueras. Odtud jsme vlakem ujížděli k jihu podél pobřeží Středomořího moře, všude nás srdečně vítalo množství lidí. Byly to krásné a nezapomenutelné dojmy a také první poznání těchto milých a srdečných lidí. Dorazili jsme do Valencie, matky cizinců a odtud pokračovali do střediska mezinárodních brigád v Albacete.⁵⁸

⁵⁸ VÚA - VHA, Praha, Českoslovenští interbrigadisté, č. j. 310 - Vincenc Kocman: *Vzpomínky interbrigadisty*, červen 1957, s. 29–43.

Po příjezdu do Španělska byl Osvald Závodský, podobně jako všichni nově příchozí, směřován do městečka Albacete. Byl to jakýsi tranzitní bod, kde se všichni dobrovolníci po svém příchodu museli prezentovat. Potom po vyřízení všech formalit a na základě své vojenské specializace, momentální potřeby, ale třeba i národnosti, byli odtud odesíláni dále. A to buď k jednotkám v zázemí, kde by případní úplní nováčci dokončili výcvik nebo u ostatních pak přímo k formujícím se frontovým útvarům.

Koncem roku 1937, kdy do Španělska dorazil, bylo postavení vládních jednotek víceméně konsolidované. Probíhala sice bitva o strategické městečko Teruel, ale spíše se čekalo na jarní generální ofenzivu povstalců v Aragonii s cílem dosáhnout průlomu k středozemnímu moři a rozetnout republikánské území vedví.

Ještě předtím než se budeme podrobněji zabývat osudy Osvalda Závodského ve Španělsku, tak se pokusíme alespoň stručně vysvětlit organizaci, vznik a historii jednotek u jakých sloužila většina dobrovolníků z Československa. Je to důležité pro pochopení dalších souvislostí a je to zároveň i názorná rekapitulace „československé stopy“ na občanské válce ve Španělsku.⁵⁹

4.4. FORMOVÁNÍ A ORGANIZACE JEDNOTEK MEZINÁRODNÍCH BRIGÁD S ČESKOSLOVENSKOU ÚČASTÍ

První českoslovenští dobrovolníci se ve Španělsku objevili již v létě 1936, ale prozatím jen jako jednotlivci. Někteří z nich (např. Eduard Štof a Jaroslav Dula) se v řadách milice podíleli již na likvidaci prvních ohnisek protivládní vzpoury v červenci a srpnu 1936, jiní (např. Roman Kropš, Miloš Brožek a Miloš Sedlák) bojovali s milicemi v srpnu a září na irúnské frontě na severu země.

Další se od října soustřeďovali ve středisku vznikajících Mezinárodních brigád v Albacete, kde byli zařazováni k prvním formovaným jednotkám. Na tomto místě je ovšem potřeba předeslat, že nikoli ve všech případech byla respektována jejich předchozí vojenská odbornost a zbraň či služba, u níž v čs. armádě sloužili. Bylo tomu tak proto, že první interbrigády byly stavěny jako pěší jednotky. Sloužili u nich – ať již dobrovolně či vynuceně – i ti, kteří předtím sloužili u dělostřelectva, jezdeckta, ženistů, spojařů i letců, jak ostatně ještě uvidíme. Přestože tito vojenští specialisté byli komunistickými náboráři „draftováni“ právě pro svou vojenskou odbornost, nakonec se dočkali zklamání – obvykle s odůvodněním, že je nedostatek děl a letadel. Dělostřelecké jednotky sice nakonec ustaveny byly, ale například hrstka čs. letců sloužila roztroušeně po různých jednotkách vládního letectva a nikdy žádnou vlastní jednotku nepostavila.

První malá, přibližně desetičlenná skupinka, složená převážně z čs. občanů slovenské národnosti (např. Juraj Petročko, Ondrej Šimo, Imre Ebert, Jan Krejčí a další), byla v

⁵⁹ Tuto kapitolu jsem poprvé zpracoval ve své práci - Jiří RAJLICH – David MAJTENYI: *Jan Ferák a ti druzí – čs. letci, interbrigadisté a letouny v občanské válce ve Španělsku 1936–1939*, Svět křidel, Cheb 2012, s. 102–153. V mírně zestručněné verzi je použita i zde.

Albacete na přelomu října a listopadu 1936 zařazena k rotě *Rákosi* 1. mezinárodního praporu *Edgar André*, náležejícího do podřízenosti 11. interbrigády. V řadách tohoto prvního zahraničního dobrovolnického útvaru – pohříchu narychlo organizovaného a nevalně vyzbrojeného – odjela už koncem prvního týdne listopadu 1936 na nejkritičtější místo - bránit Madrid.

Další malou skupinku zařadili ke kulometné rotě 5. mezinárodního praporu *Ernst Thälmann*. Prapor náležel do 12. interbrigády, ale ještě v dobách bojů o Madrid přešel pod 11. interbrigádu. Mezi tyto dobrovolníky patřili například Josef Obrhel a známí slovenští dobrovolníci Ladislav Holdoš a Jozef Májek, který tehdy při obraně Madridu padl.

Převážně ze Slováků a československých Maďarů byla složena jedna z čet maďarské roty *Mathias Rákosi*, která byla součástí 8. mezinárodního praporu *Čapajev* 13. interbrigády. Jejím velitelem byl čs. občan maďarské národnosti, židovského původu a komunistické víry, někdejší pekařský dělník Eugen (Jenő) Winkler, rodák z Nitry, jenž 22. února 1937 padl u Málagy.

Jakkoli formování interbrigád probíhalo v duchu proletářského internacionalismu a jednotky tedy byly národnostně smíšené, přece jen u mnohých nakonec k určité národnostní diferenciaci došlo. Šlo především o praktické důvody, jako byl jednotný velicí jazyk, ale také stravovací návyky apod. Tak se postupem času Čechoslovákům podařilo utvořit několik vlastních jednotek - zprvu na úrovni čtyry, pak roty nebo baterie a nakonec i praporu. K plánovanému zformování vlastní brigády pro nedostatek mužstva a času ale již nedošlo.

První skutečně československou jednotkou se stala **pěší četa *Klement Gottwald*** o síle přibližně 40 mužů (plus tři Poláci). Vznikla počátkem prosince 1936 v Tarazoně de la Mancha a společně se dvěma četami polských dobrovolníků se stala součástí polské roty *Adam Mickiewicz* 8. mezinárodního praporu *Čapajev* 13. interbrigády. Velitelem čety byl jmenován někdejší desátník rakousko-uherské armády Lorenc Lajdl, pražský kovodělník, jenž před válkou pracoval v Renaultových závodech v Paříži (zakrátko, 28. prosince 1936 padne při útoku u Teruelu a jeho místo zaujme Miloš Nekvasil). Politickým komisařem čety se stal Vendelín Opatrný, původně hrnčíř, trampský šerif a vynikající voják, jenž o osm roků později padne na Dukle.

Vůbec nejpočetnější skupiny Čechoslováků bojovaly u dvou praporů, u nichž měli mimořádně silné zastoupení. Konkrétně šlo o již zmíněný **18. mezinárodní prapor *Dimitrov*** (*Batallón Dimitroff*) a **26. mezinárodní prapor *T. G. Masaryk*** (*Batallón T. G. Masaryk*). Až do počátku roku 1938 byly oba součástí 15. interbrigády.

Původně slovansko-balkánský Dimitrovův pěší prapor se začal formovat 28. prosince 1936 v obci Mahora u Albacete a dnem 31. ledna 1937 byl zařazen do sestavy nově vznikající 15. interbrigády (jejím velitelem byl jmenován jugoslávský komunista Vladimír Čopić). Prapor byl patrně vůbec nejvýznamnější jednotkou čs. interbrigadistů. Sloužilo u něj

přínejmenším 393 Čechoslováků, z nichž nejméně 75 padlo a dalších 115 utrpělo zranění. Ovšem jde jen o minimální počty, ve skutečnosti nelze vyloučit, že službou v Dimitrovově praporu jich prošly ještě další dvě stovky. Není jistě náhodou, že tři ze čtyř jeho rot postupně dostaly české názvy: **2. pěší rota T. G. Masaryka**, nám již známá **3. pěší rota Klementa Gottwalda** a **4. kulometná rota Jana Žižky z Trocnova**. Zvláště poslední z nich si vydobyla značné uznání nadřízených velitelů, kteří ji vyzdvihovali jako pilíř Dimitrovova praporu, který vedle Čechů, Slováků a československých Němců, Maďarů a Poláků tvořili také Jihoslované, Bulhaři a Řekové.

Tak jako tomu bylo u většiny podobných jednotek, také u Dimitrovova praporu zpočátku panoval kritický nedostatek zbraní. Vážným problémem byl rovněž značný nedostatek odborně způsobilých velitelů, kteří měli za sebou předběžné důstojnické vzdělání. První velitelé tedy byli vybíráni především z těch, kteří byli doma v čs. armádě alespoň poddůstojníky, nebo z těch, kteří již při výcviku projevíli své schopnosti, rozhodnost a iniciativu. Komisaře ovšem obvykle dosazovalo kominternovské ústředí interbrigád v Albacete. Další budoucí velitelé se pak vyprofilovali po prvních bojích, v nichž museli projevit vlastnosti budoucích vůdců. Jakkoli tento „přírodní“ výběr měl své přednosti, nedostatek odborného vojenského vzdělání zůstal Achillovou patou nejen tohoto interbrigadistického praporu.

Již od počátku bylo nejvíce Čechoslováků soustředěno v Žižkově kulometné rotě, která dostala do výzbroje jak ruské Maximy, tak i americké Colty. Rotě velel Polák Kazimierz Gerde, funkci politického komisaře vykonával Jaroslav Tichý (padl 2. srpna 1938 u Caspe, Levante). Velitelem podřízené 1. čety byl jmenován Antonín Kobylák (politickým komisařem čety byl Antonín Kymlička), 2. čety (pojmenované po Jurajovi Jánošíkovi) Josef Kalaš (komisař Jaroslav Hošek), 3. četě (nesoucí jméno Sándora Petöffiho a složené především z čs. Maďarů) velel Štefan Maté (politický komisař Štefan Fábry). Svůj bojový křest prodělala Žižkova kulometná rota společně s celým Dimitrovovým praporem v únoru 1937 v krvavé bitvě na řece Jarama, kde se frankistům nepodařil plánovaný obchvat Madridu. Mladí vojáci, kteří měli jen minimum vojenských zkušeností, se zde do prudkých bojů vrhli s velkým elánem, ale zaplatili za to těžkými ztrátami. Mezi padlými byl i velitel 2. (Jánošíkovy) čety Josef Kalaš a komisař 1. čety Antonín Kymlička. Padl i sám bulharský velitel praporu Grebenarov. Novým velitelem Dimitrovova praporu se stal italský dobrovolník Pincaniti a o tři týdny později jej vystřídal maďarský interbrigadista Miklós Szalvay (alias „major Čapajev“).

Po zastavení nepřátelského náporu následovalo poměrně dlouhé období zákopové války, trvající až do června. Po nedlouhém odpočinku v údolí řeky Tajuni se pak rota v červenci mimořádným způsobem vyznamenala při neméně krvavé republikánské ofenzívě u Brunete, jejímž cílem bylo zasadit rozhodující úder frankistickému obležení Madridu. Za krutých bojů, násobených nesnesitelným vedrem, tehdy sice svá postavení uhájila, ale za těžkých ztrát – z původních 800 zbylo u celého Dimitrovova praporu jen asi 120 mužů.

Po doplnění a reorganizaci pak rota v srpnu a září 1937 úspěšně bojovala na aragonské frontě před Zaragozou. Vyznamenala se především při dobývání a následném dobytí zdejších tvrdě a odhodlaně bráněných opěrných bodů frankistické obrany, městeček Quinto a Belchite, považovaných za klíč ke strategicky důležité Zaragoze. Tu se však republikánům dobýt nepodařilo. Poté byla stažena do týlu spolu s celým Dimitrovovým praporem, který byl 20. září 1937 převeden do zálohy 45. divize, a očekávala s ní další nasazení. Velitelem praporu byl tehdy Josef Pavel a politickým komisařem Jan Černý (těžce zraněný při již zmiňovaném dobývání Belchite). Oba přišli do Španělska ze Sovětského svazu.

Ani **Masarykův pěší prapor**, zformovaný na přelomu listopadu a prosince 1937 v Casas Ibañez u Albacete, nenesl své české jméno náhodou.⁶⁰ Vedle čtyř stovek Španělů sloužilo v jeho řadách přibližně 290 Čechoslováků. Dvě z jeho čtyř rot také nesly jména odkazující na československý původ dobrovolníků – 1. rota *Zdeňka Nejedlého* a 4. (kulometná) rota *Viliama Širokého*, tehdy ještě mladého komunistického aparátčíka, jenž se později stal předsedou vlády. Mezi dobrovolníky převažovali nově příchozí nováčci, doplnění již ostřílenými vojáky z Dimitrovova praporu, kteří také obsadili většinu velitelských funkcí. Velitelem Masarykova praporu se stal Stanislav Říha a politickým komisařem nám již známý Miloš Nekvasil. Později velení nad praporem převzal Josef Michal (jenž zahyne v nacistickém koncentračním táboře). Stejně jako Dimitrovův prapor byl i Masarykův prapor zařazen u 15. interbrigády. Svůj bojový křest prodělal na jaře 1938 při obranných bojích v Aragonsku.

Po reorganizaci 11. až 15. interbrigády na začátku roku 1938 byla většina čs. dobrovolníků, včetně Dimitrovova a Masarykova praporu přidělena k nové, 129. interbrigádě, která vznikla v polovině února 1938 ve městečku Chillón v Estremaduře. Velitelem brigády byl jmenován polský komunista Wacek Komar. Oba prapory – společně s nově formovaným balkánským praporem *Dure Djaković* – tvořily její páteř. Podobně jako většina ostatních jednotek strádaly nedostatkem výzbroje a výstroje. Bojovaly pak na aragonské frontě, kde v březnu 1938 zahájily frankistické síly další ofenzivu, která měla pro republikány těžké následky. Těžké obranné boje proti dobře organizovanému, lépe vyzbrojenému a ostatně i početnějšímu nepříteli stály 129. interbrigádu nemálo sil a mnoho obětí. Nejkrvavější boje

⁶⁰ Většina jednotek interbrigád byla pojmenován po žijících předácích mezinárodního komunistického a dělnického hnutí (E. Thälmann, K. Gottwald, G. Dimitrov, A. Marty, A. Gramsci, V. Kolarov, A. Paukerová, La Pasionaria aj.), nebo po jeho již nežijících legendách či mučednicích (V. I. Čapajev, K. Liebknecht, R. Luxemburgová, D. Djaković, E. André, L. Michelová aj.), další pak po historických událostech, k nimž se tato hnutí hlásila (Commune de Paris, La Marseillaise, Zwölfter Februar, aj.), nebo nesla jména hrdinů již vzdálenějších bojů či hnutí za národní či sociální osvobození (G. Garibaldi, M. Rákosi, J. Dabrowski, W. Bartosz Głowacki, J. Žižka z Trocnova, M. Gubec, A. Lincoln, G. Washington, W. L. MacKenzie, L.-J. Papineau, aj.), případně padlých hrdinů interbrigád či milicí (H. Beimler, J. Májek, B. Durruti, aj.). Pojmenování interbrigadistického praporu po T. G. Masarykovi, jenž se vůči komunismu zásadně vymezoval, bylo poněkud výjimečné a dobově účelové - slovy jednoho z komunistických aparátčků ve službách interbrigád mělo jeho jméno „mobilizovat všechny československý lid proti hrozcímu fašistickému nebezpečí... aby byla vyjádřena skutečnost, že do protifašistické fronty v ČSR patří i ty vrstvy, které s Masarykovým jménem spojovaly své demokratické iluze.“ Artur G. LONDON: *Španělsko, Španělsko...*, s. 419.

prožila u městečka Villores, úporně bojovala i u vesnice Poblete, kde bránila v dalším nepřátelském postupu na Morellu. Mezi padlými byl i zástupce jejího politického komisaře Alexandr Bubeníček (jenž 4. dubna zahynul během ústupových bojů u Morelly), šéflékař brigády MUDr. Dezider Tallenberg a mnozí další. Další vážné ztráty jí postihly v bojích u Ejulvy, kde bránila silnici směřující na Villa Franca del Cid a odtud k moři, a na dalších místech levantské fronty. V té době již frankistické jednotky prolomily republikánské linie, pronikly až ke břehům Středozemního moře a roztrhly vládní územní na dvě části. Zdecimovaná brigáda obdržela rozkaz zdržovat nepřátelský postup u vesničky Las Fabricas, odkud se přemístila na linii Moscoruela – Linares – Valbona. Posílena jedním republikánským útočným oddílem (*Guardia Asalto*) musela zdržovat nepřátelský nápor za mimořádně těžkých podmínek, ve značných nadmořských výškách nepřístupných aragonských hor, v mrazu a sněhu, který zde padal i v květnu.

Jakkoli oběti a výdrž dobrovolníků zasluhují přinejmenším uznání, je třeba dodat, že ztráty a dezorganizace na ústupu nabyly takových rozměrů, že po několika týdnech krvavých ústupových bojů 129. interbrigáda jako kompaktní bojový útvar přestala prakticky existovat. Byla rozbita a rozdělena. Její menší část se dostala na centrální část nyní již rozděleného republikánského území a sváděla těžké ústupové boje u Valencie. Větší část včetně štábu brigády a částí Dimitrovova a Masarykova praporu, jimž hrozilo odříznutí postupujícími nepřátelskými tanky, se dostala na druhou, katalánskou část území republiky. Zde došlo k její reorganizaci.

Oba československé prapory se po svém částečném zotavení zúčastnily bitvy na řece Ebro, jejího překročení a následné několikaměsíční úporné obrany získaného předmostí. Vyznamenal se přitom zejména Masarykův prapor. V září 1938, kdy byly oba čs. prapory zasazeny do útoku na svazích levantských hor v úseku Manzanera – Sarrión, pak přišla zpráva o odvolání zahraničních dobrovolníků z fronty. To se pochopitelně týkalo i 129. interbrigády. Po stažení do týlu předala svůj prapor španělským vojákům a od té chvíle se začala nazývat pouze 129. brigádou.

Poslední významnější pěší jednotkou s poměrně značným zastoupením čs. dobrovolníků byl **prapor *Divisionario*** (*Batallón Divisionario*). Původně šlo o balkánský, někdy také nazývaný česko-balkánský (*Checo-Balcánico*) pěší prapor, zformovaný v prvních měsících roku 1938 jako součást 129. interbrigády. Ještě ve stadiu formování ovšem musel být v březnu 1938 spěšně nasazen proti frankistické ofenzívě v Aragonsku a pak jeho rozbité části ustupovaly k řece Ebro. Příslušníci praporu, který zůstal bez kontaktu s ostatními jednotkami blokovanými v Levante, se počátkem dubna 1938 soustředili na katalánském pobřeží. Zde, nedaleko od Tarragony, se společně s někdejšími příslušníky Masarykova a Dimitrovova praporu, odříznutými při ústupu od svých mateřských jednotek, zformovaly do nového praporu. Protože ovšem nebyl zařazen k žádné z interbrigád, ale podléhal přímo velení 45. divize (velitel Hans Kahle), začalo se mu říkat *Divisionario*. Za oficiální datum

jeho vzniku je označován 1. květen 1938, ale ve skutečnosti jde o datum jeho slavnostní přehlídky před odchodem na frontu.

Prapor *Divisionario* se nejprve v květnu 1938 zúčastnil obranných bojů na frontě u Tortosy, ležící nedaleko od ústí řeky Ebro. Zatímco tři pěší rotы zaujaly bojové pozice na pobřeží, kulometná rota ve starém hradu, čímž bylo nepříteli znemožněno překročit řeku v tomto prostoru. Asi po dvou měsících v obraně pak velitelství prapor *Divisionario* přesunulo až k samotnému ústí Ebra k vesnici Aldea, kde jeho část společně s rotou francouzských dobrovolníků provedla násilný přechod Ebra s cílem odvrátit nepřátelskou pozornost od místa, kde republikánská armáda koncem července 1938 prováděla hlavní přechod řeky. Jednotky dobyly městečko Amposta, kde se celý den a noc, až do rozkazu ke stažení, bránily velké nepřátelské přesile. Po úspěšném republikánském přechodu Ebra se také prapor přesunul na druhý břeh, zaujal pozice u městečka Corbesa v pohoří Sierra Pandol a zúčastnil se rozvíjejícího se útoku.

Poslední velká ofenzíva republikánů, která měla zažehnat ohrožení Valencie a opět spojit republikánské území, rozetnuté na dvě části, zpočátku probíhala poměrně úspěšně. Po rozšíření předmostí na druhém břehu řeky začaly jednotky *Ejército Popular de la República* pronikat do hloubky nepřátelské obrany. Frankisté však stáhli posily z jiných úseků, po několika dnech republikánský postup zastavili a následovaly kruté pozíční boje, trvající déle než tři měsíce. Velká republikánská ofenzíva na Ebru, v níž vládní strana ztratila značnou část svých nejbojeschopnějších jednotek, byla současně místem posledního bojového vystoupení interbrigád jako celku.

Poměrně významnou roli sehráli ve Španělsku také čs. dělostřelci, z nichž ovšem příslušným výcvikem ve vlasti prošli jen nemnozí. Byli zařazeni zejména ve **14. protiletadlové baterii Klement Gottwald**, která vznikla v Albacete v lednu 1937.

Baterie dostala do výzbroje kvalitní sovětské protiletadlové kanóny vz. 1931 ráže 76,2 mm i s příslušným přístrojovým vybavením. Obsluhu nové techniky si dobrovolníci osvojili za pomoci sovětských instruktorů. Pod velením jednoho z nich, kpt. Ivana Semjonova, pak baterie již 13. února 1937 odjela na frontu. Po několika týdnech pak Semjonov předal velení baterie bývalému záložnímu důstojníkovi dělostřelectva a redaktorovi *Rudého práva*, Bohuslavovi Laštovičkovi.

Dobrou reputaci si Gottwaldova baterie vydobyla již při svém úvodním únorovém nasazení v obraně Madridu, v jehož okolí, na řece Jaramě tehdy sestřelila své první protivníky. „*Antiaereos checos*“, jak jim Madridané začali říkat, si začali získávat velké sympatie. V červenci pak baterie bojovala u Brunete, kde měla už své první mrtvé, ale kde také údajně sestřelila až sedm nepřátelských letounů. V srpnu 1937 bránila severošpanělský přístav Rogas, kde se vykládaly lodě s dodávkami sovětských zbraní a munice. V září, říjnu a listopadu působila na řadě míst aragonské fronty, a když nepříznivé počasí začalo omezovat

leteckou činnost, odjela 22. září 1937 do Manises u Valencie a odtud do přímořské Denie na odpočinek.

Poté se zúčastnila únorových bojů u Teruelu, kde sama musela čelit pokusům o svou likvidaci ze vzduchu. Přinejmenším dvacet mužů obsluhy bylo při jednom z náletů zabito či zraněno a některá děla vyřazena z provozu. Následně baterie prožila březnový průlom aragonské fronty a republikánský ústup až k moři. Za této zoufalé situace musela zasahovat i do pozemních bojů přímou palbou. Po následující dlouhé vyčerpávající týdny pak neustále měnila palebná postavení ve snaze jednak zadržovat italský nápor k moři a současně za žádných okolností nepadnout do zajetí a nepřipustit, aby se děla dostala do nepřátelských rukou. Jakmile v polovině dubna 1938 dosáhl nepřítel břehů Středozemního moře a rozetnul republikánské území na dvě části, stala se dalším působištěm Gottwaldovy baterie jižní část rozděleného území, centrální fronta. Teprve po třech vyčerpávajících měsících si zde mohla trochu vydechnout a opotřebovaná děla odeslat do opravy.

Mezitím došlo k personálním změnám ve velení baterie. Po odchodu Bohuslava Laštovičky, povolaného KSČ zpátky do Československa, baterii od března 1938 velel jeho dosavadní zástupce, slovenský komunista Laco Holdoš, později známý zejména z tzv. Husákova procesu se „slovenskými buržoasnými nacionalisty“. Politickým komisařem byl již od února 1938 srbský komunista Ivan Jakšić, jenž před příchodem do Španělska studoval na pražské technice (v roce 1941 padl ve své vlasti jako partyzán ve střetnutí s Mihajlovičovými *četniky*).

Po zmiňovaném ústupu z fronty pak Gottwaldova baterie od 30. dubna 1938 zajišťovala protileteckou obranu strategicky důležitého zbrojního a hutnického závodu v Saguntu na pobřeží Středozemního moře. Protože šlo o jediný takový závod na izolovaném jižním republikánském území, nadto vzdálený jen několik desítek kilometrů od fronty, nálety na něj byly poměrně časté; nejednou útočilo i několik desítek letounů najednou – nejen z pevniny, ale i z Baleárských ostrovů. A nejen ve dne, ale často i pod ochranou tmy. Za dva měsíce zdejšího působení baterie odrážela celkem 51 nepřátelských náletů a opět zde navýšila své dosavadní skóre (údajně o jedenáct sestřelů). Ovšem při poslední příležitosti, 14. (jindy se udává 20.) června 1938, přišla o všechna tři svá děla, která po zásahu pumou musela být odeslána do opravy.

Po poměrně rychlém doplnění výzbroje ji pak 27. června od Sagunta přemístili na frontu k obraně prvních linií v Sieře Espadán a později k Sarriónu pod Morou de Rubielos, kde právě bojovala 129. interbrigáda. Brzy poté se baterie stala součástí protivzdušné obrany přístavu ve Valencii. Zde již tak úspěšná nebyla, protože po vyčerpání zásob kvalitních sovětských granátů byla určitý čas nucena střílet novým, dosud neodzkoušeným střelivem, které občas selhávalo a svými charakteristikami nebylo zcela kompatibilní se zaměřovacím zařízením, kalibrovaným na původní střelivo. K nápravě došlo až později. Navíc po celou dobu svého trvání baterie trpěla nedostatkem personálu. Již v dosavadních bojích přišla

následkem nepřátelské činnosti, fyzického i psychického vyčerpání a nemocí téměř o třetinu mužstva. Nyní se přidaly další ztráty při náletech, v jednom případě došlo ke ztrátám při předčasné explozi granátu v již opotřebované hlavní děla, několik vojáků podlehl i tyfové nákaze. Gottwaldova protiletadlová baterie, která v průběhu října 1938 ve Valencii předala svou výzbroj španělským obsluhám, patřila k úspěšným jednotkám. Ve své době se v různých propagačních tiskovinách tvrdilo, že sestřelila celkem 83 (!) nepřátelských letounů.

Z dalších dělostřeleckých, personálně převážně československých jednotek je třeba jmenovat ještě **13. dělostřeleckou baterii *Jožky Májka***. Nesla jméno slovenského dobrovolníka, absolventa záložní důstojnické školy, jenž jako zástupce velitele kulometné roty praporu *Ernst Thälmann* padl 23. listopadu 1936 při obraně Madridu.

Májkova baterie vznikla 11. června 1937 v Almanse. Společně s polskou baterií *Bartosze Glowackého* a bulharskou baterií *Vasila Kolarova* utvořila I. slovanský (*Eslavo*) oddíl těžkého dělostřelectva, kterému velel Ferdinand Otto Miksche z Karviné (politickým komisařem byl Polák Boleslaw Bilgrajer). Po vyzbrojení starými francouzskými děly Schneider 155/13 vzor 1917 ráže 155 mm a po velmi spěšném výcviku pak baterie *Jožky Májka* pod velením Jaroslava Doudy (politický komisař Bohumil Macháček a poté Karel Štefka) 15. července 1937 odešla na frontu.

Svůj bojový křest baterie prodělala v průběhu krvavé bitvy u Brunete. Odtud ji pak přemístili na jih, na ohrožený frontový úsek do Estremadury, kde podporovala jak obranné, tak i útočné operace v hornatém terénu mezi Tajem a Guadianou. Od ledna 1938 pak následovaly boje na andaluské frontě u Los Blasques, kde se baterii podařilo rozbít jeden z nepřátelských tankových náporů. Praktický konec baterie znamenaly její opětovné boje v prostoru Los Blasques v červnu 1938. Většina mužstva pak přešla ke 129. interbrigádě, zbytek pod velením někdejšího prvního důstojníka baterie, Františka Řehulky, dostal jedno dělo a zůstal na andaluské frontě až do odvolání interbrigadistů z fronty.

Více než čtyřicet čs. dobrovolníků působilo také v německé **dělostřelecké baterii *Karla Liebknechta***, původně založené počátkem prosince 1936 v městečku Chinchilly u Albacete německými či německojazyčnými antifašisty. Byli mezi nimi Němci (včetně exulantů z Belgie a Francie), Rakušané, Holanďané, Vlámové, Alsané, Dánové, Norové, Švédové, ale i Maďaři, Češi, Slováci, Rumuni, Italové, Jihoslované, Poláci, aj. Baterii velel Slovinec z Terstu Franc Hessler, jenž byl za minulé války záložním důstojníkem rakousko-uherského dělostřelectva a dobře hovořil německy i česky. Jeho politickým komisařem se stal bývalý funkcionář *Rotfrontkämpferbundu* Herbert Claus. Původně převážně německojazyčná jednotka v té době již vykazovala převahu slovanských národů, a to s výrazným podílem Čechoslováků, neboť němečtí antifašisté postupem času přešli k Thälmannově baterii a italské a francouzské do Gramsciho baterie. Přispěl k tomu i fakt, že k Liebknechtově baterii v srpnu 1937 přešlo čtrnáct čs. dobrovolníků z Májkovy baterie, kteří se dostali do konfliktu s jejím velitelem J. Doudou a velitelem nadřízeného oddílu F. O. Mikskem. Novým velitelem

Liebknechtovy baterie se stal Jugoslávec chorvatské národnosti Robert Domany, funkci politického komisaře převzal člen ÚV KSČ Alexandr Bubeníček (po jeho odchodu na místo zástupce komisaře 129. interbrigády funkci převzal Karel Kubín).

Počátkem prosince 1937 odjel celý oddíl na aragonskou a následně na jižní frontu. Po únorovém zásahu proti frankistickému útoku u obce Valdeconejos na horním toku řeky Martín a u hornického střediska Utrillas se pak Liebknechtova baterie vyznamenala při zastavování mohutného nepřátelského nástupu mezi Valdeconejos a Mezquite de Jarquez v březnu 1938. Průlomem fronty a následnému rozdělení republikánského území na dvě části to však nezabránilo. Liebknechtova baterie se tak ocitla na centrálním území. V postavení severozápadně od Valencie setrvala až do 1. října 1938, kdy v rámci stažení interbrigád odevzdala svou výzbroj španělským vojákům.

S dalšími čs. dělostřelci se setkáváme například u **dělostřeleckého oddílu Rosy Luxemburgové**, který se formoval až na přelomu února a března 1938 ve městečku Almasa, jenž byl základnou dělostřelectva Mezinárodních brigád. Oddíl o třech bateriích se skládal většinou z příslušníků balkánských národů, především Jugoslávců, Bulharů a Rumunů, ale sloužil zde i určitý počet Čechoslováků, jichž se zde vystřídalo nejméně 35. Velitelem oddílu byl sice maďarský dobrovolník László Székely, ale na řadě velitelských míst se uplatnili i čs. dobrovolníci. Například Karel Štefek působil jako zástupce velitele oddílu, Eugen Štern jako náčelník štábu, Géza Kršák-Weiss jako velitel jedné ze tří z baterií, Karel Dufek jako zástupce velitele baterie, aj.

Další českoslovenští dobrovolníci působili rovněž u letectva, jezdeckta a dokonce u válečného námořnictva. Nelze rovněž nezapomenout ty, kteří bojovali v partyzánských oddílech, operujících v týlu nepřítele. K takovým *guerilleros* patřili např. Alois Samec, Oskar Valeš, Alois Soběslavský, Vendelín Opatrný, Kamil Kozderka, Josef Bartoš, Karol Matych, Stanislav Sedlák, Pavel Antoš, padlý 26. ledna 1939 při závěrečných bojích v Katalánsku, či Miloslav Knesl, zajatý a následně 15. srpna 1938 veřejně popravený povstalec. Je třeba také zmínit příslušníky přepadových oddílů, připomínajících budoucí *commandos*. K nim náleželi např. Josef Vrána, který padl 30. července 1937 u Villorres, či Josef Benda, velitel jedné z takových skupin, kterého nakonec o rok později v Levante zavraždil stalinský komisař.

Plně čs. personál měl **polní lazaret Jana Amose Komenského** (*1. Hospital Checoslovaco "J.A.Komenský"*), zakoupený, vybavený a udržovaný díky sbírkám, organizovaným Výborem pro pomoc demokratickému Španělsku. V čele lazaretu, odeslaného do Španělska v dubnu 1937, stál chirurg MUDr. Karel Holubec a po něm, od srpna 1937 jej vedl MUDr. Bedřich Kisch.⁶¹ Mezi lékaři zde od počátku působili MUDr.

⁶¹ MUDr. Bedřich (Friedrich) Kisch (1894–1968) byl bratrem známého „zuřivého reportéra“ Egona Erwina Kische (1885–1948), jenž patřil k četným významným žurnalistům, sympatizujících s bojem Španělské republiky. Z dalších známých novinářů, z nichž se stali světoví autoři a podobně jako E. E. Kisch dlouhodobě pobývali ve Španělsku, je třeba jmenovat především Ernesta Hemingwaye (1899–1961), Ilju Erenburga (1891–1967), George Orwella (1903–1950), aj.

Pavel Bullaty, MUDr. Maxmilián Laufer (otec později známého zpěváka a herce), MUDr. Pavel Elik, MUDr. Vlasta Veselá, lékárnice PhMr. Helena Petránková, ošetřovatelky Marie Holubcová, Marie Veselá, Dáda Hůrková a další.

Lazaret, který byl organizačně začleněn do struktury Mezinárodních brigád, oficiálně zahájil činnost 9. května 1937. Ihned na to byl odeslán do Guadalajary u Madridu a někteří z jeho lékařů (např. Bullaty a Laufer) již v létě odjeli z lazaretu přímo na frontu u Brunete. Fungovali v polní nemocnici v Escorialu. Samotný Komenského lazaret pak posléze přeložili k Valencii, do malého lázeňského městečka Benicasina nedaleko od města Castellón de la Plana. Obětavou prací československých lékařů a dalších pracovníků lazaretu zde byla ve čtyřech vilách a v klášteře zřízena vzorná nemocnice s více než 500 lůžky.

Později do lazaretu přišli také MUDr. Dezider Tallenberg (důstojník zdravotní služby republikánské armády), MUDr. Dora Kleinová, MUDr. Alice Glasnerová, chirurgové MUDr. Marie Kališová a MUDr. Olga Vaněčková, zubní technici Eduard Burian a Josef Färber. Politickým komisařem byl jmenován tehdy ještě neznámý medik, MUC. Otto Šling, později popravený v rámci procesu s „protistátním a spikleneckým centrem“ Rudolfa Slánského.

Lazaret sám patřil mezi nejlépe vybavená a vedená zdravotnická zařízení tohoto typu v celé republikánské armádě. Působil na řadě míst občanské války a své poslání ve Španělsku zakončil v prosinci 1938, na katalánském území republiky. Ale čs. lékaři působili i u jiných vojenských zdravotnických zařízení republikánské armády. Za všechny jmenujme např. MUDr. Zdeňka Wiesnera s manželkou, MUDr. Soňu Kalnou a především hlavního lékaře 11. interbrigády a velitele divizního lazaretu 45. divize, MUDr. Františka Kriegela.⁶²

4.5. BOJOVÁ ČINNOST OSVALDA ZÁVODSKÉHO VE ŠPANĚLSKU V LETECH 1937–1939

Po tomto souhrnu se můžeme vrátit zpět k Osvaldu Závodskému. Na konci roku 1937 byl ze střediska interbrigád v Albacetě vcelku logicky odeslán a zařazen k 26. mezinárodnímu praporu *T. G. Masaryk (Batallón T. G. Masaryk)*, jež byl tvořen především příslušníky

⁶² Případně bližší zájemce o problematiku čs. interbrigadistů a jejich organizaci v rámci mezinárodních jednotek odkazují mimo publikací zmíněných v úvodním rozboru pramenů na: Jozef BYSTRICKÝ: *Československí červenoarmejci a interbrigadisti*. VPA KG, Bratislava 1982, Vladimír KARLICKÝ: *Kronika bojů československých dělostřelců proti fašismu za svobodu našich národů. Datová příručka*. VHÚ ČSLA – Vojenské muzeum – oddělení Československé lidové armády, Praha, b.r. (před r. 1990), Vlastimil VÁVRA: *Na pomoc Španielskej republiky 1936–1939*. FÚV ČSSPFB, Praha 1981, popřípadě na články a studie: Vladimír NÁLEVKA: *Českoslovenští dobrovolníci ve španělské občanské válce*. In. 70. výročí ukončení španělské občanské války. Sborník Muzea dělnického hnutí 2/2009, Jirí NEDVĚD: *Dobrovolníci svobody, trockističtí agenti nebo žoldáci Kominterny? (Interbrigadisté českýma očima)*. In. České, slovenské a československé dějiny 20. století. Sborník z mezinárodní konference mladých vědeckých pracovníků. Univerzita Hradec Králové, 7.-8. 3. 2007. Oftis, Ústí nad Orlicí, 2007, František NĚMEC: *Krise v čs. zahraniční armádě v Anglii r. 1940*. In. V. N. DUBEN (uspoř.): *Na všech frontách. Čechoslováci ve II. světové válce*. Melantrich. Praha 1992, *Za mír a svobodu. Vydali českoslovenští dobrovolníci ve Španělsku, Barcelona 1937*.

slovanských národů.⁶³ Ve stejné době na španělské půdě vstoupil do KSČ. Jeho politickým komisařem u praporu byl Miloš Nekvasil, který velice brzy pochopil Závodského skrytý potenciál. Byl jmenován velitelem roty a poté co získal své první bojové ostruhy i povýšen do nejnižší důstojnické hodnosti. Osvald Závodský zůstával stále ve spojení se svou vzdálenou vlastí. Svědectví jeho tehdejších druhů z ostravského Komsomolu mluví za mnohé.

„Posílal nám dopisy a jeho bratři je předčítali na schůzkách Svazu mladých. Vzpomínám si, že v těch zásilkách byly i české noviny, které si interbrigadisté sami tiskli na španělském stroji bez háčků a čárek. Četli jsme je se vzrušením a tvář demokratického Španělska pro nás měla tvář Osvalda Závodského. Poněvadž měl znalosti z vojenské služby, sloužil jako poručík v tehdejší rotě. Osík byl statečný, moc řeči nikdy nenadělal, ale na to co řekl, se bylo možno vždy spolehnout.“⁶⁴

Poté co byl prapor v rámci reorganizace zařazen do 129. interbrigády, pokračoval dále v její součásti. Zažil s ní krvavé dějství u městeček Villores a Poblete, která bránila v dalším nepřátelském postupu na Morellu a kde měla celá brigáda obrovské ztráty, další vážné ztráty jí postihly v bojích u Ejulvy, kde bránila silnici směřující na Villa Franca del Cid a odtud k moři, a na dalších místech levantské fronty. Proti početně silnějším soupeři se snažili zabránit, aby nedosáhl průlomu. Bohužel frankistické jednotky prolomily oslabené republikánské linie, pronikly až ke břehům Středozemního moře u Vinarosu a roztrhly vládní území na dvě části. Nakonec ztráty a dezorganizace nabyly takových rozměrů, že 129. interbrigáda jako kompaktní bojový útvar přestala prakticky existovat.

Tato dezorganizace spojená s pocity zmaru postihla i přeživší československé příslušníky interbrigády. Ve svém důsledku rozdělila její příslušníky na dvě skupiny. První skupina byla představovaná především lidmi z okolí Josefa Pavla, mezi které patřil i Osvald Závodský. Ten stoupal i hodnostně a zároveň i po stranické linii, stal se členem praporového a brigádního stranického vedení - politickým vedoucím, tedy de facto zástupcem politického komisaře. Tato skupina zastávala názor, prezentovaný i samotným vedením Komunistické strany Španělska, že je lepší zůstat v oddělené a nyní izolované centrální zóně republikánské území a zde pokračovat v dalším boji. Druhá část našich dobrovolníků seskupená především okolo Josefa Michala, Jaroslava Tichého a Josefa Mlejníka poněkud realističtěji dávala přednost evakuaci na katalánskou část fronty, a pak návratu zpět do Československa. Válku viděla jako již ztracenou a další pokračování v boji považovala za nezodpovědné „vybíjení kádru“. Navrch získala nakonec právě skupina okolo Josefa Pavla, i když zpočátku převažoval názor skupiny druhé. Byla tím však zaseta vzájemná nenávisť a osobní animozita, dohru to bude mít i později, komplikace to ale Osvaldu Závodskému přineslo už nyní.

⁶³ Archivo Historico Provinciál Albacete, přípis z 31. 8. 2008 ve věci účasti československých interbrigadistů na občanské válce v letech 1936–1939.

⁶⁴ NA, Praha, fond Svaz protifašistických bojovníků – ústřední výbor Praha, Jaroslav HOŠEK - Jaroslav ŽALIVSKÝ: Českoslovenští interbrigadisté/č. 2288, str. 618–619 Osvald Závodský.

„V roce 1938 jako člen vedení praporu zažil tuto událost. Prapor a brigáda po devět měsíců bojovaly a byly vyčerpány. Navíc přicházela krize do Československa a mezi členy se objevily trockistické elementy, které dokázaly vniknout mezi nás a zviklat morálku batalionu. Stranické vedení prokázalo slabost a těmto elementům se podařilo přesvědčit lidi, že je třeba boj ukončit a jít bojovat do Československa. Fakticky to znamenalo, že tím rozkládají frontu. Bylo to pro všechny velké poučení, že je potřeba být neustále bdělý a je potřeba znát metody trockismu, které lámaly charaktery zkušených frontových bojovníků. Na vojně je jiná situace než v míru. Na schůzi jsme odhalili situaci, přiznali si vlastní slabost a ze všeho se poučili.“⁶⁵

Z pohledu stranického vedení interbrigád byli vinni tím, že nedokázali celé nepříjemné situaci zabránit, především političtí pracovníci uvnitř jednotky. Osvald Závodskému i ostatním členům politického velení praporu byla udělena stranická důtka. V této chvíli v podstatě banální potrestání bude v kontextu dění na počátku padesátých let představovat závažný kádrový problém.⁶⁶

„Ve Španělsku na podzim 1938 mi byla udělena důtka za nedostatečnou bdělost proti nepřátelům strany. V té době se podařilo skupině demoralizovaných trockistických interbrigadistů předložit rezoluci na velitelství brigády, v které žádali okamžité odvolání naší jednotky z fronty. Vyšší stranické vedení vyhodnotilo tuto akci jako výsledek nedostatečné bdělosti stranického vedení batalionu a všem členům tehdejšího vedení udělilo ústní důtku. Rezoluce byla na stranickém vedení batalionu zamítnuta a vedení sebekriticky zhodnotilo svoji činnost.“⁶⁷

Suchá archivní hlášení zachovaná k dalším měsícům pouze konstatují, že se Osvald Závodský zúčastnil bojů v Aragonu, Estremaduře a Levantě. Těch několik slov nedokáže vystihnout, kolik za tím bylo bolesti, pláče a utrpení. Mnozí z těch, ke kterým se na konci roku 1937 připojil, již nežili. On však přežil a pokračoval v boji.⁶⁸ Situace republiky a její boj se stávaly čím dál beznadějnější. Osvald Závodský byl spolu s velkou většinou československých interbrigadistů během takzvané „retirády“ evakuován po moři do Katalánie, kde všichni čekali na svůj další osud. Přicházela v úvahu repatriace dobrovolníků do jejich mateřských zemí, ta však narážela na překážku v podobě skutečnosti, že v některých zemích jim hrozil za tuto činnost trest smrti. Druhou variantou byla možnost pracovat v zázemí ve španělském průmyslu. Třetí možností byla žádost o získání víza a vycestování do spřátelených zemí, nabízelo se například Mexiko. Retiráda neboli stažení interbrigád z bojiště bylo zoufalým gestem legální vlády na žádost Společnosti národů, která doufala v podobný

⁶⁵ ABS, Praha, fond Personální spisy příslušníků Ministerstva vnitra, a. č. 1611/1910 – Osvald Závodský: Posudek na Osvalda Závodského z 26. května 1952.

⁶⁶ Více k celému sporu: Jiří RAJLICH – David MAJTENYI: *Španělská stopa generála Josefa Pavla*, Historie a Vojenství 3/2016 (v přípravě).

⁶⁷ ABS, Praha, fond Personální spisy příslušníků Ministerstva vnitra, a. č. 1611/1910 – Osvald Závodský: Životopis Osvalda Závodského z 19. srpna 1945.

⁶⁸ ABS, Praha, fond Personální spisy příslušníků Ministerstva vnitra, a. č. 1611/1910 – Osvald Závodský: Posudek na Osvalda Závodského z 26. května 1952, VÚA – VHA, Praha, sbírka kmenových listů – Osvald Závodský: Žádost o přiznání charakteru československého partyzána ze 14. dubna 1947.

krok ze strany povstalců, ten však nikdy nenastal. Rozhodnutí tak za většinu interbrigadistů vyřešila katastrofální situace republiky a stejně tak i Frankova neústupnost ohledně jakýchkoliv mírových návrhů představitelů republiky. Rozhodli se tedy na konci roku 1938 podruhé vstoupit do služeb vládních jednotek a prožít s nimi poslední kapitolu jejich statečného boje. Při obraně Barcelony i následných ústupových bojích na cestě k francouzským hranicím jich mnoho z nich položilo své životy. Osvald Závodský se těchto bojů aktivně zúčastnil. Agonie republiky už ale nešla odvrátit a zbyl jen ústup a hořké zklamání. Francouzské hranice Osvald Závodský s nárameníky poručíka republikánské armády překročil se zbytky své jednotky 10. února 1939.⁶⁹

⁶⁹ VÚA – VHA, Praha, sbírka Vojenských kmenových listů (1750–1910) – Osvald Závodský: Dotazník vypracovaný 19. října 1947, VÚA – VHA, Praha, sbírka Vojenských kmenových listů (1750–1910) – Osvald Závodský: Osvědčení o účasti ve válce ve Španělsku z 23. září 1947, ABS, Praha, fond Personální spisy příslušníků Ministerstva vnitra, a. č. 1611/1910 – Osvald Závodský: Dotazník vypracovaný pro Ministerstvo vnitra 15. listopadu 1948, NA, Praha, fond Svaz protifašistických bojovníků – ústřední výbor Praha: Přihláška Osvalda Závodského z 1. července 1946.

5. Na půdě Francie a v průběhu války 1939–1945

Privítání na francouzské straně hranic se nedalo srovnávat se situací, kterou zažil Osvald Závodský před více než rokem při srdečném loučení s francouzskými pohraničníky. Doba, Evropa a její náhled na dobrovolníky se během toho času velmi změnily. Pro interbrigadisty z Československa již navíc nepřicházel návrat do okleštěné republiky, nad kterou se navíc definitivně stahovala mračna, v úvahu. Nucený pobyt za ostatními dráty internačních táborů na francouzsko-španělském pomezí pro ně znamenal jedinou alternativu.

Osvald Závodský tak byl nucen sdílet neutěšené podmínky internačních táborů, nejprve v Argelés sur Mer a později i nechvalně proslulého tábora v Gursu bezmála jeden rok. Ani zde ho jeho víra v komunistickou myšlenku neopouštěla, čehož nejpádňejším důkazem je fakt, že zastával post zdejšího stranického vedoucího. To ale na druhé straně svědčí i o jeho přirozené autoritě, kterou si dokázal mezi ostatními vybudovat.⁷⁰

Vysvobození pro něj stejně jako pro většinu ostatních přineslo až vypuknutí války a následné formování čs. vojenských jednotek na půdě Francie. Nabídka internovaným interbrigadistům přišla ze strany našich orgánů brzy a velká většina jich tuto možnost skutečně využila, byli v tom koneckonců podporováni i direktivou Kominterny, kterou se řídilo i naše zahraniční komunistické vedení. Osvald Závodský si podal přihlášku do naší armády a opustil brány tábora v Gursu již s první skupinou odchozích, v táboře čs. armády v jihofrancouzském Agde byl prezentován 19. prosince 1939 a podroben zde odvodu. Hodnost získaná ve Španělsku neměla na tu československou žádný vliv, byl tedy přijat v hodnosti desátníka čs. armády a vtělen ke 4. rotě Pěšího pluku 1. Opět poněkud strohé archivní záznamy nám udávají, že 15. ledna 1940 byl přeložen ke 3. rotě a následně 1. března 1940 povýšen do hodnosti četaře čs. armády.⁷¹ Umně se mu přitom podařilo zatajit svou stranickou funkci, stal se dokonce vedoucím ilegální organizace v rámci Pěšího pluku 1. Nasazení na frontě se pravděpodobně stejně jako většina ostatních Čechoslováků pro příliš rychlý spád událostí již nedočkal. Po pádu Francie a rozpuštění našich vojenských jednotek se pro příslušníky nabízely dvě varianty. Většina se rozhodla pro první z nich a po moři evakovali do Velké Británie, kde chtěli pokračovat v dalším boji. Menšina a mezi nimi i Osvald Závodský se rozhodli setrvat na půdě neokupované části Francie, doporučení k této variantě přicházela i z ústředí Kominterny, která na rozdíl od počátku, kdy podpořila vznik jednotek, se postavila proti, oprašující parafráze o oboustranně imperialistické válce. Pohled se změnil až o rok později po napadení a vstupu SSSR do války. Osvald Závodský poté co 26. června

⁷⁰ VÚA – VHA, Praha, sbírka Vojenských kmenových listů (1750–1910) – Osvald Závodský: Dotazník vypracovaný 19. října 1947, VÚA – VHA, Praha, sbírka Vojenských kmenových listů (1750–1910) – Osvald Závodský: Osvědčení o účasti ve válce ve Španělsku z 23. září 1947, ABS, Praha, fond Personální spisy příslušníků Ministerstva vnitra, a. č. 1611/1910 – Osvald Závodský: Dotazník vypracovaný pro Ministerstvo vnitra 15. listopadu 1948, NA, Praha, fond Svaz protifašistických bojovníků – ústřední výbor Praha: Přihláška Osvalda Závodského z 1. července 1946.

⁷¹ VÚA – VHA, Praha, sbírka Vojenských kmenových listů (1750–1910) – Osvald Závodský.

1940 demobilizoval, přesídlil do jihofrancouzského Marseille, kde se podle vlastních slov podílel na stranické práci.

„V koncentračním táboře v Gurs jsem byl členem stranického vedení a poslední dva měsíce vedoucí stranické skupiny. Koncem roku 1940 jsem odjel do tábora čs. armády v Agde s kterou jsem byl na frontě. Z příkazu stranického vedení v Paříži jsem byl pověřen funkcí vedoucího a zodpovědného stranické organizace u prvního pluku čs. armády v Agde a současně členem vedoucí trojky vedoucí stranické sekce celé čs. armády ve Francii. Do Anglie jsem nejel, poněvadž usnesení stranického vedení ilegální organizace v armádě řeklo zůstat na francouzské půdě a pokračovat v boji zde. V srpnu jsem demobilizován do Marseille, kde jsem byl členem stranického vedení tamní organizace.“⁷²

Aktivně se do boje pro fašismu Osvald Závodský opět zapojil až na počátku roku 1941. Rozhodl se pro návrat do Paříže a stal se členem podzemního hnutí odporu. Bojoval zde v řadách komunistické partyzánské organizace FTP – MOI (*Francs-tireurs et partisans – main-d'œuvre immigrée*), která prováděla ozbrojené diverzní útoky proti německé okupační správě. Sám se podle svých slov podílel přinejmenším na pěti ozbrojených útocích v Paříži a jejím okolí. Udává ozbrojené srážky a sabotážní akce v *Porte de Clichy*, *Rue St. Denis Paříž 2*, *Bulvar St. Michael Paříž 5*, *Porte de Lila Le Valois Perere*.⁷³ Především se ale jednalo o přepad hotelu plného německých okupantů na třídě Rue Alesia. Měl být podniknut pomocí granátů a za obět mu padnout více než 10 německých vojáků.⁷⁴

„Závodský s Ickovičem si vyrobili časovaný granát a položili ho do haly hotelu na Rue Alesia, který si wehrmacht proměnila na svou ubikaci. Výbuchem byl demolován, a když byl Antonín Svoboda loni v Paříži, našel ještě stopy na protějším domu. Dva roky žil Osvald Závodský v milionovém městě jako psanec, avšak i jeho zásluhou se Němci začali bát chodit po jednom v pařížských ulicích.“⁷⁵

To už ale začalo v jeho okolí přituhovat, nacistické bezpečnostní složky byly celé skupině na stopě. Klec spadla 7. prosince 1942, kdy byl Osvald Závodský zatčen gestapem, jak dodává *„byl sám přepaden bez možnosti se bránit.“⁷⁶* Vzhledem k faktu, že mluvil plynně francouzsky, se mu podařilo utajit svůj původ. Nejdříve byl vyšetřován a vězněn ve

⁷² ABS, Praha, fond Personální spisy příslušníků Ministerstva vnitra, a. č. 1611/1910 – Osvald Závodský: Životopis Osvalda Závodského z 19. srpna 1945.

⁷³ VÚA – VHA, Praha, sbírka Vojenských kmenových listů (1750–1910) – Osvald Závodský: Potvrzení Osvalda Závodského čs. partyzánem z 28. srpna 1947, VÚA – VHA, Praha, sbírka Vojenských kmenových listů (1750–1910) – Osvald Závodský: Osvědčení Osvalda Závodského vypracované Československým národním výborem ve Francii 10. srpna 1945.

⁷⁴ Odon ZÁVODSKÝ: *Osvald Závodský*, Hlas revoluce 27/1986.

⁷⁵ NA, Praha, fond Svaz protifašistických bojovníků – ústřední výbor Praha, Jaroslav HOŠEK - Jaroslav ŽALIVSKÝ: Českoslovenští interbrigadisté/č. 2288, str. 621 - Osvald Závodský.

⁷⁶ Na tomto místě stojí za zmínku svědectví, které na počátku padesátých let zaznamenal při zpracovávání charakteristik našich interbrigadistů jeden z nich Miloš Nekvasil. V případě Osvalda Závodského uvádí, že při jeho zatčení v Paříži se choval lehkomyšlně a porušil zásady konspirace a jeho vinou se dostal šifrovací materiál do rukou Gestapa. NA, Praha, fond KSČ Ústřední výbor 1945–1989, Praha - komise, svazek 31, a.j. 735: Záznam pohovoru s Milošem Nekvasilem z 3. října 1955.

francouzské vojenské věznici ve Fresnes, odtud byl 1. srpna 1943 odtransportován jako francouzský politický vězeň do koncentračního tábora v Saarbrückenu, odkud se o měsíc později dostal do nechvalně známého Mauthausenu.⁷⁷ Ani v táboře ho neopouštěla jeho politická aktivita, byl členem ilegálního politického vedení v táboře, navíc mu to dodávalo vnitřní sílu bojovat. Setkal se zde také mimo jiné i s Ladislavem Holdošem, bývalým interbrigadistou a velitelem protiletadlové baterie Klementa Gottwalda, který po pádu Francie také působil v rámci FTP – MOI a zatčen byl v únoru 1943.⁷⁸

Vyčerpaný a na pokraji života a smrti, se spolu s ostatními vězni Osvald Závodský dočkal 5. května 1945 osvobození vojáky 41. průzkumné jednotky americké 11. obrněné divize. Mauthausen byl posledním velkým osvobozeným koncentračním táborem. Spolu se svými francouzskými spoluvězni se s pomocí Mezinárodního Červeného kříže přes Švýcarsko vrátil do Paříže. Několik dní se snažil u svých známých dát své zmučené tělo do pořádku, aby se bez pomoci dokázal alespoň postavit na nohy. Pak se dal ihned k dispozici československým orgánům v Paříži. Stal se členem po válce opět zlegalizovaného Československého národního výboru ve Francii. V jeho rámci se zabýval mimo jiné i repatriacemi válečných uprchlíků zpět do osvobozené vlasti.⁷⁹

„Začátkem prosince jsem byl zatčen a po osmi měsíčním věznění ve vojenském vězení jsem byl odvezen do koncentračního tábora v Mauthausenu. Tam jsem byl členem stranického vedení ilegální komunistické organizace na venkovním komandě u Vídní. Ke konci pobytu jsem se zúčastnil organizování ilegální vojenské organizace v rámci československé skupiny v Mauthausenu. Po mém příjezdu do Paříže v květnu 1945 jsem byl přibrán do stranického vedení československé skupiny komunistické v Paříži a stal jsem se členem Ústředního národního výboru ve Francii, kde jsem zastupoval obor operace (čistky, kontrolní očišťovací komise). Tuto činnost jsem prováděl až do svého příjezdu do vlasti v srpnu 1945.“⁸⁰

Zachovala se nám i vzpomínka Josefa Martinovského z Lošovic, který s odstupem let vzpomínal na svého spoluvězně Osvalda Závodského, se kterým sdílel společný blok v koncentračním táboře v Mauthausenu.

„Bydleli jsme spolu na bloku č. 2. To víte, že to chvíli trvalo, než jsme se oťukali po stránce politické. Osvald byl houževnatý chlapík, poctivý komunista, dobrý člověk. Byl mým politickým vedoucím pro Českou komunistickou stranu pro Čechy s námi zavřené. Osvald byl v našem lágru až do samotného konce v mezinárodním stranickém komitétu. Žil v lágru jako

⁷⁷ VÚA – VHA, Praha, sbírka Vojenských kmenových listů (1750–1910) – Osvald Závodský: Žádost o vydání osvědčení z 29. května 1946.

⁷⁸ Blíže k osobě Ladislava Holdoše - Jiří RAJLICH – David MAJTENYI: *Jan Ferák a ti druzí – čs. letci, interbrigadisté a letouny v občanské válce ve Španělsku 1936–1939*, Svět křídel, Cheb 2012, s. 144–148.

⁷⁹ VÚA – VHA, Praha, sbírka Vojenských kmenových listů (1750–1910) – Osvald Závodský: Osvědčení Osvalda Závodského vypracované Československým národním výborem ve Francii 10. srpna 1945.

⁸⁰ ABS, Praha, fond Personální spisy příslušníků Ministerstva vnitra, a. č. 1611/1910 – Osvald Závodský: Životopis Osvalda Závodského z 19. srpna 1945.

*Francouz pod jménem Osvald Záhrubský a tak jsme ho znal až do doby, kdy jsme šli na pochod smrti přes rakouské Alpy. Večer před odchodem teprve mi řekl kdo je a odkud. Právě ten večer se mi často zjeví, jak vyprávěl o Španělsku, kde byl poručíkem masarykovy kulometné roty. O Francii proletářské a jeho ilegální činnosti. Prostě byl to proletářský bohatýr. 8. května jsme se rozloučili, když odjížděl s červeným křížem přes Švýcarsy zpět do Francie. Rozloučili jsme se navždy a tím více želím jeho smrti.*⁸¹

⁸¹ Archiv města Ostrava, pozůstalost Osvalda Závodského: Dopis Josefa Martinovského z Lošovic bratru Osvalda Závodského Odonu z 19. září 1966 - citace.

6. Návrat do osvobozené vlasti, život a vzestup Osvalda Závodského v letech 1945–1950

Do osvobozené vlasti se Osvald Závodský vrátil po bezmála osmi letech 15. srpna 1945 s vavříny vítězů. Bylo ale již od počátku zřejmé, že půjde o jiné Československo, než které na sklonku roku 1937 opouštěl. Tehdy z něj odcházel mladý levicově zaměřený idealista, nyní se vracel jako zkušený a ostřílený stranický revolucionář, který již zároveň musel pochopit, jakých metod je stranu ochotna za účelem splnění svých cílů používat. O jeho směřování, zrovna tak jako o dalším směřování celého státu, nebylo ani v roce 1945 již sebemenších pochyb. On jako člověk, který stál světonázorově na levici, tuto proměnu samozřejmě vítal a přijímal ji s pocitem jistého zadostiučinění. Otevírala se před ním příležitost a on byl rozhodnut ji uchopit celou svou silou. Tehdy ještě nemohl tušit, jak mu čas neúprosně odečítá a že myšlenka, pro kterou se cele obětoval, ho ve své fatálnosti přivede až na popravěštní. To jsme ale poněkud předběhli vývoj událostí, vraťme se trochu zpět.

Osvald Závodskému, se podobně jako ostatním bývalým interbrigadistům, nabízela možnost kariéry v nově budované československé armádě spojená s rychlým hodnostním růstem a společenským postavením, on ji ale jednoznačně odmítl. Důkazem toho je fakt, že zůstal až do své smrti „pouhým“ četařem v záloze.⁸² Za svou odbojovou činnost mu byl v následujícím roce udělen *Československý válečný kříž 1939* a *Československá vojenská pamětní medaile se štítkem Francie* v roce 1947 pak ještě *Francouzský válečný kříž (La Croix de Guerre avec Etoile d'Argent)*.⁸³ Přesto se rozhodl, že se bude profesionálně angažovat pouze v rámci KSČ a začal pracovat nejprve v jejím bezpečnostním oddělení a posléze v evidenčním odboru ÚV Komunistické strany Československa.⁸⁴ Zde byl jeho přímým

⁸² VÚA – VHA, Praha, sbírka Vojenských kmenových listů (1750–1910) – Osvald Závodský, Archiv města Ostrava, pozůstalost Osvalda Závodského. V některých materiálech, které se vztahují k jeho pozdějšímu nástupu na Ministerstvo národní obrany se uvádí, že v roce 1946 obdržel hodnost poručík pěchoty v záloze. Jeho armádní záznamy to však nepotvrzují. Patrně tím byla míněna jeho původní hodnost poručíka interbrigád.

⁸³ VÚA – VHA, Praha, sbírka Vojenských kmenových listů (1750–1910) – Osvald Závodský. Seznam vyznamenání Osvalda Závodského - Československý válečný kříž 1939 č. 27941 obdržel 27. května 1946, Československou vojenskou pamětní medaili č. 9448 24. září 1946 a konečně Francouzský válečný kříž v roce následujícím.

⁸⁴ Toto nechvalně proslulé oddělení (vlastními pracovníky někdy nazývané také jako „stranická Bezpečnost“), na jehož založení se významnou měrou podílel generální tajemník strany Rudolf Slánský, představovalo již od svého vzniku v roce 1945, vlastně jakousi vnitrostranickou zpravodajskou službu. Ta se s pomocí agenturní sítě vlastních informátorů, jejich řízením a nasazováním, zaměřovala na hledání nepřátel vně i uvnitř vlastní strany a v jejím boji za dosažení monopolní moci. Zájem se nesoustředoval pouze na politické strany, oddělení shromažďovalo také informace o zastupitelských úřadech, o společenských organizacích, o církvích a v neposlední řadě i o ministerstvech a armádě. Jeho nejvyšším posláním pak byla role celostátní zpravodajské centrály, kterou se později de facto skutečně stalo. Odbor totiž v pozdějších letech dostával informace a výsledky činnosti všech zpravodajských útvarů, které zároveň i koordinoval. Došlo tím tak k propojení zpravodajských útvarů s aparátem KSČ. Evidenčním odborem získané důvěrné informace, byly pečlivě archivovány v nejvyšším stupni utajení. Přístup k nim měl pouze velice omezený okruh pracovníků odboru. Některé z nich byly formou denních rozkazů poskytovány pouze několika vedoucím stranickým činitelům. Evidenční odbor podléhal přímo generálnímu tajemníkovi strany Rudolfu Slánskému, v jeho čele stál Karel Šváb a důležitou a aktivní osobou v jeho strukturách byl rovněž Bedřich Geminder. Zatčení Karla Švába na počátku padesátých let je považováno i za definitivní tečku za činností evidenčního odboru. V zájmu objektivitě musíme zmínit, že v odpověď na komunistickou aktivitu na tomto informačně - zpravodajském poli, se i ostatní strany před únorem 1948 snažily

nadřazeným Karel Šváb, s nímž tak poprvé spojil svůj osud. Každopádně tento fakt se nezvratně podepíše na jeho dalším osudu. Ovšem nemělo vše pouze temné konotace, mimo jiné i v tom, že zde potkal Helenu Petrovou (*14. 2. 1920). S tou ho pojil nejen podobný osud, ale i politické sympatie a pohled na svět, neboť se jednalo o bývalou vězenkyni z koncentračního tábora v Osvětimi, která navíc byla od roku 1939 také členkou KSČ. Velice brzy ji pojal za svou zákonnou manželku a z manželství, které bylo podle všeho velice šťastné, se narodili dva synové Petr a Jiří. V pozdějších letech zaznamenaná vzpomínka Heleny Závodské na jejího manžela napovídá mnohé. V jednom se v ní spojují láska k rodině s trestuhodně bezmeznou až fanatickou důvěrou ve stranické ideje.⁸⁵

„Zdalo se, že je šťasten, že je vše v pořádku, že má po všech těch letech domov i rodinu. Měl svoje kluky hrozně rád, ale přesto býval málokdy doma. Považoval za samozřejmé, že práce je přednější, za ty léta si nikdy nevezal dovolenou, říkal, že na to bude čas, až budeme staří. Když šel s malým na Prvního máje a on poznal obraz Stalina, byl celý šťastný. Snad dokonce šťastnější, než když mu poprvé řekl táto. Věřil celou svou bytostí, snad i slepě, snad i bez nároku na vlastní úsudek. V čem se porušila ona důvěra mezi komunisty, která přece musela být v bojovém společenství, v němž si lidé navzájem říkali soudruhu, pevnější než v kterékoliv jiné straně.“⁸⁶

Zlom v životě Osvalda Závodského, tak jako v případě mnoha dalších bývalých interbrigadistů, do té doby vyčkávajících ve vnitřních strukturách strany, přichází po únoru 1948. Je opět spojen se jménem Karla Švába a jeho příchodem na Ministerstvo vnitra, kde zastával post náměstka. Ten si s sebou přivedl ze struktur ÚV KSČ mimo jiných právě i Osvalda. Ten si pak 26. listopadu 1948 podal zpětně žádost o přijetí do služeb ministerstva vnitra ČSR a potažmo Sboru národní bezpečnosti. Ta byla kladně vyřízena „s ohledem k vašim zásluhám v osvobozeneckých bojích za svobodu pracujícího lidu na zkušební dobu dvou roků a hodnost kapitána“. Stal se zástupcem tehdejšího velitele Státní bezpečnosti Jindřicha Veselého.⁸⁷ V rámci Sboru národní bezpečnost (SNB) stoupal i hodnostně, a to mimořádně rychle. Již 1. prosince 1948 byl jmenován štábním kapitánem SNB, 7. července 1949 – s účinností od 1. ledna majorem, stejného 7. července, ale s účinností od 1. února

o vybudování svých vlastních informačně - zpravodajských systémů. Nedosáhly však a ani neměly možnost dosáhnout komunistické aktivity v této oblasti. Závěrem můžeme ještě zmínit i jistou podobnost a analogii s německým Sicherheitdienstem (SD), který tvořil zpravodajskou službu NSDAP a výraznou měrou se podílel na převzetí a upevňování moci nacisty. Více k tématu např. Karel KAPLAN: *Protistátní bezpečnost 1948 – 1948*, Praha, Plus 2015, s. 255 – 273.

⁸⁵ ABS, Praha, fond Personální spisy příslušníků Ministerstva vnitra, a. č. 1611/1910 – Osvald Závodský: Dotazník Osvalda Závodského z 15. listopadu 1948, NA, Praha, fond Svaz protifašistických bojovníků – ústřední výbor Praha, Jaroslav HOŠEK - Jaroslav ŽALIVSKÝ: Českoslovenští interbrigadisté/č. 2288, str. 622 - Osvald Závodský, NA, Praha, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989 Komise – Praha, svazek 31, a.j. 737.

⁸⁶ NA, Praha, fond Svaz protifašistických bojovníků – ústřední výbor Praha, Jaroslav HOŠEK - Jaroslav ŽALIVSKÝ: Českoslovenští interbrigadisté/č. 2288, str. 622 - Osvald Závodský.

⁸⁷ Jan KALOUS: *Osvald Závodský, aktér i obětí politických procesů*, Paměť a dějiny ročník VII., číslo 3. 2013, s. 90, ABS, Praha, fond Personální spisy příslušníků Ministerstva vnitra, a. č. 1611/1910 – Osvald Závodský: Žádost Osvalda Závodského o přijetí do služeb ministerstva vnitra z 26. listopadu 1948.

podplukovníkem SNB.⁸⁸ O tom, že bývalí „Španěláci“ byli právě v kurzu, svědčí mimo jiné i vyznamenání, která Osvald Závodský obdržel v těchto letech. Ještě v roce 1948 převzal za svoji činnost v období občanské války ve Španělsku i následné druhé světové války - jugoslávský *Order za zasluge za narod II.* a polský *Krzyz srebrny orderu Virtuti Militari* (č. 49677) a konečně 2. října 1949 i *Řád Bílého lva za zásluhy II. stupně* (č. 366).⁸⁹

Vrchol kariéry zpravidla předcházející pád u něj nastal v roce 1950. Bezprostředně tomu předcházela pokus o sebevraždu dosavadního velitele StB Jindřicha Veselého. Pokusil se vzít si život, když již nemohl ustát tlak, který na něj byl veden především v záležitosti sledování tehdejšího ministra vnitra Václava Noska. Osvald Závodský se tak de facto stal již na počátku roku 1950 po něm velitelem Státní bezpečnosti. Nejprve byl 20. února 1950 s účinností od 1. října 1949 jmenován plukovníkem SNB.⁹⁰ Oficiálně byl pak ustanoven velitelem Státní bezpečnosti nařízením ministra národní bezpečnosti Ladislava Kopřivy až 29. srpna 1950 a to s účinností od 1. září 1950.⁹¹ O tom, že oslnivý nástup bude trvat jen několik málo měsíců, neměl pochopitelně žádné tušení. Naopak se snažil pokračovat v nastolené stranické linii tvrdého boje proto všem nepřátelům, ať domnělým nebo skutečným, napravo i nalevo. Někdy je zmiňováno, že to byl právě on, kdo vydal osobní příkaz k použití síly při vymáhání doznání u faráře Josefa Toufara.⁹² V každém případě se podílel na zatčení a vyšetřování jedné z interbrigadistek a členky polního lazaretu Jana Amose Komenského – dr. Alice Glásnerové. Zde byl zřejmě poprvé konfrontován s přístupem, zda lze metody zostřeného třídního boje použít i na člověka, o jehož nevině musel být přesvědčen. Brzy ho měl totiž zažít i na svou vlastní kůži.⁹³ „*Je pro mne ctí, že strana mne na takové místo postavila. Mohu prohlásit, že přirozeně určité zkušenosti tady jsou, strana mi radí, znám sílu*

⁸⁸ ABS, Praha, fond Personální spisy příslušníků Ministerstva vnitra, a. č. 1611/1910 – Osvald Závodský: Povyšovací dekrety Osvalda Závodského na štábního kapitána (1. prosince 1948), majora (1. ledna 1949) a podplukovníka SNB (1. února 1949).

⁸⁹ VÚA – VHA, Praha, sbírka Vojenských kmenových listů (1750–1910) – Osvald Závodský. Seznam vyznamenání Osvalda Závodského - Order za zasluge za narod II., Krzyz srebrny orderu virtuti Militari (č. 49677), Řád Bílého lva za zásluhy II. stupně (č. 366).

⁹⁰ ABS, Praha, fond Personální spisy příslušníků Ministerstva vnitra, a. č. 1611/1910 – Osvald Závodský: Povyšovací dekret Osvalda Závodského na plukovníka SNB z 20. února 1950.

⁹¹ ABS, Praha, fond Personální spisy příslušníků Ministerstva vnitra, a. č. 1611/1910 – Osvald Závodský: Jmenování Osvalda Závodského velitelem Státní bezpečnosti z 29. srpna 1950.

⁹² Farář Josef Toufar figuroval v případě tzv. Číhošťského zázraku. Na přelomu let 1949 – 1950, konkrétně 11. prosince došlo v obci Číhošť během kázání zmiňovaného faráře k několikerému pohnutí kříže nad velkým oltářem. Událost měla velkou odezvu mezi věřícími, kteří se do obce začali sjíždět. Jednalo se o období zostřujícího se třídního boje, StB potřebovala záminku k proticírkevním represím, tak obvinila Toufara, že vše zinscenoval. Podrobila ho krutému mučení, na kterém se podílel především vyšetřovatel Ladislav Mácha, vynuceného doznání na něm však nedosáhla. Na následky výslechů a mučení Josef Toufar 25. února 1950 ve státním sanatoriu v Praze zemřel. StB se snažila prokázat na základě sestrojného přístroje, že křížem bylo mechanicky pohybováno s jeho pomocí, nebyla to však pravda. Dodnes zůstává nezodpovězenou otázkou, co se vlastně v prosinci 1949 v Číhošti událo. Rudolf STRÖBINGER - Karel NEŠVERA: *Stalo se v adventu: číhošťský zázrak*, Praha, Vyšehrad, 1991, Miloš DOLEŽAL: *Jako bychom dnes zemřít měli – drama života kněžství a mučednické smrti číhošťského faráře P. Josefa Toufara*, Pelhřimov 2012.

⁹³ NA, Praha, fond Svaz protifašistických bojovníků – ústřední výbor Praha, Jaroslav HOŠEK - Jaroslav ŽALIVSKÝ: Českoslovenští interbrigadisté/č. 2288, str. 622 – Osvald Závodský, Paměť a dějiny ročník VII., číslo 3. 2013, Jan KALOUS: *Osvald Závodský, aktér i oběť politických procesů*, s. 91.

*strany, viděl jsem stranu za různých okolností, bez strany si úkol, který jsem dostal, vést službu, která je tak důležitá, nyní, kdy se zostřuje třídní boj, nemohu představit.*⁹⁴

Velký důraz byl z jeho strany veden v záležitosti vybudování dobře fungující agenturní sítě, což mimo jiné zmiňoval i na poradě krajských velitelů Státní bezpečnosti 14. prosince 1950. *„Není důležitějšího a významnějšího úkolu v StB než budování agentury. Je potřeba, abychom budovali agenturu přímo z lůna nepřítele, nespokojili se s tím, co nám naše práce ukazuje, že jsme dokázali obklopit se sítěmi informátorů, drobných lidí, ale že zdaleka, soudruzi, nedošli jsme tam, kam dojít máme, jestliže si neuvědomíme, že nutno především agenturu budovat a mít na paměti, že je to nejdůležitější a také nejvýznamnější zbraň StB.*⁹⁵

Stmívalo se však především uvnitř vlastní strany, stín paranoidního hledání vnitřního nepřítele byl zde již přítomen. Rodina Osvada Závodského bydlela v té době v Praze II., Žitné ulici 23/610, odkud se na sklonku roku 1950 přestěhovala do Prahy – Holešovic, na Třidu krále Jiříka č. 86.⁹⁶

⁹⁴ ABS, Praha, fond Personální spisy příslušníků Ministerstva vnitra, a. č. 1611/1910 – Osvald Závodský.

⁹⁵ Jan KALOUS: *Osvald Závodský, aktér i oběť politických procesů*, Paměť a dějiny ročník VII., číslo 3. 2013, s. 91, ABS, Praha, fond Velitelství StB, sig. 310 – 31 – 2.

⁹⁶ NA, Praha, fond Evidence obyvatelstva – Osvald Závodský, Helena Závodská.

7. V osidlech politických procesů 1950–1954

Počátek padesátých let byl ve znamení ostrých sporů mezi bývalými spojenci z dob druhé světové války, jež představovaly především válka v Korei a tzv. otázka statutu Německa. Souběžně s tím docházelo i k prvním náznakům krize uvnitř tehdejšího komunistického bloku, který se nejmarkantněji projevil na roztržce s titovskou Jugoslávií. Represivně řízené režimy se rozhodly souběžně zasahovat proti protivníkovi na obou frontách, vnější i vnitřní. Stalin požadoval bezpodmínečnou loajalitu svých satelitů. Po zadržení a následném procesu bývalého maďarského ministra zahraničních věcí Lászlo Rajka, rovněž bývalého interbrigadisty, v roce 1949 bylo zřejmé, že procesy se nevyhnou ani tehdejšímu Československu. To se ochotně podřídilo sovětské strategii a rozpoutalo se hledání zrádců uvnitř struktur KSČ. Všude přítomná atmosféra strachu a paranoie se plíživě šířila nejen ve vedení strany, ale i na jejích nižších úrovních. Vše probíhalo za bedlivé pozornosti sovětských poradců v Bezpečnosti. Komunikační linka mezi nimi a centrálou v Moskvě byla rozhodující pro označování osob, které byly následně zatčeny. Na základě smyšlenek, polopravd i vyslovených lží pak byli zadrženi označováni za nejhorší nepřátele státu, titoisty, trockisty, sionisty nebo prostě jen za agenty a přísluhovače mezinárodního imperialismu. Pomocí brutálních metod mučení se ze zadržených dostávala falešná doznání. Vše vyvrcholilo sérií velkých politických procesů, z nichž nejznámější byl pravděpodobně proces s tzv. Slánského spikleneckým centrem.

Ale vraťme se trochu zpět. Když došlo v říjnu 1950 k zatčení Otty Šlinga, krajského tajemníka KSČ, který měl navíc židovský původ a bojoval také ve Španělsku, bylo jasné i v návaznosti s Rajkovým případem, že na pozoru by se měli mít především členové strany s podobnou minulostí. Na pořad se pomalu dostávala čistka v Bezpečnosti, na jejíchž vedoucích místech působilo hned několik bývalých „Španěláků“. Podnětem k jejímu provedení byl dopis, pod nímž jsou podepsáni tehdejší členové Kontrolní stranické komise Jarmila Tausigová, Jaroslav Hora a Antonín Bína, který byl adresován Rudolfu Slánskému. Jeho jádrem bylo zpochybnění zájmu Státní bezpečnosti na odhalení vnitřního nepřítel a rovněž přímý útok na bývalé interbrigadisty, když nevyklučovali jejich přímé propojení s nepřátelskými zpravodajskými službami. Upozorňovali na fakt, že členové vedení KSČ jsou sice pod dohledem a kontrolou StB, ale nikdo z ústředí strany již nekontroloval plnění stranických úkolů uvnitř Bezpečnosti. Trnem v oku jim byli především právě Osvald Závodský, Josef Pavel, Oskar Valeš a samozřejmě i Karel Šváb. Vše narazilo na úrodnou půdu a tajně, v součinnosti s tehdejším ministrem národní bezpečnosti Ladislavem Kopřivou, se připravovalo jejich zadržení.⁹⁷

⁹⁷ Pro bližší seznámení se strukturou a organizací politických procesů v padesátých letech odkazují na: Karel BARTOŠEK: *Zpráva o putování v komunistických archivech. Praha – Paříž (1948–1968)*. Paseka, Praha-Litomyšl 2000, Laco HOLDOŠ - Karel BARTOŠEK: *Svědék Husákova procesu vypovídá. Rozhovory Karla Bartoška s Ladislavem Holdošem o zážitcích z věznic a táborů pěti zemí, o komunistech bez moci a u moci, o Slovensku a o jiném...* Naše vojsko, Praha 1991 a především již v úvodu zmiňované syntetické práce historika Karla Kaplana.

Toho, že přitahuje, si byl vědom samozřejmě i Osvald Závodský. Ačkoliv byl šéfem StB, o mnoha jejích aktivitách nevěděl. Jednou z nich bylo i sledování některých bývalých španělských dobrovolníků. Když si mu na tyto praktiky jeden z nich, později také zadržený Artur London stěžoval, Osvald Závodský se snažil osobně intervenovat a sledování svého bývalého druha a kamaráda zastavit. To však byla ta poslední pověstná kapka, na kterou tehdejší straniční inkvizitoři čekali. Bylo již rozhodnuto o jeho zadržení. Tomu předcházela schůzka, ke které došlo na počátku ledna 1951 ve služebním bytě Osvalda Závodského v Praze na Letné. Té se zúčastnili spolu s ním i Artur London, Ota Hromádka, Antonín Svoboda, Oskar Valeš a Josef Pavel. Jednalo se o bývalé interbrigadisty, řešili především otázku zadržení Otty Šlinga a jeho důsledky pro ostatní. Všichni se obávali zatčení a zvláště Josef Pavel prý varoval, že strana bude mít také brzy svého Rajka. Svědectví o této schůzce nám podává i Artur London ve své knize *Doznání*.⁹⁸

„Tuto neděli jsem se rozhodl, že zajdu za Osíkem a požádám ho, aby mi znovu pomohl. Osík bydlí ve velkých domech na Letné proti ministerstvu vnitra. Stavím se nejdříve u Oskara Valeše, který tu rovněž bydlí. Nezklamal mě a nabídne mi, že půjde se mnou k Závodskému. Ten není sám. Jsou u něho Tonda Svoboda a Otto Hromádka, ten je tu se svými dvěma holčičkami. Závodský došel pro Pavla, který bydlí o patro výš. Sešlo se nás tak šest veteránů ze Španělska. Ale kde je naše někdejší nadšení, radost ze setkání a ze společných vzpomínek? Mluvíme jen o tom, co se právě děje v naší zemi, mluvíme tedy o zatýkání. O zatčení Šlinga, podle Josefa Pavla to není nic proti tomu, co nám hrozí. Musíme počítat, že brzy budeme mít vlastní Rajkův případ. Pavel už několik týdnů není náměstkem ministra vnitra, Svoboda už neřídí branné oddělení na ústředním výboru strany, také Ottu přeložili ze stranického vedení v armádě. Jen Oskar Valeš a Závodský zastávají dále stejné funkce. Osík se mě ptá, jestli je se mnou něco nového. Když se dozvídá, že jeho intervence mě zbavila sledování jen na chvíli a že jsem již tři dny sledován znova, je zaražen. Přistoupím k oknu. Vidím dole vůz, který mě sledoval. Ukáži jej Osíkovi a současně mu podám lístek, kam jsem si poznamenal čísla vozů, které jsem měl poslední dny v patách. Vysvětluji ostatním – kromě Oskara Valeše nevědí oč jde – co se mi děje. Tonda Svoboda dělá vtipy na fízly a jejich manýry. Hromádka si dobírá Osíka: „Ševci nosí vždy nejhorší boty!“ Jen Pavel nereaguje, mlčí. Je vidět, že je rozrušený. Obrací se k Osíkovi. Musíš bezpodmínečně zjistit, odkud přišel rozkaz. A jestliže přišel odtud, odkud si myslím, pak si dej pozor, protože to by mohlo být nebezpečné. Osík je stále nervóznější. Rozhovor se vleče. Pavel se rozloučí první a hned za ním odcházejí ostatní. Také se rozloučím. Jedu pomalu a v odrazovém zrcátku zahlédnu vůz Bezpečnosti.“⁹⁹

K zatčení Osvalda Závodského a pádu z výšin až na samotné dno, došlo v ranních hodinách 27. ledna 1951, kdy byl zadržen jako první ze skupiny, která bude později figurovat v připravovaném procesu *se zrádcovskou činností bývalých vedoucích činitelů čs. bezpečnosti*,

⁹⁸ NA, Praha, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989 Komise – Praha, svazek 22, a.j. 467, s. 1–26: Záznam pohovoru s Josefem Pavlem z 11. ledna 1963, VÚA – VHA, Praha, fond č. 32 - Bývalí českoslovenští interbrigadisté, j.č. 411: Zápis debaty konané v tehdejší Ústavu dějin KSČ s Arturem Londonem, Josefem Pavlem a Josefem Špirkem z prosince 1957.

⁹⁹ Artur G. LONDON: *Doznání*, Československý spisovatel, Praha 1969, s. 11–13 (zkráceno).

neboli *Závodský a spol.* Spolu s ním byl zajištěn i jeho náměstek Ivo Milén. Příkaz k zatčení byl podepsán Rudolfem Slánským.¹⁰⁰ Stalo se tak jen několik dní poté, co byl zatčen Artur London. Zatýkáni ostatních však pokračovalo dál, o měsíc později byl zatčen Josef Pavel a další a vše vyvrcholilo, když byl 23. listopadu 1951 zatčen i Rudolf Slánský, kterého žalobci pasovali do role korunního strůjce celého domnělého spiknutí. Osvald Závodský zatčení pravděpodobně očekával, manželce večer před ním říkal, aby mu připravila kuffík a holící potřeby, že odjíždí. Myslela si, že žertuje, když řekl: „*Jdeme asi s Oskarem (Valešem) do basy.*“¹⁰¹

Co se dělo v hlavách zadržených si současnými očima dokážeme jen těžko představit. Zatčení byli násilně uvrženi do kobek v Kolodějích a později v pražské Ruzyni. První dny, týdny byli úmyslně izolováni, nebylo jim nic sdělováno a někteří vůbec netušili co se děje, jiní si dokonce mysleli, že se jedná o součást jakési bezpečnostní prověrky.

*„Jeden z mých přátel mi později po naší rehabilitaci vyprávěl, že po celé týdny a měsíce popíral i svůj podpis, své jméno, protože si myslel, že ho prověřují, aby si zjistili, zda je skutečně s to plnit významnou funkci, kterou před svým zatčením vykonával na Bezpečnosti. Řekl mi se smíchem: A když mě dali do temnice, mnul jsem si ruce: to je poslední zkouška! Dnes je úterý a v pátek se propouští. Budu tu tedy už jen tři dny...teprve před soudem se dozvěděl, že si vysloužil dvaadvacet let a že jeho křížová cesta neměla nic společného s prověrkou!“*¹⁰²

S přibývajícím časem se dozvídali hořkou pravdu. Režim, kterému věrně sloužili a mnozí z nich mu i vše obětovali, si od nich žádá oběť nejvyšší. Aby sehráli trapnou frašku a vše, čemu celý život věřili, pošlapali a byli v očích ostatních straníků těmi nejnenáviděnějšími zrádci, renegáty a zaprodanci, kterých se zříkají i jejich vlastní rodiny.¹⁰³ Když se dozvěděli tuto skutečnost, většinou se zprvu zatvrdili. Měli však proti sobě kruté a bezcitné protivníky –

¹⁰⁰ Je zajímavé, že se nedochovala zpráva o zadržení ani následně domovní prohlídce, na které se podílel Závodského nástupce na postu velitele StB Jiří Hora. Zachoval se pouze stručný protokol, který konstatoval, že Osvald Závodský měl při zadržení ve vnitřních kapsách – pracovní průkaz č.10.10.27/440, svazek průkazek na zlevněné jízdné č. 39633 ČSD a průkaz na snížené jízdné ČSD č. 395. ABS, Praha, fond Inspekce federálního ministerstva vnitra – A 8/2, inv.č. 1, NA, Praha, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989 Komise – Praha, svazek 31, a.j. 742, s. 1: Zpráva o prověření trestné činnosti Osvalda Závodského z 19. listopadu 1962.

¹⁰¹ NA, Praha, fond Svaz protifašistických bojovníků – ústřední výbor Praha, Jaroslav HOŠEK - Jaroslav ŽALIVSKÝ: Českoslovenští interbrigadisté/č. 2288, str. 623 - Osvald Závodský.

¹⁰² Artur G. LONDON: *Doznání*, Československý spisovatel, Praha 1969, s. 138, Artur London má v tomto případě nepochybně na mysli Josefa Pavla.

¹⁰³ Ve spojitosti se zadržením Osvalda Závodského a Josefa Pavla je zajímavé i tehdejší vyjádření jejich kamaráda a spolubojovníka ze Španělska Leopolda Hofmana z května 1951, jen měsíc před jeho vlastním zatčením. Poměrně přesně nám dokresluje onu tehdejší atmosféru strachu a vlny emocí, které kolem zatčených a následných politických procesů panovaly. „*Pokud jde o mé styky s lidmi, kteří se ukázali jako zrádci a agenti nepřítelů, musím říci, že jsem těmto naprosto věřil a pokládal je za své přátele. Především to byli Josef Pavel a Osvald Závodský. Samozřejmě i ostatní, které jsem znal jako interbrigadisty, se kterými jsem byl na frontě nebo v koncentračním táboře, jsem pokládal za dobré soudruhy. Nikdy jsem neměl potuchy, že to jsou nepřátelé strany a že zradili nás všechny, celou stranu, národ, všechny ty mrtvé soudruhy, kteří položili svůj život za svobodu.*“ ABS, Praha, fond ZV, a.č. ZV-65 MV: Dopis Leopolda Hofmana ÚV KSČ z 22. května 1951 via Jan KALOUS: *Vzestupy a pády Leopolda Hofmana*. In. Sborník Archivu bezpečnostních složek 6/2008, ABS Praha 2008, s. 269.

české vyšetřovatele, jakési novodobé inkvizitory, kteří pracovali pod bedlivou sovětskou supervizí. Krutosti psychického i fyzického mučení nakonec až na vzácné výjimky podlehli všichni. A tak přistoupili na předem připravené divadlo a učili se z paměti každý svůj part a přitom, dle přání svých vyšetřovatelů, plivali síru na všechny strany, kamarád byl nucen nenávidět kamaráda. Někteří tak činili s vědomím, že tím poskytnou poslední službu straně, které celý život bezmezně sloužili, jiní věřili, že tím mohou alespoň zachránit své rodiny, jiní doufali, že si doznáním nakonec zachrání vlastní životy. Strůjci procesů si mezitím s obviněnými pohrávali jako s figurkami na šachovnici, podle toho, které do jakého procesu využít. Výmluvné a mnohé osvětlující je i následné svědectví jednoho z obviněných, později zaznamenané, dává nám proniknout do nitra zraněné duše člověka.

„Proč se tak mluvilo o Španělácích při procesech? Tak o nich mluvili, Osvalda Závodského nevyjímaje, všichni, vypráví šedovlasý muž, který také učinil doznání. Ve Španělsku byl raněn a celou okupaci prožil v ilegalitě a s oprátkou nad hlavou. Věř mi – a je strašné – má-li muž v očích slzy, my jsme se smrti nebáli, ale zlomili nás. Každého trochu jinými metodami, ale v podstatě všechny stejně: vzali nám to, pro co jsme léta žili, co bylo vlastně jediným smyslem našeho života – stranu. Pro nás mimo ni nic neexistovalo, ani žena, ani děti, i když jsme je samozřejmě měli také rádi, jen strana a služba jí, za každou cenu. Když nám ji vzali, ztratili jsme o všechno, měli nás tam, kde nás chtěli mít. Dokážeš to pochopit? Každý, kdo věří v budoucnost komunismu, musí palčivě litovat toho, co se stalo.“¹⁰⁴

Osvald Závodský byl podrobován v první fázi podrobován velice tvrdým výsledkům několikrát týdně. Byla to osoba, od které vyšetřovatelé, vzhledem k předchozí zastávané funkci, hodlali začít rozplétat celou „causu“ ve vedení Bezpečnosti. Rozhodli se ho také zlomit jako prvního. Výsledky byly u něj vedeny nechvalně proslulými mjr. Bohumilem Smolou, por. Františkem Šedivým, obzvláště brutálním mjr. Jaroslavem (Pravoslavem) Janouškem a nakonec i samotným šéfem vyšetřovatelů mjr. Bohumilem Doubkem.¹⁰⁵ Na základě žádosti ministra Kopřivy předsedovi vlády a prezidentu republiky, byla 17. března odňata Osvald Závodskému hodnost plukovníka SNB. Na počátku proti němu vyšetřovatelé neměli vůbec žádný usvědčující materiál.¹⁰⁶ S pomocí sovětských poradců, kteří celou sérii procesů režírovali, byl viněn pouze na základě vykonstruovaných a smyšlených obvinění. Nabízející se paralela srovnání politických procesů v tehdejší Československu v padesátých letech s církevními inkvizičními procesy je zde plně na místě. Obvinění dosahovala absurdnosti a někdy až groteskního rozměru. Jako například právě u Osvalda Závodského, že se spolčil postupně s dalšími osobami a jako člen tohoto spolčení až do svého zatčení kryl činnost agentů imperialistických rozvědek, gestapa a sionistických organizací a zahlazoval stopy jejich činnosti. Dále, že zaváděl do práce Bezpečnosti metody gestapa, pomocí nichž

¹⁰⁴ NA, Praha, fond Svaz protifašistických bojovníků – ústřední výbor Praha, Jaroslav HOŠEK - Jaroslav ŽALIVSKÝ: Českoslovenští interbrigadisté/č. 2288, str. 619–620 Osvald Závodský.

¹⁰⁵ NA, Praha, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989 Komise – Praha, svazek 31, a.j. 742, s. 1: Zpráva o prověření trestné činnosti Osvalda Závodského z 19. listopadu 1962, s. 2.

¹⁰⁶ ABS, Praha, fond Inspekce federálního ministerstva vnitra ČSSR – A 8/2, inv.č. 1: Žádost u obviněných Závodského, Milena, Smolky, Valeše, Zelenky, Šindeláře a Pavla o odejmutí jejich hodností v SNB.

odstraňoval osoby, které spikleneckou sít' odhalovaly, že rozmisťoval do důležitých míst v Bezpečnosti nebo do státního či stranického aparátu nepřátelské živly. Úmyslně bránil Bedřicha Reicina a spolu s dalšími společníky kryl Artura Londona, Vladimíra Clementise, André Simoneho, Otto Šlinga a Josefa Goldmana a další členy Fieldovi sítě v Československu. Trockismem nakažený byl prý již ve Španělsku a ve Francii, kde všude zrazoval myšlenku komunistického hnutí. A následovaly další a další případy jeho protistátní činnosti, soupis jeho „domnělých“ zločinů čítá několik stran. Tím vším se měl dopustit zločinu sabotáže a pomoci k velezradě.¹⁰⁷

Podle dochovaných archivních záznamů Osvald Závodský podlehl tlaku vyšetřovatelů velice brzy. Těm se podařilo zlomit jeho odpor a on ochotně vypovídal podle připraveného scénáře proti ostatním spoluzatčeným a spoluobviněným. *„Janoušek uvedl, že Závodského zlomili po unavujícím výslechu. Při něm mu Janoušek říkal, že jeho žena a děti mohou být zachráněny, jestliže všechno přizná, že ho stejně čeká provaz, a že bude záležet na ministrech, jak posoudí jeho postoj k vyšetřování. Závodský na radu Janouška napsal ministru Kopřivovi dopis, který mu Janoušek nadiktoval. V dopise bylo uvedeno, že se ke všemu přizná proto, aby před pronásledováním byla ochráněna jeho žena a děti.“*¹⁰⁸

Změna v přístupu Osvalda Závodského k vyšetřování nastala až v období, kdy se schylovalo k procesu a byl mu doručen dopis jeho ženy Heleny, která se s ním chtěla rozvést. Tento nátlakový krok ze strany StB se stal kontraproduktivní, protože Závodský, který vynucená doznání učinil právě s ohledem na rodinu, je z tohoto důvodu všechny zpětně odvolal. Vyšetřovatelé opět zpracovali jeho manželku, která následně svou žádost o rozvod stáhla a Závodský se vrátil zpět ke svým předchozím učiněným doznáním.¹⁰⁹

Na tomto místě je potřeba se zmínit o zoufalé situaci, kterou musela Helena Závodská od zadržení jejího manžela snášet. Nevěděla o něm vůbec nic, domovní prohlídka střídala domovní prohlídku, poté nucené vystěhování, starost o dvě malé děti. Naprostá společenská izolace a s tím spojená nemožnost obstarat si jakékoliv zaměstnání. Dokladem jsou její dopisy manželovi, kde tragickou rodinnou situaci popisuje. Nakonec se jí s pomocí inzerátu a statečného člověka, který ji navzdory tlaku zaměstnal, podařilo nalézt místo ve Spolku přátel žehu. Jak později trefně a ironicky poznamenala, že opět (jako v Osvětlení) začala žít ve stínu krematoria.

„Po Osíkově odchodu nebyla ničím, nikdo s ní nemluvil. V domě ji neustále hlídali. Nemohla ven, děti potřebovaly mléko, neměla žádné peníze. Pomohla ji stará paní sousedka, která ji pomáhala vše obstarávat, Osvaldova bratra vyhnali od dveří. Tvrdila, že to bylo horší

¹⁰⁷ Archiv města Ostrava, pozůstalost Osvalda Závodského: Rozsudek presidia Nejvyššího soudu ve věci rehabilitace a zrušení původního rozsudku Osvalda Závodského z 29. května 1963.

¹⁰⁸ NA, Praha, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989 Komise – Praha, svazek 31, a.j. 742, s. 1: Zpráva o prověření trestné činnosti Osvalda Závodského z 19. listopadu 1962, s. 3.

¹⁰⁹ NA, Praha, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989 Komise – Praha, svazek 31, a.j. 742: Zpráva o případu Osvalda Závodského, Jan KALOUS: *Osvald Závodský, aktér i oběť politických procesů*, Paměť a dějiny ročník VII., číslo 3. 2013, s. 92.

než za okupace nebo v lágru, kde byla stále mezi soudruhy, zde byla úplně sama. Hledali stále v domě nějaké věci a nedokázali pochopit, že Osík chodil neustále pouze v kabátě, který dostal již od repatriační komise. Potom ji vystěhovali z bytu, nemohla dostat práci, ani na noční směny do továrny ji nechtěli přijmout. Pořád někam psala, chtěla vědět co je s jejím mužem, krom něj a dětí již nikoho neměla, celá rodina ji zůstala v koncentráku. Přihlásila se na inzerát Společnosti přátel žehu, její tajemník, komunista ji přijal, kvůli čemuž obdržel později stranickou důtku. Stále neměla žádné informace o Osíkovi. Vystupoval jako svědek v procesu s protistátním spikleneckým centrem Rudolfa Slánského. Nechápala ani slovo, co tam říká. Proč obviňoval Závodský interbrigadisty, na které byl vždy tak hrdý? Co to s ním udělali?“¹¹⁰

Režiséri procesů se rozhodli, že skupina „Závodský a spol.“ nebude souzena v rámci procesu s protistátním spikleneckým centrem v čele s Rudolfem Slánským na sklonku roku 1952, ale že si zaslouží svůj samostatný proces.¹¹¹ To ale neznamená, že jednotliví členové, včetně Osvalda Závodského se na procesu s Rudolfem Slánským nepodíleli svými dílčími svědectvími. Proces s příslušníky Bezpečnosti probíhal až o rok později a po důkladné přípravě a na rozdíl od předchozího procesu z něj byla tentokrát vyloučena veřejnost. Stalo se tak údajně z důvodu, že při něm můžou být projednávány záležitosti, které mohou být předmětem státního tajemství. Neveřejný proces proběhl v předvánočním čase, ve dnech 21. – 23. prosince 1953 před vojenským kolegiem Nejvyššího soudu v Praze. Ve složení soudu zasedali, předseda senátu mjr. justice JUDr. Štěpán Flajzar, soudci z lidu mjr. SNB Jaroslav Hudecký, mjr. SNB František Němec, hlavní vojenský prokurátor mjr. justice JUDr.

¹¹⁰ NA, Praha, fond Svaz protifašistických bojovníků – ústřední výbor Praha, Jaroslav HOŠEK - Jaroslav ŽALIVSKÝ: Českoslovenští interbrigadisté/č. 2288, str. 623–625 Osvald Závodský.

¹¹¹ Pověstný tzv. Slánského proces, zkonstruovaný a zinscenovaný za pomoci sovětských poradců, měl sloužit jako výstraha všem tzv. lidově demokratickým státům, které by se pokusily odchýlit od moskevské linie (jako se to podařilo Titovi v Jugoslávii). A aby byla výstraha co nejdůraznější, byli vybráni komunisté z nejvyšších stranických a státních míst - od brutálních stalinistů typu Slánského, Švába a Reicina, přes umírněné komunisty Clementise a Franka, až po méně politicky angažované profesionální experty, jako byli Margolius a Frejka. Byli obviněni ze špionáže, trockismu, titoismu, spiknutí proti republice a záškodnictví, a vykresleni jako nepřátelé československého lidu. Protože v té době již Stalin ztratil možnost ovlivnit politiku Izraele prostřednictvím levicového hnutí, poraženého ve volbách roku 1949, nesl výběr obžalovaných i celková díkce procesu silné antisemitské rysy a jedenáct ze čtrnácti obžalovaných bylo označeno za “sionisty”. V pečlivě zrežirovaném soudním spektaklu, který proběhl na Pankráci od 20. do 27. 11. 1952, bylo vyneseno celkem jedenáct rozsuků smrti. Odsouzení se neodvolali, jejich žádostem o milost Gottwald nevyhověl a všichni byli popraveni na Pankráci ráno 3. 12. 1952. Patřili mezi ně i mnozí z těch, kteří roztáčeli kola poúnorových nezákonností. Popraveni byli Rudolf Slánský (generální tajemník KSČ), Vladimír Clementis (ministr zahraničních věcí), Otto Fischl (náměstek ministra financí), Josef Frank (zástupce generálního tajemníka KSČ), Ludvík Frejka (přednosta národohospodářského odboru Kanceláře prezidenta republiky), Bedřich Geminder (vedoucí mezinárodního oddělení ÚV KSČ), Rudolf Margolius (náměstek ministra zahraničního obchodu), Bedřich Reicin (náměstek ministra národní obrany), André Simone (redaktor Rudého práva), Otto Šling (vedoucí tajemník krajského výboru KSČ v Brně) a Karel Šváb (náměstek ministra národní bezpečnosti). Stalo se tak několik málo měsíců před smrtí Stalina a Gottwalda, jenž pod hrozbou Moskvy že sám bude do spiknutí vtažen, dal v listopadu 1951 souhlas k zatčení svého přítele Slánského. Zbylí tři obžalovaní vyvázli s doživotním žalářem: Vavro Hajdů (náměstek ministra zahraničních věcí), Evžen Löbl (náměstek ministra zahraničního obchodu) a Artur London (náměstek ministra zahraničních věcí). Nepočítáme-li SSSR, tak to byl nejvyšší počet takto tvrdých trestů, vynesených v jediném procesu. Do roku 1963 byli všichni v tichosti stranicky i soudně rehabilitováni.

Drahomír Zdražil a mjr. justice JUDr. Vladimír Šrámek.¹¹² Zástupcem Osvalda Závodského byl ex offo určen JUDr. Vladimír Bartoš z Advokátní poradny č. 1 v Praze, Národní ulici 32.¹¹³ Osvald Závodský se podobně jako ostatní obvinění v průběhu procesu ke svým obviněním ve větší či menší míře přiznával. Ve své závěrečné řeči vyřkl slova, po kterých možná očekával, že mu nebude udělen absolutní trest, který byl navrhován.

„Není pro mne lehké zodpovídat se před nejvyšším soudem, to si plně uvědomuji. Chápu situaci soudruha prokurátora, že pro mne navrhuje absolutní trest. Chci jen říci jako příslušník strany, která ze mne udělala člověka, chci alespoň trochu přesvědčit soud, aby mi uvěřil, že nebylo vysloveně záměrného nepřátelského úmyslu v trestné činnosti, kterou jsem doznal. Vidím, že je to proto, že jsem se zásadně přátelil s lidmi jako Šváb, London a jiní a strana mne učinila zodpovědným za všechny činy, které jsem spáchal. Víím, že soud posoudí spravedlivě moji trestnou činnost a spravedlivě mě odsoudí.“¹¹⁴

Rozsudek nad obviněnými byl vyneseno 23. prosince 1953. Soud „nabyl přesvědčení“, že se podařilo prokázat napojení této skupiny na skupinu odsouzených okolo Rudolfa Slánského. Vyřkl vůči obžalovaným velice tvrdé tresty, navíc jelikož proběhlo slyšení před Nejvyšším soudem, nebylo proti němu odvolání. Jestliže Osvald Závodský, vzhledem ke své spolupráci s vyšetřovateli, doufal v nějakou benevolenci soudu, musel být jeho rozsudkem krutě zklamán. Ten ho uznal vinným pomocí k velezradě podle § 7 odst. 2, §78 odst. 1 písmeno c/, odst. 3 písmeno f/ a trestním činem sabotáže podle § 85 odst. 1 písmeno b/, odst. 2 písmeno a/, c/, d/ trestního zákona č. 86/1950 Sb. a odsoudil k trestu smrti. Další obžalovaní v procesu byli odsouzeni také k poměrně vysokým trestům, ale trest smrti již nepadl: Teodor Baláž, Matěj Bel (oba k 25 letům odnětí svobody), Oskar Valášek, Rudolf Viktorin (oba k 23 letům odnětí svobody), Ivo Milen, Josef Pavel (oba k 22 letům odnětí svobody), Oskar Valeš, Viktor Sedmík (oba k 21 letům odnětí svobody), Vladimír Šmolka, Šimon Čermák, Juraj Glaser (všichni k 18 letům odnětí svobody), Bedřich Pokorný, Karel Černý, Mikuláš Horský (všichni k 16 letům odnětí svobody), Miroslav Pich-Tůma, Štěpán Plaček (oba k 15 letům odnětí svobody), Mikuláš Fodor (12 let odnětí svobody) a konečně Martin Kraus (7 let odnětí svobody).¹¹⁵ V kontextu mechanismu politických procesů není překvapující, že tresty byly již předem – 9. prosince 1953 schváleny politickým sekretariátem ÚV KSČ. U Osvalda

¹¹² Jan KALOUS: *Osvald Závodský, aktér i oběť politických procesů*, Paměť a dějiny ročník VII., číslo 3. 2013, s. 93.

¹¹³ Archiv města Ostrava, pozůstalost Osvalda Závodského: Dopis z Advokátní poradny v Praze, Národní ulici č. 32, Odonu Závodskému ve věci jeho bratra Osvalda Závodského ze 7. července 1954.

¹¹⁴ ABS, Praha, fond ZV – MV, a. č. ZV – 4 MV via Jan KALOUS: *Osvald Závodský, aktér i oběť politických procesů*, Paměť a dějiny ročník VII., číslo 3. 2013, s. 93.

¹¹⁵ Archiv města Ostrava, pozůstalost Osvalda Závodského: Rozsudek presidia Nejvyššího soudu ve věci rehabilitace a zrušení původního rozsudku Osvalda Závodského z 29. května 1963, ABS, Praha, fond Organizační a vnitřní správa federálního ministerstva vnitra, inv. č. 541: Popis zrádcovské činnosti bývalých příslušníků československé bezpečnosti z dubna 1954.

Závodského byl trest smrti zdůvodňován především faktem, že v rámci své vedoucí funkce v Bezpečnosti trpěl násilnické a provokační metody a nijak proti nim nezakročil.¹¹⁶

Jak již bylo řečeno, jednalo se o soud nejvyšší instance, a tudíž nebylo možné se proti jeho rozsudku odvolávat. Osvald Závodskému zbyla poslední možnost – žádost o milost prezidenta republiky, tudíž adresovaná k rukám Antonína Zápotockého. Tu podal sám odsouzený, ten prostřednictvím svého přiděleného zástupce JUDr. Vladimíra Bartoše, jeho žena Helena i jménem sourozenců bratr Odon Závodský. Prezident republiky se rozhodl žádost postoupit ministru vnitra Rudolfu Barákovi, který se k ní nechtěl vyjadřovat, a ministerstvu spravedlnosti, které její udělení nedoporučilo. Na základě obou posudků se Antonín Zápotocký rozhodl práva udělit milost nevyužít. Osvald Závodský tak musel čekat na vykonání svého hrdelního ortelu.

Rozsudek nad Osvaldem Závodským byl vykonán v ranních hodinách 19. března 1954. Jeho tělo nebylo předáno ke zpopelnění jako v případě popravených u procesu s Rudolfem Slánským, ale bylo pohřbeno do společného hrobu na hřbitově v Praze 8 - Ďáblicích.¹¹⁷

Poprava Osvalda Závodského má dva aspekty, prvním je otázka, proč k ní došlo, když se již psal rok 1954, hlavní protagonisté procesů Stalin a Berija v SSSR a Gottwald v Československu, již byli po smrti a absolutní tresty již nebyly v rámci politických trestů praktikovány. Navíc první z odsouzených se již opatrně snažili upozorňovat na to, co procesy provázelo se snahou o svoji alespoň částečnou rehabilitaci. Jisté je, že Osvald Závodský musel někomu z tehdejšího vedení vadit, ale je dnes již pravděpodobně nezodpověditelnou otázkou komu. Mohl to být někdo z ministerstva vnitra – to jak bylo řečeno při žádosti o milost – dalo od něho ruce pryč. Jako nepohodlný svědek, který věděl o mnohém, co se v bezpečnostním aparátu dělo, mohl být zkrátka někomu nebezpečný. V každém případě triumvirát ve složení, prezident Antonín Zápotocký, ministr vnitra Rudolf Barák i ministr spravedlnosti Václav Škoda, žádost o milost, která pro Závodského byla poslední nadějí, a v kterou možná ve skrytu duše doufal, zamítl.

Druhým aspektem, který jen podtrhuje zrůdnost procesů je fakt, že se jeho rodina o vykonání rozsudku dozvěděla až s několikaměsíčním zpožděním. Helena Závodská se spolu s jeho sourozenci zprávu o konání procesu i trestu smrti, který byl vynesena, dozvěděla na počátku roku 1954.¹¹⁸ Pak následovaly již zmiňované žádosti o milost i urgency, aby byla povolena návštěva odsouzeného. Ta mimochodem nebyla povolena ani jednou během předchozích více než tří let! Pak další měsíce žádné zprávy, pouze vyrozumění z 15. dubna,

¹¹⁶ Jan KALOUS: *Osvald Závodský, aktér i oběť politických procesů*, Paměť a dějiny ročník VII., číslo 3. 2013, s. 94.

¹¹⁷ Archiv města Ostrava, pozůstalost Osvalda Závodského: Úmrtní list Osvalda Závodského vystavený 3. prosince 1954 Národním výborem na Praze 4.

¹¹⁸ Archiv města Ostrava, pozůstalost Osvalda Závodského: Dopis vojenského kolegia Nejvyššího soudu z 25. ledna 1954, který zpravuje Helenu Závodskou o vynesení rozsudku nad jejím manželem.

že žádost o milost byla zamítnuta.¹¹⁹ Nejistotu a zlou předtuchu, podporovala skutečnost, že se vrátil poslední dopis od manželky. Urgence ze strany manželky i sourozenců na advokátní kanceláře, jejíž právník JUDr. Vladimír Bartoš Osvalda Závodského zastupoval, se mýjely účinkem. Ještě na počátku července jim sdělili, že se případ stále projednává. Obrátili se proto na kancelář presidenta republiky, kde se dozvěděli krutou pravdu, že rozsudek byl nad odsouzeným Závodským již dávno vykonán. Následovalo oznámení z advokátní kanceláře ze 7. července 1954, které smutnou skutečnost potvrzovalo, navíc na dotaz, proč nebyla povolena poslední návštěva, pouze stroze konstatovalo, že si odsouzený zřejmě rozmluvu se svými nejbližšími nepřál. Toto úřední sdělení bylo navíc adresováno Odonu Závodskému, na kterém zůstala smutná povinnost, oznámit jej Heleně Závodské.¹²⁰

¹¹⁹ Archiv města Ostrava, pozůstalost Osvalda Závodského: Dopis datovaný 15. dubnem 1954 z ministerstva spravedlnosti, který vyrozumívá Helenu Závodskou o tom, že žádost o milost byla zamítnuta.

¹²⁰ Archiv města Ostrava, pozůstalost Osvalda Závodského: Dopis z Advokátní poradny č.1, Praze, Národní třídě 32, ve kterém se Odonu Závodskému sděluje, že rozsudek nad jeho bratrem byl již vykonán, NA, Praha, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989 Komise – Praha, svazek 31, a.j. 741, s. 6–8: Dopis Odonu Závodského ÚV KSČ z 30. září 1962, ve kterém podrobně popisuje okolnosti procesu s jeho bratrem, <http://kostlanova.blog.idnes.cz/blog.aspx?c=372916>.

8. Post mortem

Poslední část, jak její samotný název napovídá, vypovídá o posmrtném osudu Osvalda Závodského. Ten je spojen s procesem politického tání a následných rehabilitací. Represe proti bývalým „Španělákům“ začala odeznívat počínaje rokem 1956, tedy již dva roky po smrti Osvalda Závodského, v souvislosti s kritikou tzv. kultu osobnosti po XX. sjezdu KSSS, kdy se poprvé projevíly zločiny Stalinova režimu, které měly dopad i mezi jeho satelity. Tím se zároveň otevřely možnosti k jejich rehabilitacím. Bylo utvořeno několik stranických komisí, které se měly zaobírat porušováním práva v souvislosti s politickými procesy. První z komisí, tzv. Barákova komise, byla ustanovena již v roce 1955, Závodského případem se ale vůbec nezaobírala a rozsudek byl tak ponechán beze změny. Jeho rodina, obzvláště bratr Odon, se navzdory tomu snažila již v roce 1956, aby byl jeho případ prošetřen stranickými orgány.¹²¹ V pořadí druhá tzv. Kolderova komise (pracující v letech 1962–1963) už jeho případ prošetřovala a konstatovala, že se trestných činů, za které byl odsouzený, nedopustil a že své přiznání učinil pod velkým tlakem a za použití nezákonných prostředků ze strany Bezpečnosti. Rozhodnutím presidia Nejvyššího soudu pod předsednictvím JUDr. Josefa Litera z 29. května 1963 byl Osvald Závodský zproštěn obžaloby a rozsudek byl zrušen v plném rozsahu.¹²² Na jeho základě mu tehdejší ministr vnitra JUDr. Lubomír Štrougal navrátí odejmutou hodnost plukovníka SNB.¹²³ Bylo mu rovněž navráceno členství v KSČ, manželka obdržela vyplacenou náhradu ve výši 110 tisíc Kč a nakonec 30. dubna 1968 obdržel in memoriam *Řád republiky*.¹²⁴ To byly mantinely tehdejší spravedlnosti, podle kterých byl Osvald Závodský právně i stranicky rehabilitován. Vrátit život, ani vynahradit všechny strážně, které musely jeho žena se svými dětmi podstoupit, to samozřejmě nedokázalo. V souvislosti s očištěním jeho jména se Helena Závodská posléze snažila i o důstojné uložení ostatků svého manžela, které jak již bylo řečeno, krajně nepietně spočívaly ve společném hrobě na d'áblickém hřbitově. V této záležitosti se 26. května 1966 obrátila skrze ministerstvo vnitra na Pohřební službu hlavního města Prahy, aby povolila exhumaci těla Osvalda Závodského. Po schválení žádosti byly ostatky exhumovány a zpopelněny ve strašnickém krematoriu na počátku června téhož roku a urna poté 4. října 1966 umístěna ve strašnickém kolumbáriu.¹²⁵ Současně s přicházejícím pražským jarem se veřejnost znovu a znovu seznamovala se zrůdnou mašinérií politických procesů, kterou zprvu pomáhal sám roztáčet, aby se vzápětí stal jednou z jejích posledních obětí. Ve většině tehdejších dobově

¹²¹ NA, Praha, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989 Komise – Praha, svazek 31, a.j. 74: Dopis Odonu Závodského ÚV KSČ z 6. června 1956, ve kterém požaduje prošetření případu jeho bratra.

¹²² Archiv města Ostrava, pozůstalost Osvalda Závodského: Rozsudek presidia Nejvyššího soudu ve věci rehabilitace a zrušení původního rozsudku Osvalda Závodského z 29. května 1963.

¹²³ ABS, Praha, fond Personální spisy příslušníků Ministerstva vnitra, a. č. 1611/1910 – Osvald Závodský: Potvrzení o navrácení hodnosti plukovníka SNB Osvaldu Závodskému z 18. října 1963 podepsané tehdejším ministrem vnitra Lubomírem Štrougalem.

¹²⁴ Archiv města Ostrava, pozůstalost Osvalda Závodského: Dopis ÚV Svazu protifašistických bojovníků Heleně Závodské ze 30. dubna 1968, ve kterém ji informoval, že její manžel obdržel in memoriam *Řád republiky*.

¹²⁵ ABS, Praha, fond Personální spisy příslušníků Ministerstva vnitra, a. č. 1611/1910 – Osvald Závodský: Žádost o provedení exhumace ostatků Osvalda Závodského z 26. května 1966, ABS, Praha, fond Personální spisy příslušníků Ministerstva vnitra, a. č. 1611/1910 – Osvald Závodský: Záznam z jednání mezi ministrem vnitra Josefem Kudrnou a Odonem Závodským ze 3. října 1966.

zabarvených článků byla pochopitelně akcentována pouze jedna část této skutečnosti a to, že Osvald Závodský byl pouze nevinnou obětí.¹²⁶ Na hlubší reflexi a skutečně nestranné zhodnocení významu své osoby, si musel Osvald Závodský počkat, až na změnu poměrů a minulostí nezátíženě historiky a badatele po roce 1989.

¹²⁶ Felix GURNÝ: *Osvald Závodský*, Nová svoboda 27. října 1965, Marie TUČKOVÁ: *Proč zemřel Osvald Závodský?*, Reportér 28. února 1968, Milan RICHTER: *Nezákonnosti, procesy, revize...*, Obrana lidu 23. března 1968, *Rozhovor s Karolem Bacílkem*, Mladá fronta 1. května 1968, Jindřich JIRKA: *Osobní dojmy z rehabilitačního procesu v červnu 1963*, Rudé právo 21. května 1968, Ladislav KOPŘIVA: *Jak to vidí Kopřiva a kde je pravda?*, Práce 26. května 1968, *Prokurátoři a soudci? Kdo vlastně rozhodoval o životě a smrti Osvalda Závodského*, Nová svoboda Ostrava 6. června 1968, Hana ČERNÁ: *Kdo chránil Doubky?*, Práce 12. června 1968.

9. Závěr

Závěrem této své práce bych se pokusil shrnout, které z otázek, které jsem si položil v úvodu, se mi podařilo zodpovědět a které ne. Vzhledem k zaměření práce jsem se snažil zacílit především na období v životě Osvalda Závodského do roku 1945. Vzhledem k nalezeným archivním záznamům se myslím si, podařilo celkem detailně zmapovat období v jeho životě až do odchodu do Španělska. Zásahu na tom mají především nalezené kmenové listy, díky nimž se podařilo popsat i jeho službu v československé armádě.¹²⁷ Tento aspekt nikdo z těch, kteří se zabývali jeho osobou v minulosti, zatím nebral v úvahu.¹²⁸ Ve vztahu ke Španělsku jsem se snažil vysvětlit a popsat jak v praxi fungovaly odchody našich dobrovolníků i z hlediska orgánů státní správy, které je pečlivě monitorovaly. Za stejně důležité jsem považoval podrobně popsat formování a organizaci jednotek s československou účastí v mezinárodních brigádách. Výhodou pro mě při tom představovala skutečnost, že se daným tématem již mnoho let zabývám. Vlastní činnost Osvalda Závodského ve Španělsku se na základě archivních záznamů podařila vcelku uspokojivě zrekonstruovat a to s jednou jedinou výjimkou. Nepodařilo se doposud nalézt dokumenty k jeho odchodu z Československa do Španělska. Ty, jestli se ovšem zachovaly, na své znovuobjevení stále čekají. Odchod jsme tak mohli popsat pouze na základě analogických případů odchodů jiných našich dobrovolníků z přibližně stejné doby. K období druhé světové války, odbojové činnosti po boku levicových partyzánů a následném uvěznění Osvalda Závodského v koncentračním táboře, jsem mohl, mimo archivních záznamů, použít i vzpomínku jednoho z jeho tehdejších spolubojovníků.

I když to nebylo primárně cílem mé práce, snažil jsem se poctivě zmapovat i období v jeho životě po roce 1945. K tomu bylo nutné pochopit fungování bezpečnostního aparátu, které vedlo následně k přímému uchopení moci Komunistickou stranou Československa. Obrovskou pomůckou mi při tom byly obsáhlé knižní publikace renomovaného historika Karla Kaplana, který se danou problematikou v minulosti velice detailně zabýval. Pestrá škála literatury, dobových novinových článků a opět především archivních materiálů, dala vzniknout i poslední části mé práce, která se zabývá obdobím do smrti Osvalda Závodského v březnu 1954 i následným procesem jeho rehabilitace na počátku šedesátých let.

Již od počátku bylo mým neskromným přáním i cílem dohromady, popsat Osvalda Závodského zbaveného všech ideologických klišé, a to těch zprava i zleva. Bylo to možná, a to se přiznám, to nejobtížnější. Na jedné straně poctivý člověk, ctící nade vše přátelství a kamarádství, milující svou rodinu, který věren svému idealismu podlehl v zinscenovaném procesu. Možná si trochu paradoxně i v poslední chvíli svého života myslel, že svou nejvyšší obětí pomáhá straně, které zasvětil celý předchozí život. Na straně druhé člověk, který v zájmu „zostřování třídního boje“ neváhal použít nebo spíše dát příkaz k použití tvrdých metod nebo provokací i vůči jen domnělým protivníkům nastoleného kurzu. Použití násilí, i

¹²⁷ VÚA – VHA, Praha, sbírka Vojenských kmenových listů (1750–1910) – Osvald Závodský.

¹²⁸ Jan KALOUS: *Osvald Závodský, aktér i oběť politických procesů*, Paměť a dějiny ročník VII., číslo 3. 2013.

když je třeba sám neinicioval, tak proti němu nijak aktivně nevystoupil. Třídní nepřítel byl pro něho nejhorší nepřítel. Dokladem je i zatčení interbrigadistky Alice Glásnerové, se kterou bylo tvrdě zacházeno, i přesto, že musel být o její nevině přesvědčen. Je velice pravděpodobné, že svým přístupem, kdy přistoupil na hru vyšetřovatelů a začal „hrát“ divadlo, možná očekává shovívavost si přesto, že doufal v opak, podepsal konečný ortel. V tomto kontextu je potřeba zmínit již jmenovaného Josefa Pavla, odsouzeného ve stejném procesu. Ten se tlaku nepoddal a pravděpodobně jen díky tomu se mu podařilo přežít. Přesto bych se neopovažoval soudit a nechám na každém, jaký obraz, zda idealizovaný nebo neidealizovaný si vytvoří. Jestli k tomu, že tak může učinit, pomohla i tato má práce, pak alespoň částečně nepochybně splnila svůj účel.

10. Seznam pramenů a literatury

Archivní prameny:

Národní archiv (NA), Praha

fond Ministerstvo vnitra I – prezidium Praha
fond Ministerstvo vnitra Londýn
fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu
fond Policejní ředitelství Praha I – prezidium
fond Policejní ředitelství Praha II – evidence obyvatelstva
fond Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna 1921–1930
fond Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna 1931–1940
fond Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna 1941–1940
fond Policejní ředitelství Praha II - Zpravodajská ústředna při policejním ředitelství Praha
fond Svaz protifašistických bojovníků - ústřední výbor
fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989 Komise – Praha
fond Zemský úřad Praha - Prezidium zemského úřadu v Praze

Vojenský ústřední archiv-Vojenský historický archiv (VÚA-VHA), Praha

fond Českoslovenští interbrigadisté ve Španělsku
fond Ministerstvo národní obrany – Londýn
sbírka kvalifikačních listin
sbírka Vojenských kmenových listů (1750–1910)

Archiv bezpečnostních složek (ABS), Praha

fond Ústředna Státní bezpečnosti
fond Hlavní správa Vojenské kontrarozvědky
fond Českoslovenští interbrigadisté (1932–1945)
fond Inspekce federálního ministerstva vnitra ČSSR
fond Personální spisy příslušníků Ministerstva vnitra
fond Organizační a vnitřní správa federálního ministerstva vnitra

Archiv Ministerstva zahraničních věcí (AMZV), Praha

fond Všeobecná spisovna 1918–1939
fond Španělské konzuláty 1936–1937
fond Španělské konzuláty 1938–1939

Zemský archiv v Opavě (ZAO), Opava

Sbírka matrik Severomoravského kraje (1579–1949)

Archiv města Ostrava (AMO), Ostrava

pozůstalost Osvalda Závodského

Rossijski gosudarstvennyj archiv socialno-političeskoj istorii (RGASPI) - Российский государственный архив социально-политической истории (РГАСПИ, Moskva, fond 545. Intěrbrigady Respublikanskoj armiji Ispanii (Интербригады Республиканской армии Испании)

Literatura:

- Andrée BACHOUDOVÁ: *Franco, neboli o úspěchu průměrného člověka*. Levné knihy, Praha 2008,
- Karel BARTOŠEK: *Les Aveux des archives. Prague-Paris-Prague 1948–1968*. Seuil 1996,
- Karel BARTOŠEK: *Zpráva o putování v komunistických archivech. Praha – Paříž (1948–1968)*. Paseka, Praha-Litomyšl 2000,
- Antony BEEVOR: *Španělská občanská válka 1936–1939*. Pavel Dobrovský - BETA a Karel Ševčík, Praha - Plzeň 2004,
- Biografický slovník představitelů ministerstva vnitra v letech 1948–1989. Ministři a jejich náměstci*. ÚSTR, Praha 2010,
- Bojovali jsme ve Španělsku. Českoslovenští dobrovolníci mezinárodních brigád ve Španělsku 1936–1939*. Státní nakladatelství politické literatury, Praha 1956,
- Ken BRADLEY - Mike CHAPPELL: *International Brigades in Spain 1936–1939*. Osprey, London 1994,
- Jozef BYSTRICKÝ: *Československí červenoarmejci a interbrigadisti*. VPA KG, Bratislava 1982,
- Roman CÍLEK: *Krvavá předehra. Španělsko, 1936–1939: Občanská válka a zahraniční intervence*. Epoque, Praha 2004,
- Dobrovolníci svobody. O boji československých dobrovolníků proti fašismu ve Španělsku v letech 1936–1939*. Naše vojsko – SPB, Praha 1956,
- Miloš DOLEŽAL: *Jako bychom dnes zemřít měli – drama života kněžství a mučednické smrti číhošťského faráře P. Josefa Toufara*, Pelhřimov 2012,
- Laco HOLDOŠ - Karel BARTOŠEK: *Svědék Husákova procesu vypovídá. Rozhovory Karla Bartoška s Ladislavem Holdošem o zážitcích z věznic a táborů pěti zemí, o komunistech bez moci a u moci, o Slovensku a o jiném...* Naše vojsko, Praha 1991,
- Jiří CHALUPA: *Jak umírá diktatura. Pád Frankova režimu ve Španělsku*, Votobia 1997,
- Jiří CHALUPA: *Don Carlos a ti druzí – Karlistické války ve Španělsku v letech 1833 – 1939*, Epoque, Praha 2008,
- Karel KAPLAN: *Pravda o Československu 1945–1948*. Praha, Panorama 1990,
- Karel KAPLAN: *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*. Praha, MF 1992,
- Karel KAPLAN: *Komunistický režim a politické procesy v Československu*. Brno, Barrister & Principal, 2001,
- Karel KAPLAN: *Aparát ÚV KSČ v letech 1948–1968. Studie a dokumenty*. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1993,
- Karel KAPLAN: *Protistátní bezpečnost 1945 – 1948*, Plus, Praha, 2015,
- Vladimír KARLICKÝ: *Kronika bojů československých dělostřelců proti fašismu za svobodu našich národů. Datová příručka*. VHÚ ČSLA – Vojenské muzeum – oddělení Československé lidové armády, Praha, b.r. (před r. 1990),
- Bohuslav LAŠTOVIČKA: *V Londýně za války. Zápasy o novou ČSR 1939–1945*. Svoboda, Praha 1978,
- Artur G. LONDON: *L'aveu, dans l'engrenage du proces de Prague*, Gallimard, Paříž 1968,
- Artur G. LONDON: *Doznání*. Československý spisovatel, Praha 1969,
- Artur G. LONDON: *Španělsko, Španělsko....* Nakladatelství politické literatury, Praha 1963,
- George ORWELL: *Hold Katalánsku a Ohlédnutí za Španělskou válkou*. Odeon, Praha 1991,
- Paul PRESTON: *The Spanish Civil War. Reaction, Revolution and Revenge*. Harper Parnennial, London 2006,
- Jiří RAJLICH – David MAJTENYI: *Jan Ferák a ti druzí – českoslovenští letci letouny a interbrigadisté ve španělské občanské válce 1936–1939*. Svět křídel, Cheb 2012,

- Jacques RUPNIK: *Dějiny komunistické strany od počátku do převzetí moci*. Academia, Praha 2002,
- Miroslav ŠNAJDR: *Hořící Španělsko 1936. První vzdušný most, žoldáci a dobrovolníci*. Votobia, Olomouc 2001,
- Karel STRAKA – Tomáš KYKAL: *Historie československé armády 2. – Československá armáda v letech budování a stabilizace 1918 – 1932*, Ministerstvo obrany České republiky, Praha 2013,
- Karel STRAKA: *Historie československé armády 3. – Československá armáda, pilíř obrany státu z let 1932 – 1939*, Ministerstvo obrany České republiky, Praha 2007,
- Rudolf STRÖBINGER - Karel NEŠVERA: *Stalo se v adventu: číhošťský zázrak*. Praha, Vyšehrad, 1991,
- Hugh THOMAS: *The Spanish Civil War*. Penguin Books, London 2009,
- Vlastimil VÁVRA: *Na pomoc Španielskej republike 1936–1939*. FÚV ČSSPFB, Praha 1981, *Vojenské osobnosti československého odboje 1939–1945*. VHÚ Praha - VHÚ Bratislava - AVIS, Praha 2005,
- Za mír a svobodu*. Vydali českoslovenští dobrovolníci ve Španělsku, Barcelona 1937

Články a studie v časopisech a sbornících:

- Bedřich BIHELER: *Politika neintervence a mezinárodní solidarita se španělským lidem*. In. *Bojovali jsme ve Španělsku. Českoslovenští dobrovolníci mezinárodních brigád ve Španělsku 1936–1939*. Státní nakladatelství politické literatury, Praha 1956,
- Bedřich BIHELER: *Hnutí solidarity v Československu*. In. *Bojovali jsme ve Španělsku. Českoslovenští dobrovolníci mezinárodních brigád ve Španělsku 1936–1939*. Státní nakladatelství politické literatury, Praha 1956,
- Bedřich BIHELER: *Mezinárodní brigády*. In. *Bojovali jsme ve Španělsku. Českoslovenští dobrovolníci mezinárodních brigád ve Španělsku 1936–1939*. Státní nakladatelství politické literatury, Praha 1956,
- Bedřich BIHELER: *S Gottwaldovou baterií na frontách Španělska*. In. *Bojovali jsme ve Španělsku. Českoslovenští dobrovolníci mezinárodních brigád ve Španělsku 1936–1939*. Státní nakladatelství politické literatury, Praha 1956,
- Jaroslav BOUČEK: *Čs. interbrigadisté jako zdroj politických elit po roce 1945*. In. *Politické elity v Československu 1918–1948* (uspoř. Ivana Koutská a František Svátek). ÚSD AV ČR, Praha 1994,
- Gottwaldova četa*. In. *Dobrovolníci svobody. O boji československých dobrovolníků proti fašismu ve Španělsku v letech 1936–1939*. Naše vojsko – SPB, Praha 1956, s. „Gottwaldova baterie“. In. *Dobrovolníci svobody. O boji československých dobrovolníků proti fašismu ve Španělsku v letech 1936–1939*. Naše vojsko – SPB, Praha 1956,
- Oldřich HAKEN: *Tankisté*. In. *Bojovali jsme ve Španělsku. Českoslovenští dobrovolníci mezinárodních brigád ve Španělsku 1936–1939*. Státní nakladatelství politické literatury, Praha 1956,
- Jan KALOUS: *Vzestupy a pády Leopolda Hofmana*. In. Sborník Archivu bezpečnostních složek 6/2008, ABS Praha 2008,
- Jan KALOUS: *Osvald Závodský, aktér i oběť politických procesů*, Paměť a dějiny ročník VII., číslo 3. 2013,
- Dr. František KRIEGEL: *Zdravotníci mezinárodních brigád*. In. *Bojovali jsme ve Španělsku. Českoslovenští dobrovolníci mezinárodních brigád ve Španělsku 1936–1939*. Státní nakladatelství politické literatury, Praha 1956,

- František KRUŽÍK: *Českoslovenští dobrovolníci v národně revoluční válce španělského lidu 1936-1939*. Historie a vojenství č. 4/1955,
- František KRUŽÍK: *KSČ a českoslovenští dobrovolníci v mezinárodních brigádách ve Španělsku*. Historie a vojenství č. 1/1961,
- František KRUŽÍK: *Odjezdy československých dobrovolníků do Španělska 1936–1938*. Příspěvky k dějinám KSČ č. 4/1967,
- František KRUŽÍK: *Solidarita s republikánským Španělskem a vznik mezinárodních brigád*. Historie a vojenství č. 3/1966,
- František KRUŽÍK: *Boj československých dobrovolníků proti fašismu ve Španělsku 1936–1939*. In. *Dobrovolníci svobody. O boji československých dobrovolníků proti fašismu ve Španělsku v letech 1936–1939*. Naše vojsko – SPB, Praha 1956,
- Bohuslav LAŠTOVIČKA: *Válka španělského lidu*. In. *Bojovali jsme ve Španělsku. Českoslovenští dobrovolníci mezinárodních brigád ve Španělsku 1936–1939*. Státní nakladatelství politické literatury, Praha 1956,
- Petr LUKEŠ: *Čechoslováci praporu Dimitrov v bojích u Linares de Mora*. In. *70. výročí ukončení španělské občanské války*. Sborník Muzea dělnického hnutí 2/2009,
- Vladimír NÁLEVKA: *Českoslovenští dobrovolníci ve španělské občanské válce*. In. *70. výročí ukončení španělské občanské války*. Sborník Muzea dělnického hnutí 2/2009,
- Jiří NEDVĚD: *Dobrovolníci svobody, trockističtí agenti nebo žoldáci Kominterny? (Interbrigadisté českýma očima)*. In. *České, slovenské a československé dějiny 20. století*. Sborník z mezinárodní konference mladých vědeckých pracovníků. Univerzita Hradec Králové, 7.–8. 3. 2007. Oftis, Ústí nad Orlicí, 2007,
- Josef PROST: *Bojová cesta Dimitrova praporu*. In. *Bojovali jsme ve Španělsku. Českoslovenští dobrovolníci mezinárodních brigád ve Španělsku 1936–1939*. Státní nakladatelství politické literatury, Praha 1956,
- Quinto*. In. *Dobrovolníci svobody. O boji československých dobrovolníků proti fašismu ve Španělsku v letech 1936–1939*. Naše vojsko – SPB, Praha 1956,
- Jiří RAJLICH – David MAJTENYI: *Španělská stopa generála Josefa Pavla*, Historie a Vojenství 3/2016 (v přípravě),
- Miloslav RANSDORF: *Průměrní lidé v roli diktátorů. Franco a Salazar*. In. *70. výročí ukončení španělské občanské války*. Sborník Muzea dělnického hnutí 2/2009,
- Eugen ŠTERN: *Poľná dělostřelecká batéria Karla Liebknechta*. In. *Bojovali jsme ve Španělsku. Českoslovenští dobrovolníci mezinárodních brigád ve Španělsku 1936–1939*. Státní nakladatelství politické literatury, Praha 1956,
- Jan VODIČKA: *Úvodem*. In. *Dobrovolníci svobody. O boji československých dobrovolníků proti fašismu ve Španělsku v letech 1936–1939*. Naše vojsko – SPB, Praha 1956

Dobová publicistika:

- Celá výprava naverbovaných ve vyšetřování*. Venkov, 8. 1. 1937,
- Hana ČERNÁ: *Kdo chránil Doubky?* Práce 12. června 1968,
- Český dobrovolník v Alcazaru*. České slovo, 21. 10. 1936,
- Dobrovolníci opustí Španělsko – rovnou na věčnost!* Večerní České slovo, 24. 7. 1937,
- Fiasko náborové akce komunistů pro Madrid*. Venkov, 6. 1. 1937,
- Felix GURNÝ: *Osvald Závodský*. Nová svoboda 27. října 1965,
- Jak se zařizují Gottwaldovi tovaryši ve Španělsku*. Národní listy, 13. 4. 1937,
- Jindřich JIRKA: *Osobní dojmy z rehabilitačního procesu v červnu 1963*. Rudé právo 21. května 1968,
- Kdo financoval verbování pro Španělsko*. České slovo, 5. 1. 1937,
- Komenský s Gottwaldem*. Národní listy, 6. 5. 1937,

- Komunisté i v Praze verbují pro rudé Španělsko? Celá výprava naverbovaných ve vyšetřování.* Venkov, 8. 1. 1937,
Kurt KONRAD: *Bojovníci za českou svobodu na španělských polích.* Haló-noviny, 12. 2. 1937,
Ladislav KOPŘIVA: *Jak to vidí Kopřiva a kde je pravda?* Práce 26. května 1968,
Bohumír KUBÁT: *Odbojář Odon Závodský.* Hlas revoluce č. 10, 7. března 1987,
Mezinárodní brigáda ve Španělsku. Národní politika, 2. 1. 1937,
Na španělské jatky. Národní listy, 18. 2. 1937,
Naši komunisté verbují piloty pro Španělsko. Večer, 17. 10. 1936,
Návrat ze Španělska. Polední list, 27. 3. 1937,
Osud Čechů v rudé armádě ve Španělsku. Národní listy, 14. 12. 1937,
Prokurátoři a soudci? Kdo vlastně rozhodoval o životě a smrti Osvalda Závodského. Nová svoboda Ostrava 6. června 1968,
Milan RICHTER: *Nezákonnosti, procesy, revize...* Obrana lidu 23. března 1968,
Rozhodují v ČSR agenti Hitlera a Franca? Rudé právo, 7. 1. 1937,
Rozhovor s Karolem Bacilkem. Mladá fronta 1. května 1968,
Rudí prchají k Madridu. Polední list, 9. 10. 1936,
Václav SINKULE: *Dobrovolníci z ČSR. O čem mluví zkušenosti z jejich bojů ve Španělsku pro obranu Československa.* Rudé právo, 13. 6. 1937,
Marie TUČKOVÁ: *Proč zemřel Osvald Závodský?* Reportér 28. února 1968,
U Brunete padlí Čechoslováci. Národní listy, 14. 6. 1937,
Verbíři do Španělska v Teplicích. Polední list, 15. 1. 1937,
Verbířská kancelář v Praze odhalena. Lidové noviny, 18. 12. 1936,
Verbování pro Španělsko v Písku. Národní listy, 3. 1. 1937,
Vření v mezinárodních brigádách ve Španělsku. Národní listy, 26. 10. 1937,
Z bolševické dílny. Národní listy, 29. 4. 1937,
Z utrpení dobrovolníků ve Španělsku. Národní politika, 19. 2. 1937,
Zatýkání verbířů pro Španělsko. Národní listy, 12. 1. 1937,
Odon ZÁVODSKÝ: *Osvald Závodský.* Hlas revoluce 27/1986

Rukopisy a tiskem nevydané práce:

- Jaroslav HOŠEK - Jaroslav ŽALIVSKÝ: *Českoslovenští interbrigadisté. Pokus o celkový přehled.* Karlovy Vary 1975 (uloženo NA Praha),
Josef HRŮZA: *Z bojů protiletadlové Gottwaldovy baterie ve Španělsku,*
Vincenc KOČMAN: *Vzpomínky interbrigadisty,* Praha červen 1957 (uloženo VÚA – VHA Praha),
František KRUŽÍK: *Českoslovenští dobrovolníci mezinárodních brigád ve Španělsku 1936–1939.* Praha 1965 (uloženo VHÚ Praha),
Kateřina NEKVASILOVÁ: *Seznam československých interbrigadistů 1936–1939.* Praha 1996 (uloženo VHÚ Praha)

Internetové zdroje:

- <http://www.archives.cz/zao/index.php> (datum mého přístoupení je 26. únor 2016),
<http://interbrigades.inforost.org> (datum mého přístoupení je květen 2012),
<http://www.tesin.cz/?kdo-je-kdo=odon-zavodsky> (datum mého přístoupení je únor 2016),
<http://kostlanova.blog.idnes.cz/blog.aspx?c=372916> (datum mého přístoupení je únor 2016)

Obrázek 3: Portrétní fotografie z vojenské knížky z doby prezenční vojenské služby v Hranicích (AMO)

18 / 1932
Rok narození 1910

Kmenový list.

Příjmení a jméno Závodský Osvald

Císlo kmenového listu 16-144-179-22
207.

Ovodní ročník 1932

Pořadové číslo protokolu odvedených 179/MO.

Domovské doplňovací okresní velitelství
Krajské vojenské velitelství
H r a n i c e. Ostrava

Narozen	dne, měsíce a roku	27. října 1910	20	Ovládá řeč	slovem	česky, německy,
	v obci	Svinov	21		písmem	česky, německy,
Přislouší do	v politickém okrese	Blatov - Ostrava	22	Školní vzdělání	5 tř. obecné školy, 4 tř. reál. gymnasia, 2 roč. pokračovací školy	
	v zemi	Moravskoslezské	23	Zvláštní schopnosti	lyžař	
Přislouší do	obce	Moravská Ostrava	24	Popis osoby	vlasý	světlé
	politického okrese	Moravská Ostrava	25		vousy	čistě
	země	Moravskoslezská	26		oči	modré
			27		obočí	světlé
Příjmení a jméno otce	Závodský František	28	nos	čistě		
Rodné příjmení a jméno matky	Špoková Marie	29	ústa	světlá		
Materská řeč	česká	30	brada	černá		
Občanské povolání	obchodní příručí	31	oblíčky	černé		
		32	výška těla v cm	167 28 61		
Stav	svobodný	33	zvláštní znamení nebo vady	čistě		
Náboženství	řím. katol.	34	Klasifikace a rozhodnutí o odvodu	Schopen, snížení ostrosti zraku levého oka na 6/8 při normální ostrosti zraku oka pravého. O d v e d e n.		
Adresa rodičů nebo nejbližších příbuzných	Mor. Ostrava II. Tabáková 8.					

Způsob odvodu a doba služební povinnosti Dne 22. března 1932 přihlavním odvodu na 14+4 měsíců činné služby. Služební povinnost v I. záloze do 31./12. 1950 v II. záloze do 31./12. 1960.

Zarazen do branné moci Dne 1. října 1932a vtělen k p. pl. 34 "Střelce Jana Čapka!"

* Posádka MNO, v Praze IV. (Výv. kadeřka), Čís. skl. 117/B (B.I.X-1, vzor 4 k § 14).

Obrázek 4: Kmenový list se záznamy odvedence Osvalda Závodského (VÚA - VHA)

Obrázek 5: Momentka ze Španělska (Osvald Závodský první zprava) (AMO)

Obrázek 6: Osvald Závodský s Vladimírem Kociánem ve Francii (AMO)

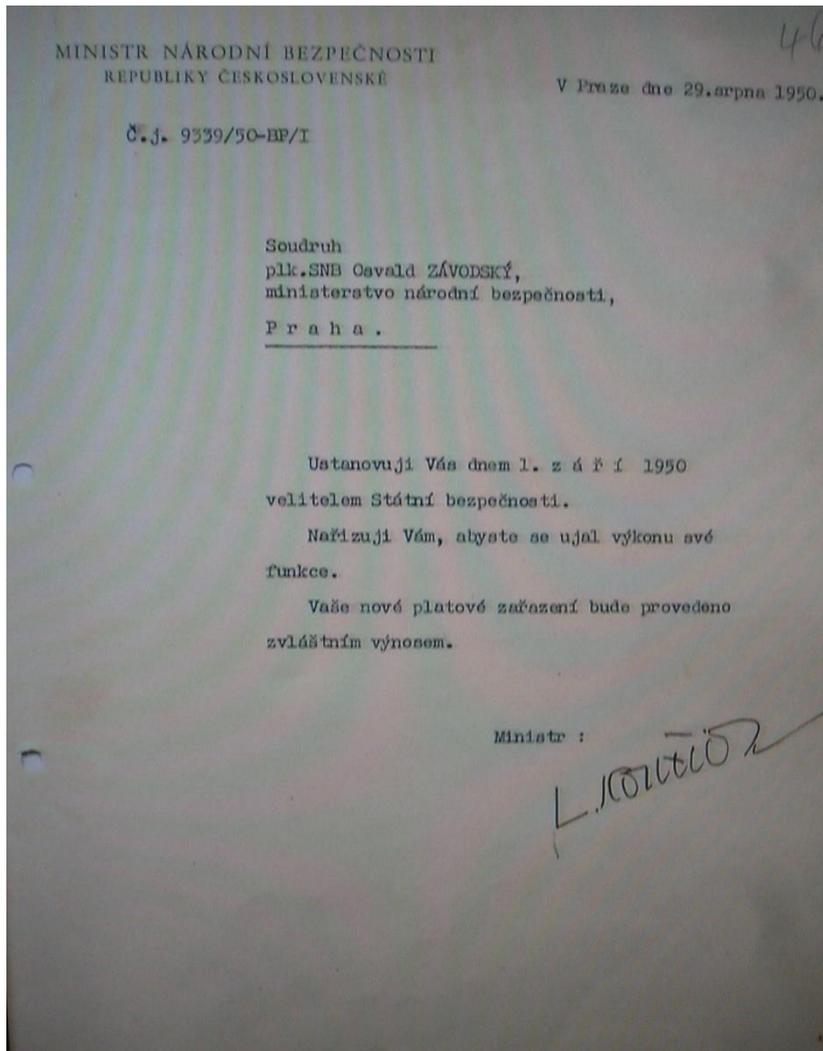
Obrázek 7: Osvald Závodský (vlevo) v uniformě četaře československé armády v roce 1940 ve Francii (AMO)

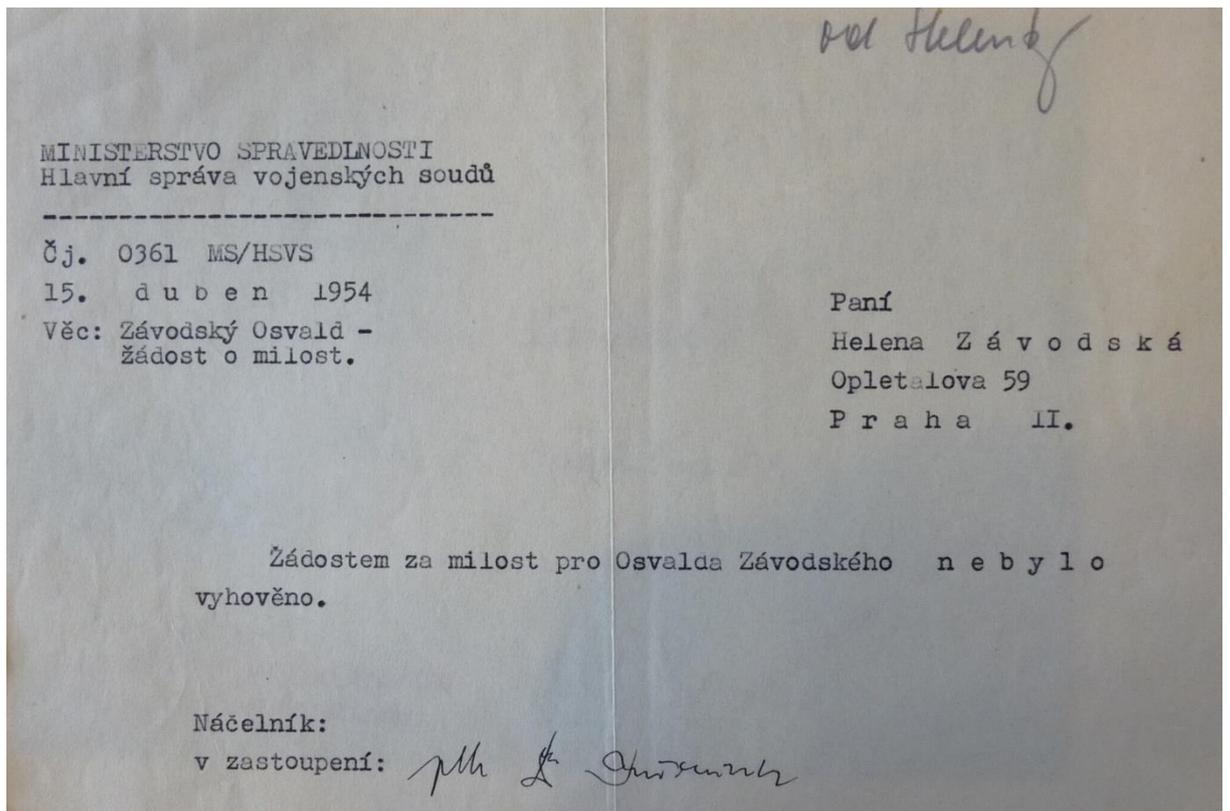
Obrázek 8: 7a. a 7b. - Dvojice snímků dokládající jaké podmínky byli nuceni interbrigadisté po porážce sdílet v internačních táborech na francouzsko-španělském pomezí. Zde tábor v Gurs. (NA)

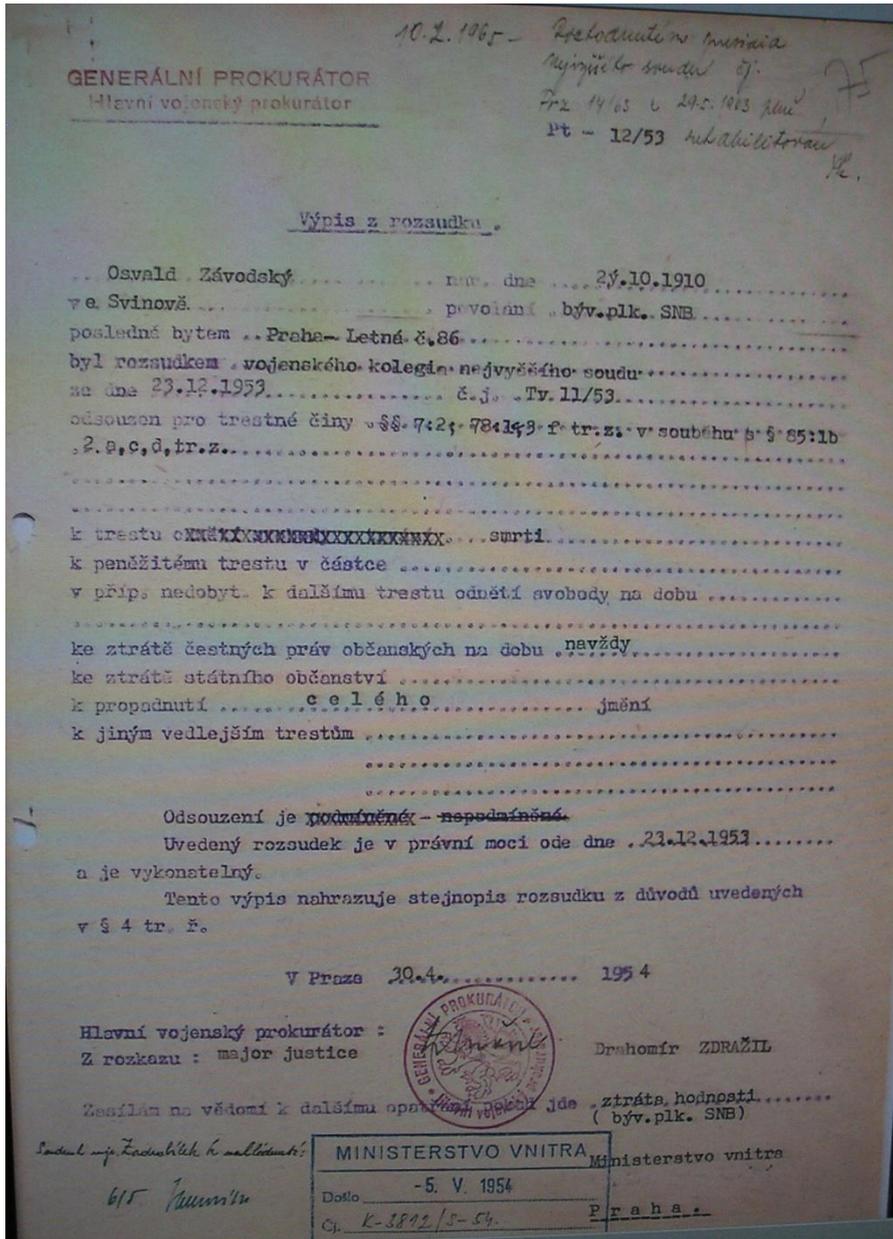
Obrázek 9 a 10: Portrétní fotografie Osvalda Závodského z období po roce 1945, kdy pracoval v aparátu KSČ (VÚA – VHA a AMO)

Obrázek 11: Výnos ustanovující Osvalda Závodského velitelem StB (ABS)

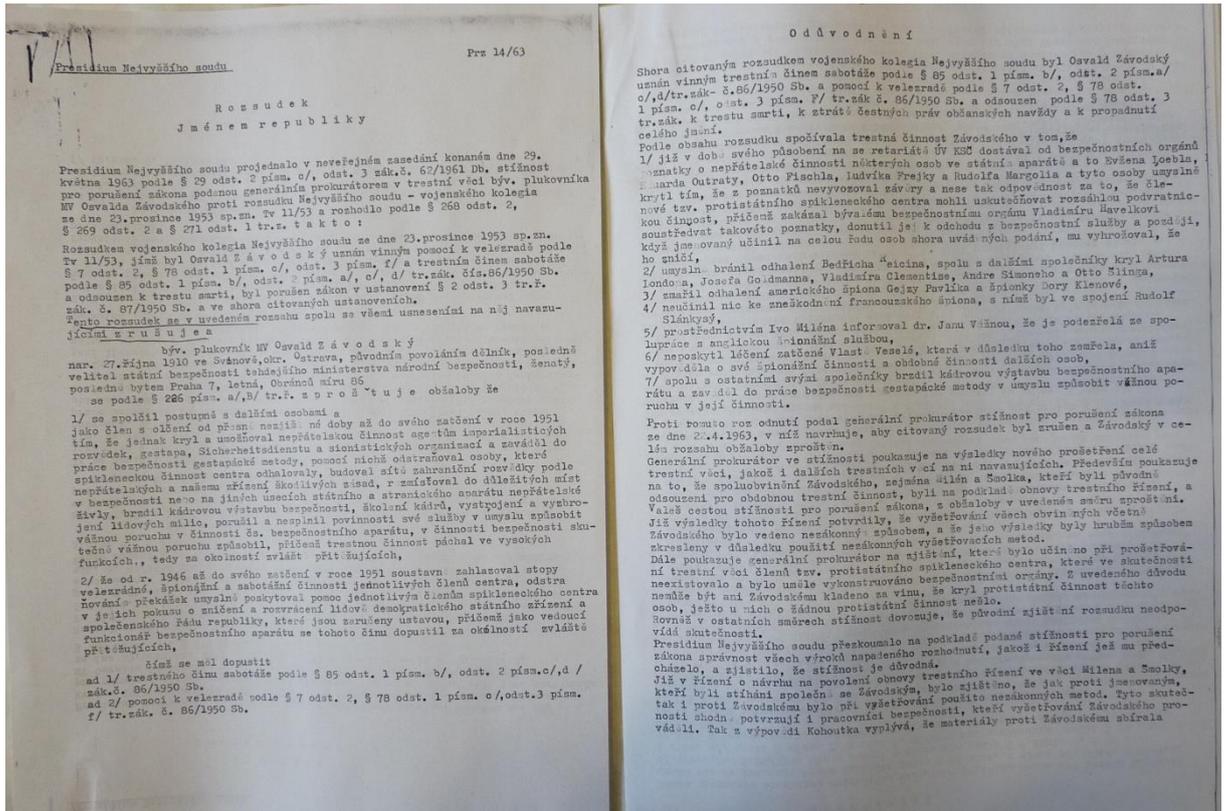
Obrázek 12: Zamítnutí žádosti o milost (AMO)

Obrázek 13: Rozsudek trestu smrti nad Osvaldem Závodským (ABS)

Obrázek 14: Původní místo společného hrobu na ďáblickém hřbitově, kde po popravě spočinuly ostatky Osvalda Závodského (AMO)

Obrázek 15: Dokument dokládající rehabilitaci Osvalda Závodského z roku 1963 (AMO)

SPB — ze života ČSPB — **HLAS** 27 — 1986 **5**
REVOLUCE

náš **medailónek**

OSVALD

ZÁVODSKÝ

Narodil se 27. října 1910 ve Svinově u Ostravy. Po skončení školní docházky se vyučil obchodním příručím a opravářem kol. V 30. letech, v době světové hospodářské krize a velké nezaměstnanosti, byl bez práce. Nastoupil vojenskou prezenční službu u 34. pluku v Hranicích.

S kamarády J. Kovalem a M. Chytilem se zúčastňoval v Ostravě trampského hnutí, které tehdy mělo velký politický vliv na mládež, hlavně nezaměstnanou. Osvald Závodský hodně četl, zajímal se o domácí a zahraniční politiku. Zúčastňoval se všech akcí za osvobození Ernsta Thalmanna a Jiřího Dimitrova.

Po vypuknutí občanské války ve Španělsku se nadále nezaměstnaný Osvald Závodský začal zabývat myšlenkou odjet na pomoc demokracii proti fašismu. Myšlenku uskutečnil. Jeho odjezd proběhl naprosto tajně. Ze Španělska pak domů často psal, posílal mu plakáty a noviny, abych mohl přes Svaz mladých propagovat boj španělského lidu.

Ve Španělsku bojoval v kulometné rotě Jana Žižky nejdřív jako četař, později jako poručík. Vim, že byl několikrát zraněn. Po porážce republiky odešel s ostatními interbrigadisty do Francie, kde byli zpočátku internováni v táborech. Když Německo porazilo Francii, začala řada bývalých interbrigadistů ilegálně bojovat proti fašistům. Osvald Závodský vstoupil do bojové partyzánské skupiny, kterou vedla Francouzská komunistická strana. Byl aktivním bojovníkem. V okupované Paříži zaútočil ještě se dvěma soudruhy granáty na hotel Alesia, obývaný Němci a střežený domácí policií. Bylo zabito 13 esesácků a dalších 19 těžce zraněno. Nakonec byl Osvald Závodský v Paříži zatčen, odsouzen k trestu smrti a transportován do Mauthausenu.

I v koncentračním táboře pracoval politicky, byl mj. členem mezinárodního stranického výboru. Po osvobození tábora odjíždí 8. května 1945 s Mezinárodním červeným křížem do Paříže, kde aktivně pomáhá při repatriaci Čechů do vlasti. Sám se vrací do Prahy ve druhé polovině roku 1945 a krátce poté začíná pracovat v aparátu ÚV KSČ a později na ministerstvu vnitra. V roce 1950 byl neoprávněně zatčen a odsouzen, v březnu 1954 zemřel. V roce 1963 byl plně rehabilitován.

Osvald Závodský byl nositelem mnoha našich i zahraničních vyznamenání, mj. mu byl udělen in memoriam Řád republiky.

ODON ZÁVODSKÝ

Obrázek 16: Medailon Osvalda Závodského, který vyšel v Hlasu revoluce 5. července 1986 a jehož autorem je jeho bratr Odon Závodský (NA)